

ÜZLET

NET

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KRITIKAI ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

1975. SZEPTEMBER

V. ÉVFOLYAM, 9. SZÁM

ÜZENET

irodalmi, művészeti, kritikai és társadalomtudományi folyóirat

Megjelenik havonta

Kiadói tanács:

Biacsi Antal, Brindza Károly, Fejes Szilveszter, Grósz György,
Geza Gulka, dr. Horváth Mátyás (elnök), Mihajlo Jančikin,
Kerekes Sándor, Josip Klarski, Mészáros Anna, Nagy József,
Petkovics Kálmán, Pozsár László, dr. Satai Pál, Marija Šimoković,
Szalma László, Szám Attila, Szekeres László, Szilágyi Gábor,
Szirovicza Antal, Vladimir Stevanov, Urbán János, Petar Vukov

Szerkesztő bizottság:

Barácius Zoltán, Biacsi Antal (fő- és felelős szerkesztő),
dr. Bodrogvári Ferenc, Dér Zoltán, Gajdos Tibor, Gyurkovics Hunor,
Kopczy Csaba, Mészáros Miklós, Molnár Cs. Attila,
Szekeres László, Zákány Antal

Alapító és kiadó: Szabadkai Községi Művelődési Közösség.

Szerkesztőség: 24001 Subotica, Trg slobode 1. Postafiók: 62.

Telefon: (024) 27-754

Fogadóórak: 11—13

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Előfizethető közvetlenül vagy a következő folyószámlára:

ÜZENET — SIZ KULTURE SUBOTICA 66600-603-747

Előfizetési díj belföldön egy évre 40, fél évre 20, egyes szám ára 4,
kettős szám ára 8 dinár; külföldre az összeg kétszerese.

A VSZAT oktatás-, tudomány- és művelődési titkárságának
413-59/73 1973. február 20. sz. alatti véleményezése alapján
mentes az általános forgalmi adó alól.

Készült a szabadkai Pannónia Grafikai Műintézetben.

- 702 POMOGÁTS BÉLA: Négy könyv történelem
(Nagy István: Sánca!; Ki a sánc alól; Hogyan tovább?; Szemben az árral)
- 705 HERCEG JÁNOS: A fényes szelek ifjúsága
(A valóság pedagógiája)
- 707 BESZÉDES VALÉRIA: Hagyományörzés és modernség
(Romániai magyar népdalok)
- 708 SZÜCS IMRE: A szabadság énekesei
(Lángoló vér)
- 710 VIRÁG ÁGNES: »Csak üresen maradt kezem tiszta«
(Kajetan Kovič: Verseny, avagy hogyan töltötte Nikolaj építész-
mérnök a hétvégét)
- 711 KENYERES KOVÁCS MÁRTA: Gyermekek, tájak, állatok
(Ahmet Hromadžić: A különös tó titka)
- 712 BURKUS VALÉRIA: Csupa rím versikék
(Rajko Balaban-Sibirski: Neke važne stvari)

MŰMELLÉKLETEK

Bíró Miklós arcképe GYURKOVICS HUNOR főlvétele

TÖRÖK ISTVÁN: Bíró Miklós (tusrajz)

BÍRÓ MIKLÓS négy rajza

623 RÁCZ JÁNOS: Eltűnőben

631 SAVA HALUGIN: Fémszobor

640 IVAN JANDRIĆ: Kompozíció I.

675 BALÁZS G. ÁRPÁD: Ócskapiac

678 TOROK SÁNDOR: »Ulfo il.«

TARTALOM

V. ÉVFOLYAM, 9. SZÁM — 1975. SZEPTEMBER

- 619 TÖRÖK ISTVÁN: Megálltak a biciklisták (búcsú Bíró Miklóstól)
- 623 MAGYAR ZOLTÁN: Félbeszakadt vonal (Bíró Miklós 1948—1975)
- 625 GULYÁS JÓZSEF—KOVÁCS NÁNDOR: Mindig másutt. (vers)
- 629 KOPECZKY LÁSZLÓ: Koncert (novella)
- 632 BOGDÁNFY SÁNDOR: Két paródia (Sütő András: Egy lócsászár virágvasárnapja; Páskándi Géza: Vendégség)
- 641 LÉVAY ENDRE: A tegnap a mába hajol (regényrészlet)
- 648 GAJDOS TIBOR: Emlékvár (regény V., befejező rész)

KÉZFOGÁSOK

- 666 PETAR VUKOV: Lángból panasz; Az erdő felismerése — Dési Ábel fordításai (versek)
- 669 RAJKO BALABAN-SIBIRSKI: Csendes vesztőhely; És a kutya; Amfórák; Fekete borjú; Elveszettnek — Kopeczky Csaba fordításai (versek)
- 671 IVO POPIĆ: Kő; Dél; Reggel; Hajnal; Crni Drim; Halak — Dési Ábel fordításai (versek)

SZEMPONT

- 672 KOPECZKY CSABA: Állóvizek (Gion Nándor kisprózájáról)
Irodalom és forradalom (véleménycsere IV.)
- 676 CSORDÁS MIHÁLY: Széljegyzetek a vajdasági kritikáról
- 679 Dr. HORVÁTH MÁTYÁS: A kisiskolások irodalmi érdeklődése
- 690 BOSNYÁK ISTVÁN: Miről is vitatkozzunk?

OLVASÓNAPLÓ

- 693 DÉR ZOLTÁN: Az ítéletalkotás hitelessége
(Varga Zoltán: Periszkóp)
- 697 BOTKA FERENC: Egy emberélet útjának mérlege
(Lányi Sarolta: Feledni kár)

MEGÁLLTAK A BICIKLISTÁK

Búcsú helyett Bíró Miklósnak

Először az Ifjúsági Tribünön találkoztunk. Tizenegy évvel ezelőtt. Kiállításunkat szerveztük. Fiatalok voltunk és kezdők; teli lángolással, lázadással és világmegváltó akarással. Akkor még nagyon hittük, hogy minden könnyen, simán megy majd. Nem így történt. Ki-kialvó lámpáinkat az idő folyamán újra meg újra töltöttük lángéltető nekibuzdulással, hogy előlről kezdve még nagyobb szenvedéllyel elinduljunk és továbblépjünk a magunk választotta úton megvívni és megvédeni világunkat, művészi eszményeinket, hitvallásunkat és hirdetni az őszinte alkotás, a szép és az igaz éltető erejének szükségességét.

Nagyon magányosok voltunk. Az a bizonyos egymásra utaltság új reményt ébresztett bennünk: új lehetőségek megteremtésének álmát láttuk megvalósulni.

Kezdetben időnként meglátogattál. Volt úgy, hogy barátaiddal jöttél Csurgóra. Megnéztétek, mit csináltam aznap, milyen új képeim vannak; aztán nagyokat sétáltunk a tóparton, a tó körüli lankás földéken meg a ludasi soron. Hevesen vitakoztunk. Emelő gondolataid melléd növesztettek. Új dolgokról meséltél, olyanokról, amelyenkről még nem hallottunk. Hatvanöt után gyakrabban találkoztunk, többet voltunk együtt. Te, én és a velünk egyvásúak: Torok Sanyi, Magyar Jancsi, Petrik Tibi, Kerekes Sanyi, később Siskovszki Andris és néha Slavko Matković is.

Ott voltál azon az emlékezetes vasárnap délutánon is hatvanhét júniusában, amikor séta közben arról beszélgettünk és dühöngtünk, miért vagyunk annyira elszigetelve, s miért nem akarnak a hivatásosok maguk közé fogadni bennünket. Művésztelepre is csak Torokot hívták. Sanyinak akkor támadt az ötlete: alakítsunk itt Csurgón mi is egy ifjúsági művésztelepet. Az iskolában levő tanítói lakás akkor már éveken át üresen állt. Nem volt akadálya annak, hogy ott tartsuk összejöveteleinket. Mindezt még aznap részletesen megtárgyaltuk.

Augusztusban megtartottuk az első művésztelepi táborozást, s mint Csurgói Ifjúsági Művésztelep hivatalosan is szerepeltünk: Bíró Miklós, Kerekes Sándor, Magyar János, Petrik Tibor, Siskovszki András, Torok Sándor és Török István.

Táborozásunk alatt anya főzött, jó parasztételeket. Mintha most lenne, látom magam előtt a csoportot az asztal körül a kisszobában — amely akkor egyúttal műterme is volt — enni. Milyen jó étvággal ettél mindig! Az izzadságtól gyöngyözött az arcod. Mindent olyan őszintén tudtál élvezni, átélni. A természetet, az embereket, állatokat és mindent, amit szeretni lehetett.

Esténként gyakran éneklésre hangoltad a társaságot; népdalokat, nótákat és betyárdalokat énekeltünk. Először a legkedvesebbeket, később meg amit még tudtunk. Ha vendége volt a telepnek, sokat vitáztunk, de többször magunk között is hajnalokig eldiskuráltunk. Te sokszor még azután fogtál neki rajzolgatni, lassan, borozgatva.

Legszebb közös emlékeink az öreg, csurgói házhoz fűződnek. Ott voltunk a legszabadabbak, és ott dolgoztunk a legtöbbet. Akkor szerveztük a legtöbb kiállítását, és szívt legszebben a dal. Jókedvedben mindig a nagy gerendát verted, hogy csak úgy hullott róla a méz. Érzéseinkkel gondolataink is felengedtek és szabadon szárnyaltak. A tehertől, amelyet a szürke mindennapok — kire így, kire úgy — ránk raktak, itt ki-ki a maga módján legalább egy kis időre megszabadulhatott.

Napközben igencsak csönd volt a kis házban. Valamennyien kimentünk festeni, rajzolni. Te mindig benn maradtál, a csöndben csak tollad sercegett. Úgy húztad a különös vonalakat, hogy zenélt alattuk a papiros. Furcsa rajzaidat értetlenkedve néztük. Téged ez nem zavart, csináltad tovább, nem törődtél a véleményünkkel.

Néha csodás dolgokat meséltél a tengerről, ahol halászbárkákat, csónakokat, szárított halakat, régi városokat rajzolgattál. Élményeidet veled együtt újraéltük, olyan szeretettel, rajongással meséltél róluk. Egyszer a Balatonról gyalog indultál haza, mert egy bolondos estén egy társaságban gáláns akartál lenni és a vonatjegy árát a primásnak adtad.

A gyeplabdád most is ott van a polcon a könyvek között, az ütdöd a falon lóg. Pihennek. Megjárták Jugoszlávia sok városát, Európa sok országát. Ennek nyomán mesélted, milyen csinosak a lengyel nők, és milyen szép Prága meg Varsó; mennyire bűvös Granada és Barcelona, meg hogyan püföltétek egymást a mérközésen a tüzes vérmérsékletű spanyol fiúkkal.

Többször megígérted, annyi vadkacsát meg nyulat lösz, hogy az egész csoportnak és még egyszer annyi vendégnek készítsünk majd vacsorát. De nem voltál az a vadász, aki könyörtelenül lelövi az eléje hajtott vadat. Kint akartál kóborolni az ugaron, nádasokban bújkálni, elmerengeni a tószélen, szép napsütésben, szitáló esőben, ködös őszi reggelekben és a vakító fehér hóban keresni az új élményt. Köszöntené a felkelő napot, a kora hajnalt, a tavon ébredő madarakat, a földön dolgozó embereket, az alkonyba boruló tájat.

Legutóbb, mikor nálunk jártál, a kertben dolgoztunk. Menyaszszonyognak olyan nagy örömmel és szeretettel meséltél a gyümölcsfákról, a szőlőről meg a virágokról, hogy külön nem is kellett szólnod, mit jelent számokra az, hogy újra köztünk lehetsz, kint, de főleg itthon, nem pedig a kórház falai között.

Benn képeimet nézegetted, meséltél róluk helyettem. Az egyik előtt egyes szavaid furcsamód nem értettem. Leültél, rá akartál gyújtani, de a cigaretta kiesett a kezedből, a gyufaszálat nem bírták ujjaid. Valamit mondtál, de alig értettük, az Üzenet legújabb száma után nyúltál, próbáltad lapozni, nem ment, kiesett a kezedből. Vizet adtunk, lassan ittál, és fokozatosan elmúlt a szörnyű, lidérces látvány. Az ijedt-

ségtől megbénult gondolataink felengedtek, beszélgettünk tovább. Egy nagy, közös kiállítás megrendezését tervezgettük kettőnk akvarellképeiből. Viki megkérdezte, fáradt vagy-e, indulnátok-e haza. Te csak bizonygattad, hogy jól érzed magad, és még sok mindenről akarsz velem beszélgetni. Alkonyodott, amikor elindultatok. Előtte még egyszer végignézted a kertet, a kapuban kezét szorítottunk. Nagyon remegett a kezem kezed szorításában. Oly szép voltál, mint még soha, semmi jelét nem láttuk annak, milyen nehéz napokat töltöttél Újvidék, Belgrád, Zágráb és Párizs kórházaiban.

Most emlékeim lapjait lapozgatom és a megőrzött katalógusokat. Bosszankodom, hogy nem találok az első közös kiállításunk jegyzékét, amelyet még sokszorosítógépen készítettünk. Egy olajképre emlékszem; szelmalmot ábrázolt. Már rajta látszott a rajz utáni rajongásod. Ecsettel is rajzolni igyekeztél. Erről tanúskodik néhány korábbi olajképed is: a *Táj*, a *Kocsmai jelenet*, első biciklistakompozíciód. Később születtek a tengeri tájak, a halászbárkák, a sült és szárított halak gondosan megrajzolt, sajátos, groteszk realizmusról és szabad komponálási szemléletről tanúskodó sorozatai.

Igazi világod a biciklisták, fűrészgépek, tűzoltóautók, szemétkihordók, motorosok, a keréken guruló emberek világa volt. Soha szemben vagy elmenőben; csak jobbról vagy balról, úgy, ahogyan láttad őket naponta ablakod előtt, néhány méternyi távolságra reggel vagy este, amint mentek a munkába vagy haza a Severből és a Partizánból meg a többi gyárból. Vagy ahogyan piaci napokon a falusi emberek igyekeztek mindenféle áruval biciklin és motorkerékpáron.

Csukott szemmel is látom az ócskapiac árusait, kofáit ócska, tarka vackaikkal, színes olasz és bécsi csempészáruval; a viszonteladókat, ahogyan rejtegetik hamis csillogású ékszereiket; s hogyan jönnek elő a gesztenyesütők, a cukorka- és magárosok vékony tollad alól, ceruzád vonalkáiból. Sorra megörökítetted a kocsmai jeleneteket, az iszogatókat, a duhajkodó mulatókat, a magukat kínálgató szajhákat.

Tájképeidért már kevésbé rajongok: számomra figuráidból sugároznak a felemelő gondolatok. Az emberek és az őket körülvevő tárgyak, a döcögő, pöfögő, guruló járgányok megrajzolásával fejezted ki igazán okos intelmeid.

Legdinamikusabbak a jégkorongozókról készült képeid. Mintha tévé-kamera-szemmel láttál volna meg mindent közvetlen közletről: sisakos fejek, kesztyűs kezek, agyonbugyplált lábak és furkós ütők között száguldó vonalak hasítják könyörtelenül a jégborította pályát.

Rövid időre kirándultál a nonfiguratív világ nagyobb szabadságot sejtető, de felületesebb területére is. Alkottál egy újabb sorozatot: kristálytisza lírai játék a térrel és a vonalakkal. Ezeket a rajzaidat nagyon szeretted, mert mentesek voltak a mindennapok terhétől, a nyomasztó valóságtól.

Ekkor következett munkásságod legtermékenyebb s egyben utolsó szakasza. Itt felsorakoztatsz minden átélhető emberi élethelyzetet, érzést, pillanatot a legderülátóbb reménytől a reménytelenségig, a bol-

dogságtól a halálfélelemig, az idillikus szépérezéstől a legsötétebb fenyegetésig. Elég csak felsorolnom néhány képed címéd, ezek mindent elmondanak rólad: *Én; Az én tájam; Nagy előadás; Szerelmesek; Ikarosz zuhanása; Te, én és a város; Trójai ló; Odisszeusz visszatérése; A nap álmai; Várakozás.*

Legtermékenyebb hónapjaidban vetett véget a betegség nagyon is rövid munkásságodnak. Túl fiatalon vitt el közlünk a könyörtelen halál: alig múltál huszónhét éves. Az a Petőfi-vers, amelyet utolsó üzenetül és búcsúul bekarikáztál, nekünk is elmondja előérzeteid és azt is, amit te már akkor tudtál...

Terveidet, amelyekről annyit beszélgettünk, most már nem valószínűsíthető meg; a nagy vásznakat, amelyeken életnagyságú biciklistákat akartál megörökíteni, meg nem festheted. Olyan időben vittek utolsó utadra, amikor a csurgói csoport tagjainak nagy része nem volt itthon. Táborban, tanulmányúton, évi szabadságon ért bennünket a szomorú hír. Búcsúzni is most utólag búcsúzunk. Haláloddal nemcsak igaz barátot, festőtársat veszítettünk el, hanem képzőművészetünk olyan egyéniségét, aki fiatal kora ellenére gazdag és érett életművet hagyott ránk.

FÉLBESZAKADT VONAL

(Bíró Miklós 1948—1975)

Elindulni valahonnan, s eljutni célközelbe, aztán megpihenni.

Hogyan is foglalható össze egy fiatal képzőművész munkássága, művészetének értéke, lényege?

Szabadkai búcsútárlata után alkalmunk volt felmérni Bíró Miklós grafikáinak, nemcsak a vajdasági ember felé forduló művészetének jelentőségét. Mint a fiatal művészekről általában, meglepetéseket vártunk tőle.

A legnagyobb meglepetés talán halála előtti kitartó munkája s ezt követő nagyszabású kiállítása volt. Mintha ő is érezte volna, hogy el kell mennie. Még egyszer, utoljára be akarta bizonyítani, hogy sok újat tud, tudna teremteni.

Már jelentkezésekor nagy feltűnést keltettek tengerparti vázlatai. Amikor 1969-ben megrendezte első önálló tárlatát, figyelemre méltó tehetséget avattunk Szabadkán.

Szép volt az indulása. Magabiztossággal, daccal, tapasztalatlansággal, nyers indulatokkal teli, legrokonszenvesebb mégis a fiatalsága és az ebből eredő feszültsége volt. A műgondra ekkor még nem fordított nagyobb súlyt, mert elsősorban a téma megfogalmazására, kivitelezésére törekedett.

A gyermekkori élmények, a régi belső titkok — mint minden művészt — őt is foglalkoztatni kezdték. Ezért — amint azt egyik katalógusának előszavában elmondotta — hosszabb ideig figyelmesen tanulmányozta a szabadkai, a vidéki képzőművészek alkotásait, úgyhogy amikor rajzolni kezdett, már bizonyos tapasztalattal rendelkezett. De hát hogyan is lehetne másképpen kezdeni?!

Művésszé érese a tengerparti tájak felvázolása után akkor kezdődött meg igazán, amikor elkötelezettje lett egy szemléletnek: a groteszk, tragikus sorsú emberek ábrázolásának. Ez kezdte egyre jobban érdekelni. A vonalak tömkelegéből kialakuló alakjai — a biciklisták, az árusok, a motorosok, a cipészek, a köszörűsök, a tűzoltók, a váltókezelők, a virágárusok — a mindennapi életből kerültek vázlatfüzetébe.

Hangya András után ki örökítette meg még ilyen őszintén nálunk ezeket a kissebembeket? Ki törődött velük annyira, mint ő?

A régi emlékeiket minduntalan felidéző, pohár bor mellett búslakodó figurákkal. Mennyi ilyen gyűrött arcú, kérges kezű, a faluról városba került ember van, aki nem hajlandó lemondani megrögzött szokásairól!

De nemcsak itt, — a világ minden részén megtalálhatók Bíró Miklós groteszk típusai: a sárból feltörő, a sárba hulló, gazdag élményvilágú újjgazdag-szegények.

A rongyokba burkolt, egyenlőtlen szívdobogások is erre a rajzterképre tartoznak még. Bíró Miklós munkáinak középpontjában a körülményekhez nehezen alkalmazkodó ember áll. Jelen van a művész is, de a tragikus valóság, az »ócskapiaci sors« játssza a legfontosabb szerepet. Ezért van az, hogy helyenként durva kidolgozású tusrajzaiért nem nagyon kapkodnak, de stilizált tájaival, embereivel elnyerte a közönség tetszését.

Tollrajzait ritkán színezte. A fekete-fehér, vázlatyszerű vonalak jellemzőek alkotásaira, egyéniségére. Kompozíciói bizonyos összhangot kapnak, így teljes a vizuális élmény. Munkáiból sokszor csak hangulat árad. Nem mindegyik alkotása remekmű, de mivel egy-egy témát többször feldolgozott, variált, akárcsak szegény Farkas Béla, grafikáinak jelentős része komoly érték. Jó példa erre a *Pillanat vázlatai* című sorozata.

A városi utcák életét kifejező tollrajzainak alakjai (*De ki tehet róla, hogy szeretem a köveket?*) a biciklisták, a szemüveges, elnyűtt ruhájú, micisapkás kalandorok, a porban vergődő, sorsukba beletörődött emberek, akik felhagytak a reménnyel, kiknek pillanatnyi boldogságot már csak az ital nyújt.

Bíró Miklós törekvéseit jelentkezése óta az eredetiség jellemezte. Sokban hatott rá a gyorsaság élménye. A motorosokkal a jelen, századunk emberét örökítette meg. A kulisszaszerű jelenségek értelmét, a sorskérdéseket mennyire ki tudják fejezni tusrajzai, a motorkerékpáron ülő, végtelenbe igyekvő utasok.

Kritikusan, maró gúnnyal viszonyult motívumaihoz. Egyes alakjain a testi kín is érezhető. Chagall stílusára emlékeztető női alak repül az önarckép felé (*Vasárnapi látogatás*). Vajon megérkezik-e időben, virággal a kezében, a beteg ágyához? A háttérben botorkáló utcalányok, koldusok sem hozhatnak már gyógyírt számára, csupán a grafikus rajzpapírra karcolt, régi emlékeit elevenítik fel.

A fiatal művész, aki alig huszonhét évet élt közöttünk, utolsó korszakában sokat foglalkozott szeretteivel. *A Nap ábrándjai*, a *Nők*, *A te dalod, kedves* című rajzaival kívánt elbúcsúzni tőlük.

Ki fog most Miklós ablaka alatt éjjelizenét adni?

Mit jelent az idő a képzőművészetben?

A rajzpapír ólmába olvasztó cink súlyát, fényességét, a nemesfémek felé közelítő fényességnek örök értékét vajon hogyan kell, hogyan lehet megőrizni?

Bíró Miklóstól, a csurgói művésztelep egyik legtehetségesebb tagjától búcsúzunk. Távozásával nehezen betölthető űr maradt képzőművészeti életünkben, amelybe rövid munkásságával — korán föllobbanó és még korábban ellobbanó tehetségével — sok újat hozott.

MINDIG MÁSUTT

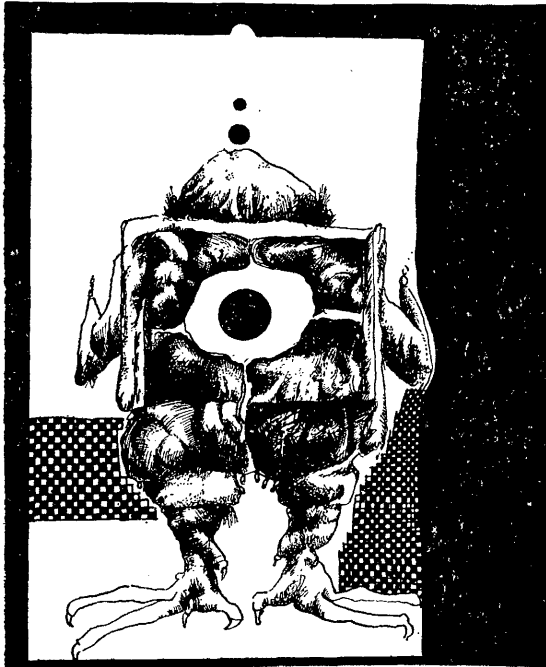
Húrunkon szólal meg az éj,
a harmadik odúból cincog fel,
(van-e még menedék?)
bújdosni ha jogunk adatna,
maradni csak akkor lenn' jogunk
s húrjainkhoz,
melyek távolodnak, elhúzódnak
s mi messziről nyúlunk bele (égi kéz)
belemarkolunk, mint egy hajcsomóba,
mindig másutt,
mindig másutt,
a holnapok üres naptáraiban,
hétköznapi ünnepekkel teli,
zöld ereket, másokat rágva, tépve,
magunk is tépetten,
kocogunk dunányi halottaink folyamával
lépésben és párhuzamosan,
egyazon bilincs logikájánál fogva,
betaníthatatlan, kényszerű,
dunányi halottaink s még Egy —
visszük és dobáljuk álmunkban,
verejtékezve,
rettegve a holnapok mentaszagától,
hol a kiöntött folyók növesztik össze az ágakat.
Ó, a folyó lüktetése fülemben
pányvás csikódobogás.
Tisztán megyek én át a mélybe hulló
szikrás zuhatagon.
Írd meg és lépj le a gyűrűk közé,
lépj le, mondom,
egy illatos szivarral . . .
Mélyre, a hetedik fokra ereszkedtél,
készületlenül,
az életre-halálra menő küzdelembe.
ha lehet készülni életből,
halálórán felelni
Ki-az-Tanárnak.
Uram, K. úr, én elkéstem,
zenék közt, gombamezőn,
és mindig, ó, mindig esők után,
tengernagy szomjúsággal . . .

Tranzisztorok gombái, igen, igen,
ó nem, nem, fehér parti szél,
fulladj meg, fulladj meg,
le ne nyeld magadat,
soha meg nem tudjuk,
másutt ki jajgat,
ki kit abajgat —
mindig másuttságunk,
kuss, fogd be a pofádat!
Kutyaláb-fáradt, agyonlobogtatott
kösönnyűd a varrott csengőkkel,
engem hova lökdös,
csöndtől ázott el,
elsárosodott, kásás violafátyol.
Nagy az én pofám,
a Tálcán majd kinyilik, akár
egy vérző kendermag,
a fogak guillottine-jén,
szétereze rajta,
mint ablakok, poharak,
harapás alatt
futtatják be borral, levegővel
meszelt szobánkat.
Kibabrál velünk az idő:
csak helyünket tudjuk változtatni
s elrongyolni, mint régi pénzt a mély,
szétrág és elvisz,
hol csak a csont, a legpuhább, ez marad
olvasható sorokban,
s duhajkodása ivel át az asztalon,
beágyazva a szavak és képek törlése,
a kifutások immár zárulóban,
lefordítva kések, éjszakák,
a tálalás irányát jelzik:
hatalmas tálak vonulnak be,
mint egy flotta, méltósággal,
kiéhezett szemek, messzelátók,
a késekkel együtt követik útjukat.
Én nem tudom lenyelni
a tüntetés fogszikkalóját,
kiköpni sem illik déltengeri tájba,
mert a polgári pampam és vérillat
enyhe libériái végeznek velünk . . .
Tenger: fáradt gyümölcs, kiben a nap
zölden aranylik, apadj,
szikkadj nagy bajodban,
mert holnap égre csapódsz,
én, akadály, erdőkből forogtam elő,
s most Franciaország jövőjét faragom
csontjaimból,

kiszikkadt katonák hamvazó kékje
törli le homlokodról a szeplőket,
és kidőlt orgonasípok zárják le szemeid,
átfognak ujjai a szélnek,
és megszüli a csönd az évszakot.
Lépj be a táborok zárt üregébe,
kifordult öblök üteme ráz.
Sűrű hálót sző a pusztulás,
kifogja az időből, ami túlélte önmagát,
akinek a gyomra nem tudott nagyobbra nőni a testnél,
ami áthull rajta,
mint óriás rostán, néhány apróság,
megnyomorított lélek,
magba bújt csíra,
melyet új fajta lénybe lomboz a stroncium.
És mindig másutt
és mindig Sehol: a nagyobb valóban,
kinyílva és kitéve,
mint összenyalt bárány a hulló jégben,
ez a hozzánk vágott mennyország,
zsebben elzárult kikelet,
terjeszd ki karjaid, szállj föl,
följebb, a pincékig, a homály grádicsán,
hol új színhelyet nyerhetsz
szegett mutatványaidnak
az üres nézőtér előtt.
Ha lenne, aki a penészes jelmezpólyából
kibontaná arcodat,
az ámulatra csodálkozót,
és elvinne magával a hóna alá rejtve,
bújtató lázban,
nem hinném akkor,
hogyan a taps tényleg
elmaradt,
s hogy lecsúsztunk,
le az ápolatlan, mocskos és kiherélt
mezőkbe,
nem!! csak tivadari látomás
ez a síkált keresztfa,
e roncsalom: volán, rozsdás gyökércsomó,
nem, nem a színpad s a nézőtér viszonya
itt a borzalom,
de végül is: a fordított taps,
e ferde csönd egy lázas kiáltás.
Gyerünk fájóbb terekbe,
hol a lég szó-fon, szöttezésben
megkondul a fény,
e lány öntött harang.

Híd, csipke, kapcsok, hetvenhárom
s a regg a kétemeletes kínai fa
tövében, ahogy fölkel.

Én ott voltam minden állomáson
éjfélkor,
láttam és hallottam, ahogy a
hajnal begördült s átzúgott,
s millió csoda volt egy pillantásban,
hétfő, kedd,
és újra hétfő,
tébolyult körözésben,
szerda és csütörtök,
és aztán semmi, semmi.

KONCERT

Halmosi is úgy tanult meg zongorázni, hogy a konyhaasztalra festette rá a billentyűket.

Mikor ujjai először bátortalanul nekifutamodtak, a fekete még fogott, hát iskolázásul olyan gyakorlatokat lapozott fel, melyekben jobbra az egész hangok domináltak.

Bámulatos gyorsasággal haladt. A szobalány ravasz mosollyal a szája sarkában jegyezte meg:

— Mester, maga már nyugodtan játszhatna az ebédlőasztalon.

Halmosi összeszorította a fogát. A gúny fáj, a kétes értékű dicsérettől örömtüzek lobogtak a tudatnak ama tartományaiban, melyek ki-kicsúsznak az emberi ellenőrzés alól. S miközben verte az asztal sarkát (mély regiszterek), a be nem avatott azt hihette volna, hogy az eléje tolt gombóclevés ellen lázad.

Céltáblája volt egyéb ugratásoknak is. Egyszer zongorahangolót küldtek a nyakára, a nyugdíjas zeneiskolai tanárt.

A Szent Péter-szakállú öregúr ujjtartásán igazított, s csuklóját lazította, majd összehúzott szemöldökkel figyelte játékát.

— Hogy tud így játszani?! — csapta össze végül kezét csodálkozva. Kartondarabkát kotort elő puhává rogyott bőrtáskájából, és az asztal billegő lába alá dugta.

— Most próbálja meg!

Halmosi hálásan pillantott hátra az etüdből.

o O o

A ház ura behívatta dolgozósobájába.

— Halmosi — mondta —, ma este a soirée után zongorázni fog a vendégeknek.

— Természetesen a Foersteron?

— Természetesen az asztalon.

Halmosi még kérdezni akart valamit, de a bankár intett, hogy elmehet.

o O o

— Ezt hová tehetem? — topogott a salátástállal a szakácsné.

— Tartsa a kezében. Még egyszer át szeretném venni a nocturne-t.

— Vegye át inkább a salátát. Mindjárt a fejére borítom, nézze meg az ember!... A nagy munkából is kihúzta magát, s most még itt...

— Mi ez a lárma? — lépett be a bankár a konyhába.

— Ide akarja nekem tenni a második oktávra a salátástálat — panaszkodott Halmosi.

— Na, lepakolni egy-kettő, mindent! — dobantott dühösen a ház ura.

— De hová a ... majd mit mondtam rakjam a hidegtálakat? — veresedett a szakácsné.

— Rakja a zongorára, vagy ahová akarja, de tüstént lásson hozzá! — Szmokingjából egy pár fehér kesztyűt húzott elő és odanyújtotta Halmosinak. — Próbálja fel.

Halmosi felpróbálta.

— Kicsit szűk — dűnnyögte. — És... nem érzem a billentést.

— Helén! — kiáltotta a bankár. — Egy ollót!

A szobalány futva hozta.

o O o

— Fáradjanak át kedveseim a szalonba...

A vendégsereg elfészelt.

Metszett ujjú kesztyűjében, hófehéren a lámpaláztól Halmosi tá-molygott be.

Felhajtotta a kockás asztalterítőt és »játszani« kezdett.

A feszültség megkönnyebbült mosollyá oldódott. Mindenki azt várta, hogy a stilbontó bekezdés után Halmosi átül a zongorához.

Halmosi azonban, hátában érezve a derűt, maga is oldódni kezdett a muzsikálásban.

Eltűnt a konyhaasztal, a szoba, a park, a villanegyed egészen. Kristálytérben felszálló szívárványbuborék volt, megittasulva a harmóniáktól.

A publikum most már görcsbe dermedt.

Mi akar ez lenni?

Próbátétel, tréfa, megaláztatás?

Sólyom, a Sólyom & Sólyom Optikai Művek vezérigazgatója, aki éppen délelőtt folyamodott nagyobb kölcsönért, gyorsan revidéálta magában az elaborátum sommásabb tételeit. Hangtalan pattintott ujjával, befelé dühöngve... »Szkárosi egy ló!... Mondtam, hogy a felfutási idő meredek. Azt hiszi, hogy majd az én két szép rövidlátó szememre...«

Az író is kényelmetlenül feszengett... »Ha ez itt célzás akar lenni váratlan átállásomra az expresszionistákhoz, akkor nem kellett volna ennyi ember előtt megtenni. Megbeszélhettük volna a kaszinóban... Elveimből természetesen nem engedek, de a szükséges igazodást a kor áramlataihoz szakaszosan bonyolítanám... Leszegte dű-

hösen a fejét... »Ha kijön a könyv, akkor végleg búcsút mondok a... phá!... konyhaasztalnak«...

Emília, a diszkrét szerető ajkait harapdálta. Csak annyit kért, hogy egyetlenegyszer menjenek együtt koncertre. Alig tudta visszatartani könnyeit, s hogy oda ne rohanjon az asztal túlsó felére és elkezdje ő is verni mindkét öklével.

Lopva mindnyájan a ház ura felé tekintettek, kinek tekintetében természetesen nem lehetett fürkészni, mert behunyta szemmel átadta magát a zene gyönyöreinek.

Halmosi forte fortissimo tombolt.

... »A második inas itt az aranyozott szalonban, Fragonardok és Ingresek alatt hangversenyez... Estélyi ruhás dámák és szmokingos urak visszafojtott lélegzettel hallgatják.«

Szeme sarkában kifénylett az első könnycsepp. »Szegény anyám, ha most láthatnád fiad...«

Mint a sorscsapások zúdultak az asztalra a végső akkordok.

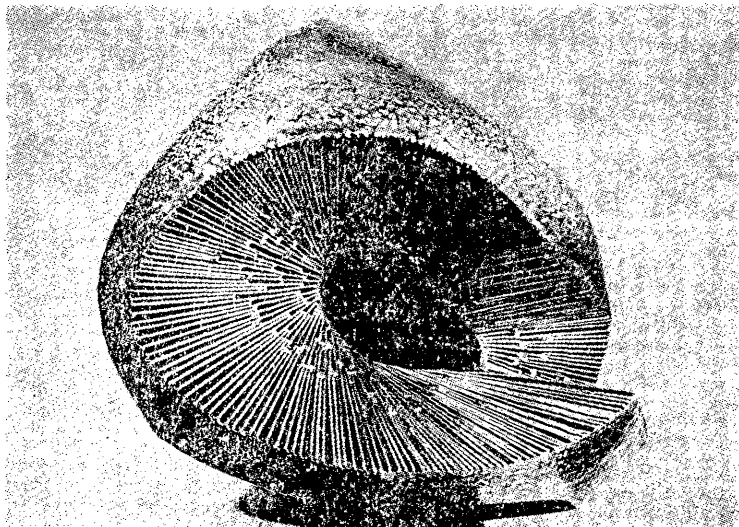
Azán a csendben csend lett.

A nagyothalló Királyházyné sűgva kérdezte az írótól:

— Mit játszott?

Az író nyelt nagyot és visszasűgta:

— A Befejezetlen kesztyűt...

KÉT PARÓDIA

EGY LÓLÁB FEKETE PÉNTEKJE

Paródia Sütő András Egy lócsíszár virágvasárnapja című drámájáról

Nyugat-európai dráma három kelet-európai felvonásban — Paul von Hindenburg tábornagy vezényszavai nyomán

Szereplők

Kolbaas Mihály és családja
Tronkai Vencel báró és barátai
Luther Márton és hívei
Antónia nővér és húgai
Nézőközönség és szerző ismerősei
Jobbágyok, poroszlók, zsoldosok, urak, lovak és drámaírók

Első felvonás

Kolbaas Mihály lakása Kolbaasenflecken am Etweder Oder központjában. Ajtók, ablakok és problémák nyitva. Még mielőtt a függöny felgördülne, a nézőközönség zsoltárokat énekelve suttogja: »Korszakalkotó darab! Korszakalkotó rendezés! Korszakalkotó kritika!« Az utcáról enyhe szellő és dicshimnusz árad be. Közben átszellemült poétikus kifejezések hallatszanak: »Büdös paraszt, fogjátok meg! Disznó banda! Botot a pimasznak! Szúrd agyon a bugrist!« A templomi ének türelődik egészen a hangos káromkodásig. Tánclépéseket lejtve megjelenik Slézinger, elrejtőzik a mondanivaló mögé. Az ajtóban megjelenik egy pincsikutyának álcázott véreb, aki katona.

KATONA: Slézingert, a tolvajt keresem.

LISBETCHEN: Slézingerben csak lókupecünk van, vitéz úr!

KATONA *(elszalad)*: Elszaladok, hogy elősegítsem a dráma kibontakozását.

SLÉZINGER *(előbújik)*: Világ lókupecsei, egyesüljetek!

HENRIKCHEN: Üsd, vágd, aprítsd a várurakat!

LISBETCHEN: Nana, fiam! Kicsi vagy még, nem szabad vagdalóznod nagy drámában.

SLÉZINGER: Szeretnék zendülni egy kicsit.

KOLBAAS: Maradj nyugton, Slézinger.

SLÉZINGER: Dehogy maradok nyugton. Luther Marci mindig azt hirdette: aprítsátok, fojtsátok, vágjátok őket, nyíltan és titokban.

KOLBAAS: Hagyjuk a lázadást másokra. Nem látod, hogy várom a két szép fekete lovamat.

SLÉZINGER: Azokat a lovakat, akik még hisznek az uraknak?

KOLBAAS: Én a törvénynek hiszek.

HENRIKCHEN: Nem ismerem a törvény bácsit. Üsd, verd, fojtsd, aprítsd!

KOLBAAS: Ne rosszalkodj, egyetlen fiacskám.

LISBETCHEN: Jaj, férjüram, egyetlen hites Kolbaasom, rossz hírt hozok. Hiába várod a lovakat. Tronkai Vencel báró visszatartotta a lovakat, elverte a lovászfíút.

SLÉZINGER: Üsd, verd, aprítsd a bárót, ahol éred.

KOLBAAS: Nem aprítani, jó Slézingerem. Majd a törvény megvéd engem és a lovaimat.

(Függöny nyerítve le)

Második felvonás

Szín ugyanaz, mint az első felvonásban. Lisbetchen útra készül, Henrikchen hintalovon ül, Slézingerchen lovon ül, Kolbaaschen lovatlanul áll. A színpadon tehát egy ló sincs, a közönség és a kritikusok között elvértve akad.

KOLBAAS: Olyan szomorú vagyok a lovaim miatt.

SLÉZINGER: Ló, ami ló, én is szomorú vagyok.

PRÓKÁTOR: Panasszal fordulok a fejedelemhez. A panaszok kicsiny tojásaiból kelnek ki az elégtétel madarai.

SLÉZINGER: Kegyelmed aforizmákat mond, nekünk meg lovakra van szükségünk. Lovakra! Érti?

PRÓKÁTOR: Értem. Minden jó, ha a vége ló.

LISBETCHEN: Megyek a fejedelemhez. Átadom neki a panaszlevelet a lovak ügyében.

PRÓKÁTOR: Menjen, szép asszony!

LISBETCHEN: Megyek.

SLÉZINGER: Befogom a lovamat.

KOLBAAS: Nincs is lovad.

SLÉZINGER: Befogom a számat.

*(Eltávoznak. A színpad elsötétedik, miközben a darab mondani-
valója egyre világosabb. Néhány nap múlva, amikor már a közönség
is leborulva magához tért a csodálattól, befut a rossz hír, lovak
nélkül.)*

KOLBAAS: Istenem, Uram, Teremtőm! A poroszlók megölték a feleségemet. Se feleség, se ló.

SLÉZINGER: Így jár a szegény lócsászár. Ló helyett poroszló.

KOLBAAS: Tiszteltem a törvényt, de a törvény csak a bárókat tiszteli. Száz törvényt adnék egy lóért!

SLÉZINGER: Vencel báró az oka mindennek. Ő és barátai.

KOLBAAS: Üsd, verd, aprítsd a bárót!

SLÉZINGER: Vencel báró az oka mindennek. Ő és a barátai.

KOLBAAS: Üsd, verd, aprítsd a poroszlókat és a poroszlovakat.

(Függöny aprítva le.)

Harmadik felvonás

Szín: a tronkai vár, benne egy várúr a hozzávaló urakkal, fehér-cselédekkel és Antónia nővérrrel. A lovak a színpad mögött és a nézőtéren várnak a fejleményekre. Mennydörgés és kártyacsattogás hallatszik.

VENCEL *(énekli)*: Hol vannak a lovak?

MIND *(énekelnek)*: Hol vannak a lovak,
hol van a jó konyak,
konyakkal és lóval
csókolózunk joggal,
cuki a ló.

VENCEL: Hozzatok be tizenkét szűz leányt és tizenkét szűz lovat.

LAKÁJ: Sajnálom, báró úr, se lány, se ló. Antónia nővér az egyetlen a várban.

ANTÓNIA: Én csak Luther Mártonnal szoktam együtt imádkozni.

KUNZ *(énekel)*: Minek a marha énnekem,
mikor én a kancát szeretem.

VENCEL: Kunz úr mindig csak a lényegét keresi.

KUNZ *(énekel)*: A lényeg, más semmi,
a vágyam csak ennyi,
és csendben elmenni
tovább...

LAKÁJ: Menjen a lényegbe, Kunz úr!

VENCEL: Várjatok! Előbb hallgassátok meg, mit ír nekem a drámaíró. Íme a levél. *(Olvas)* A tronkai bárónak és lovainak. Ide hallgass, te elfajzott, lóganajból termett, számarköhögésből kiköpött, történelemből kiböfentett intrikus! Fölszólítalak, azonnal add vissza a lovaimat, a lószerszámomat, a lócitromomat, a lópikulámat, a ló lábamat, ellenkező esetben lóvá teszek és fasírozottat csinálok belőled, aláírás Kolbaas Mihály lovasított drámaíró.

(Döbönt csend. Aztán ijedt nyerítés hallatszik.)

KUNZ: Jönnek az édes kis kancák.

(Kolbaas, Slézinger, fegyveresek be)

KUNZ: Jé, ezek csödörök!

KOLBAAS: Meglakoisz, báró! Üsd, vágd, aprítsd!

VENOEL: Kegyelmezz, lócsízsár!

KOLBAAS: Nincs kegyelem! A feleségemért teszem. Lógni fogsz báró!

SLÉZINGER: Égnek a csűrök, égnek az istállók, a kastélyok, égnek a képek. Mit gyűjtsak még meg, Mihály?

KOLBAAS: A jelképeket. Hadd legyen melege a közönségnek!

LUTHER *(be)*: Kolbaas Mihály! Mire vetemedtél?! Békés ordasokat téptél szét éjjel, mint a puszták farkasai. Ártatlan csikókat juttattál a szalámigyárba néhány jelentéktelen ló miatt.

SLÉZINGER: Marci, Marci, hát nem te tanítottál bennünket lázadásra?!

LUTHER: Mindent a maga idejében, hű Slézingerem. Mit ér a rebellis, ha akasztófán lóg? Mert jobb az élő megalkuvás, mint a döglött igazság. Imádkozzatok!

(Seregek érkeznek. Kürtök szólnak, Kolbaas nem szól.)

VENOEL *(olvas)*: Mi, Szászország Választófejedelme megvizsgálta Kolbaas Mihály panaszát, elrendeltük perének újratárgyalását, lovainak visszaadását, drámáinak előadását. Kelt mint fent... Hát én? Mi lesz velem, szegény báróval?

LUTHER: Te is sorra kerülsz. Várj a történelmi háttérben.

(Szín elsötétül, közben a nézők orrukat fújva dicsérik a szerzőt.)

Második fénykép

Drezda piactere, ahol zöltséget, túrót és hazát árulnak. Bevonul Kolbaas, Slézinger és néhány ló. Az emelvényen ülnek a bírák.

HANGOK: Pfuj bíró! Ne hagyj magad, Kolbaas!

HÓZENTRÁGER: Csend, rend, figyelem, aki rossz lesz, megverem! Kezdjük az ítélethirdetést. Méltóságos Tronkai Vencel báró! Jelen?

VENOEL: Jelen.

HÓZENTRÁGER: Kolbaas Mihály lókereskedő. *(Kolbaas föláll)* Igen. Tessék állva maradni. A választófejedelem és a császár ítéletét kell meghallgatnunk. Gauner ügyész úr...

GAUNER: Ötödik Károly, isten kegyelméből római császár, németalföldi, felföldi, belföldi és külföldi, alsó, felső, király, ász — elrendelem a lovak visszaszolgáltatását Kolbaas Mihálynak. Íme megkaptad igazságodat.

MÜLLER: Tronkai Vencel báró két esztendei börtönbüntetésre ítéltessék. *(Döbönt csend)*

NŐI HANG: So jung und schon getroffen.

HANGOK: Éljen a császár!

KOLBAAS: Éljen a császár? Ő hozta el az én fekete péntekemet.

SLÉZINGER: Hamarabb utolérik a hazug császárt, mint a sánta lovat.

MÜLLER: Kolbaas Mihály kolbaasenflekkeni drámai hős, született 1502-ben Schwerinben, újjászületett 1975-ben Kolozsvárott, a mai napon kötél általi halálra ítéltetik.

KOLBAAS: Előbb a lovamat, most meg a nyakamat! Hát érdemes drámai hősnek lenni?

MÜLLER: A császár döntött így.

SLÉZINGER: Szép kis császár, mondhatom.

MÜLLER: Drámákban mind ilyenek a császárok.

SLÉZINGER: Lázadjunk fel, emberek! Ebrudaljuk ki a drámákból a császárokat!

KOLBAAS: Késő. Én lógni fogok, úgy érzem.

(Az akasztófa helyeslően bólogat a háttérben.)

(Függöny helytelenítve le.)

VÉNDÖGSÉG

Paródia Páskándi Géza Vendégség című drámájáról

Istenes dráma három istentelen felvonásban

Személyek

DÁVID FERENC püspök és unitárius, kicsit már pisis

SOCINO okleveles kisúgó és besúgó

BLANDRATA TATA doktor és vén dög

MÁRIA cseléd, de nem labanc

DÁVID FERENC VEJE vallásosan erőszakos teológus

Szín: ugyanaz, mint az előző történelmi drámákban, csak a falak abszurdok, illetve abszurdoidok, vagyis az egyik csikos, a másik pötytyös. A padlón bőrök. Állatiak. A sarkokban pókhálók. Bogariak. Három (szám szerint három) háromlábú szék, két ágy, egy lépcső, fél téglá, negyed liter bor. Ablak nincs, bárszekerény nincs, lift nincs. Feszültség sincs.

Első felvonás

DÁVID FERENC VEJE (*a lépcsőn jön le előre, beszél hátra és középre*): Vendég jött a vén dög hívására.

DÁVID FERENC: Isten hozta a vendéget.

DÁVID FERENC VEJE: Vendéget, Socinót nem Isten hozta, hanem a fejedelem küldte, mégpedig a vén dög Blandrata sugalmazására.

DÁVID FERENC: Isten hozta Socinót. Köszönöm az égnek, köszönöm Báthorynak és Blandratának.

DÁVID FERENC VEJE: Socino besúgó. Érted? Besúgó!

DÁVID FERENC: Hát aztán. A besúgó jó téma. Isten hozta a jó témát.

(*Sötétedés a színpadon és egész Erdélyben, aztán lassan világosodik, de csak a színpadon.*)

BLANDRATA TATA: Légy üdvözölve, Socino! Vendég vagy.

SOCINO: Üdv, tata! Vén dög vagy.

BLANDRATA TATA: Megkapod a szakszervezeti beutalót, avval nyugodtan vendégeskedhetsz itt a püspöknél. Jó kis vendégség lesz ez, meglátod.

SOCINO: Inkább vendögség lesz ez, doktor úr. Besúgás lesz itt a kenyérem, tudom. Besúgást früstükölök, ebédezek és vacsorázok.

BLANDRATA TATA: Azt uzsonnázol is. Ez a teendő.

SOCINO: Sejtem. Ez a konfliktus sine qua non. De én hitből akarom tenni, amit teszek, és enni, amit eszek. Vallásos besúgó vagyok, ez a mániám. Némi filozófia sem árt, vagy mi a szösz!

BLANDRATA TATA: A házigazdát, Dávid Ferencet kell vallásosan a hóhér kezére juttatnod. Érted?

SOCINO: Értem. Itt leszek vendég tehát?

BLANDRATA TATA: Itt. Ez a te ágyad, amaz a Dávid Ferencé. Ez a te széked, amaz a Dávid Ferencé. Ez a te poharad, amaz a Dávid Ferencé. Az árnyékszék közös. A cseléd is közös. Máriának hívják, de te becézheted Marcsának, esetleg Cuncikának.

SOCINO: És miért kell hóhérkézre juttatni Dávid Ferencet? Miért?

BLANDRATA TATA: Mert gyanús, fölöttébb gyanús. Tudod, mi minden volt ő? Katolikus, luteránus, kálvinista és szocrealista! Most meg unitárius és avantgárdista. Hiszed te, hogy ő ezt hiszi?

SOCINO: Hiszi a piszi. Azt mondd meg végre, te vén dög, mi az én dolgom ebben a vendögségben.

BLANDRATA TATA: Amint azt mondja a püspök, hogy egyszer egy az egy, jelented. Amint azt mondja, hogy az egy nem egy, hanem kettő vagy három, azonnal jelented. Ha mást mond, azt is jelented. Ha hallgat, szintén jelented.

SOCINO: Megteszem. De csak hitből súgok be. Beljebb is, ha kell.

(Hosszú, sötét besúgások után rövid fény gyullad. Mária terit, leül és fal. Socino bejön, leül és eszik. Dávid Ferenc belép, helyet foglal és csipeget. Jövés, menés. Hasmenés.)

SOCINO: Én a padláson alszom.

DÁVID FERENC: Itt alszol.

SOCINO: Abban az ágyban alszom?

DÁVID FERENC: Nem. Ebben az ágyban alszol.

MÁRIA: Én hol alszom?

DÁVID FERENC: Te a padláson alszol.

MÁRIA: Tudom, én csak húszéves vagyok és hülye, de én szeretnék itt aludni.

SOCINO: Én meg szeretnék ott aludni.

DÁVID FERENC (*latinul*): A szolgálólány gyengeelméjű, de egész jól imádkozik. (*Magyarul*) Ott alszol, Mária.

MÁRIA: Itt alszom.

SOCINO: Én is itt alszom.

DÁVID FERENC: Maga ott alszik, Socino.

SOCINO: Miért nem amott alszom?

DÁVID FERENC: Amott a közönség alszik.

MÁRIA: Nem akarok a közönséggel lefeküdni. Az nekem sok. Elég nekem Socino is.

DÁVID FERENC: Tetszik neked Socino úr?

MÁRIA: Tetszik. Csak nem szeretném, ha gyertyával világítana a lábam közé.

SOCINO: Ezt nem értem, püspök úr.

MÁRIA: Nem gyertyával kell oda világítani, hanem egyébbel.

SOCINO: Nem értem, püspök úr.

MÁRIA: Maga gyertyával keresné nemcsak a lányét, hanem a magáét is.

SOCINO: Ezt se értem, püspök úr.

DÁVID FERENC: Fő, hogy a közönség megérti. Ébred már, nézze!

(*Függöny ébredezve le.*)

Második felvonás

(*Szín és cselekmény ugyanaz, csak sok idő és sok vita múltán.*)

DÁVID FERENC: Hiszek egy Istenben.

SOCINO: Antitrimtárius vagy, látom az orrodon.

DÁVID FERENC: Rosszul látod. Nem vagyok antitrimtárius, hanem az antiunitáriusok ellen vagyok, azaz sem trini, sem uni, sem anti, hanem hiszek egy Istenben.

SOCINO: Érdekes. Én is hiszek egy Istenben. Hogy áruljalak akkor el?

DÁVID FERENC: Árulj el, mert én szeretlek.

SOCINO: Én is szeretlek.

DÁVID FERENC: Te jó áruló vagy.

SOCINO: Meghiszem azt. Téged meg direkt jó elárulni. Élvezetes munka. Megbizonyosodtam, hogy bűnös vagy. Hitújítással foglalkozol és Máriával is. Aki szintén besúgó.

DÁVID FERENC: Máriával nem újítok. Csak a régi szokásokat üzöm vele: együtt hálunk, utána imádkozunk. Milyen adatot adjak még?

SOCINO: Add meg a mi mindennapi adatunkat...

(Socino írja a jelentést, Mária átveszi és átadja Blandratának, aki átfutja.)

BLANDRATA TATA: Még írj. Még. Még!

(Függöny álmosan le.)

Harmadik felvonás

(Szín és cselekmény ugyanaz, mint az első és a második felvonásban, a sötétség után ismét világosság következik.)

MÁRIA: Állapotos vagyok kettőtőktől. Hol a püspök?

SOCINO: Megöltem.

MÁRIA: Hol a püspök?

SOCINO: Megöltem.

MÁRIA: Örült! Hol a püspök?

SOCINO: Megöltem, de még él.

DÁVID FERENC: Élek még, a vendégem vagy még, besúghatsz még, Máriával szeretkezhatsz még, Istenhez fohászkodhatsz még.

(Sötétség, aztán világosság, de vigyázva, nehogy fordítva sikerüljön.)

SOCINO: Ó, miért is szeretlek úgy, te püspökfalat!

DÁVID FERENC: Harapj belém nyugodtan. Sajnálom, hogy sajnálsz. Énekeljünk.

(Hallgatnak abszurdoid módon.)

SOCINO: Énekeljünk még!

(Hallgatnak még abszurdoidabb módon.)

DÁVID FERENC: Miután ilyen jót énekeltünk, most hallgassunk egy kicsit.

(Torkuk szakadtából ordítanak szintén abszurdoid módon.)

DÁVID FERENC: Miután ilyen jót hallgattunk, jöhetnek a katonák.

SOCINO: Vége a vendögségnek. A püspök pök rám, tudom. Miért? Az én hibámért ő hibás, mert hibázott. Sújtam be, s most rúgnak ki.

DÁVID FERENC: Énekeljünk. Házunk előtt mennek a katonák, sejhaj...

KAPITÁNY *(be)*: A fejedelem parancsára jöjj velünk, Dávid Ferenc.

DÁVID FERENC: Megyek. Mehettem volna már az első felvonás végén. Énekeljünk, Socinóm, egyetlen kis besúgóm. *(Hallgatnak.)*

SOCINO *(magába roskadva)*: Ó.

DÁVID FERENC: Ne hallgass olyan hangosan, imádott besúgóm.

KAPITÁNY: Jöjj, püspök. Vár a bakó. Neki is meg kell élnie valamiből. Normára dolgozik szegény.

(Dávid Ferenc veje beront előre szegezett géppisztollyal. Megpillantja Socinót): Socino, gyere!

DÁVID FERENC: Ne bántsd Socinót, ő a vendégem.

DÁVID FERENC VEJE: Nem bántom, csak vendégül látom.

SOCINO *(üvöltve)*: Nem akarok vendégségbe menni! Élni akarok még! Besúgni akarok még!

SÚGÓ *(előjön a sűgőlyukból)*: Elég! Vezessék el őket! Ki látott még ilyet. A színházban a sűgő a legfontosabb személy, nem pedig a besúgó. Fügöny le!

(Fügöny abszurdoid módon felfelé megy le.)

A TEGNAP A MÁBA HAJOL*

Vergődéssé és gomolygássá vált minden, minden a felszín alatt. Az emberek ide-oda himbálóztak, akár a szélben a falevelek. Ez a gyámtalan lengés és a lengés hullámvásában fellépő bizonytalanságérzet hozta felszínre ismét a kivándorlás gondolatát. Vagy itt pár garasért dolgozni, küszködni és várni, vagy szedi az ember a sátorfáját és ki Amerikába, ahol — ahogy az idáig elhallatszó hírek szóltak — sokkal jobban és sokkal könnyebben boldogulhat az ember, mint ebben a boldognak hazudott hazában.

»Amerika... Amerika... A boldog és gazdag emberek hazája!« ...

Így mondogatták egymás között, s még azt is szinte látni vélték már, hogy ott mindenki könnyen dolgozhat, ott mindenki jól kereshet, ott minden ember, ha merészen nekivág, dús jövedelmet biztosító állást találhat magának, és ha ez már megvan, akkor minden rendbe jön, mert a dollár az jó pénz... Az igazi pénz... Ez itt?... Ezt nem is ismerik a nagyvilágban és nem is adnak érte semmit...

Úgy megindultak megint, mint akiket valami láthatatlan Csorda közbe terelnek; batyukkal, zsákokkal, tarisznyákkal rogyásig megrakodva mentek, és minden erejüket összeszedték, hogy legalább addig kibírják...

És aztán...?!

Amikor ott találkoznak, az az első, amit kiböknek:

»Levelet írok haza!«

Minden találkozáson egyszeribe előkerül egy dióhéjnyi életrajz egy kis magyarázatul, vagy talán inkább igazolásul, hogy miért ment ki hazájából olyan messzire... Ilyenkor kiderül: egyiknek is, a másiknak is az a szándéka, hogy pár esztendei kitartó munkával megalapozza életét és...

»Ez is aranyláz lenne, mint pár esztendővel ezelőtt a Kanadába és Alaszkába induló kivándorlóké volt?«

És amikor kiérték, kevéske pénzüket fölélve kúrúlnéztek, akkor hasított beléjük a kérdés:

»Hát — ez Amerika?«

Nem egy közülük hónapokig nyomorgott; Mayer Ervin mészáros mesterlevéllel a kezében egyik vágóhídtól a másikig, utána meg egyik vendéglőtől a másikig ment valami munkát keresni, s végül mosogató

* Részlet a szerző *Csordaközben* című regényéből.

legénynek vették fel; Koleszár Péter vékonydongájú földművesből dokkmunkás lett, Bauer Kálmán pedig meg se írta haza, hogy mi lett belőle...

De volt őszinte válasz is, mint amelyet Csordás Boldizsár küldött a kivándorlás gondolatától megbokrosodott Andris öccsének a levelére.

»Ide kijönni nagyon nehéz és kemény elhatározást jelent, mint ahogy több mint tíz évvel ezelőtt nekem is sok vívódást jelentett... Itt sem fenéig tejföl az élet... Itt csak az érhet el valamit, aki nagyon agyafúrt, vagy aki úgy dolgozik, mint egy állat, és belenyugszik abba, hogy majd idővel még rendes lakása is lesz. Ez annyit jelent: megelégszik étel-italba a kevéssel... Ha pedig azt akarod, öcsém, hogy fiatal életéveidben beérd a kevéssel, azt otthon is megkapod. Azért nem érdemes minden kis örökséget eladva az óceánon átkelni... Nem érdemes, mert ez itt egy idegen világ, ahol minden és mindenki idegen... Még a kutyák se olyanok, mint otthon, még a macskák se, még a madarak se...«

Amikor ez a válasz ilyen tartalommal megérkezett, Andris a faluból bevitte a városba a levelet Etelka nővérének, hogy a családban együtt olvassák el és együtt tárgyalják meg: mitévők legyenek.

Ki tudja, hányszor olvasták el ketten az Amerikából érkezett levelet és a zaklató gondolatok között hány órán át tépelődtek mind a ketten. Mert Boldizsár sorai nyomán előpakodtak az itthoni családokat már nem egyszer felbolygató kérdések: »Hányan vannak ott kinn olyanok, akik hazalátogatásra még csak gondolni sem mernek, és hányan olyanok, akik még innen, a hazai szegénységből akartak örökölni, hogy lányukat férjhez adják, vagy fiukat iskolába járassák?... És hányan voltak olyanok, akik onnan viselt fehérneműt, cipőket, ruhákat küldtek haza ríktó színekkel... És az, amit Erzsi néni olvasott fel lánya leveléből: »Add el, anyám, a házadat, gyere ki hozzánk, itt vigyázol a gyerekekre, amíg mi az urammal a munkahelyen vagyunk, dolgozhatsz majd itthon, és — megleszel velünk«... »

— Ezek mind hazudnak, és még onnan is haszontelenek! — mondta István este, amikor munkájából hazaérkezett és felolvasták neki a levelet. — Ki vallja be azt, ilyen messze az otthonától, hogy vállalkozása kudarccal végződött?... Nem vallja be, hanem elhallgatja, vagy hazudik...

— Mit mondasz? — kérdezte Etelka leplezett belső félelemmel, mert ingadozott. Tudta, hogy öccse nagyon tud dolgozni, ha kell, úgy dolgozik, mint egy állat. És...

— Hát mit írt a bátyád? — vágta rá István figyelmeztető hangon. — Épp most olvastad el újra a levelét... Vagy nem jegyezted meg magadnak a szavait?... Úgy látszik, nektek Csordáséknak mindent háromszor kell megmondani: az írott szó mellett még külön élőszóval is meg kell magyarázni, akkor, de csak akkor lehet, hogy megértitek, vagy fölfogjátok a dolgok lényegét...

Az asszony erre elhallgatott, tétován lehajtotta a fejét és meg se mozdult.

Öccse ott állt mellette, és várta azt a szót, amely feltöri a percekig tartó feszült csendet. Mivel ez nem jött, nővére csak hallgatott, mint akiben egy elhatározás már végképp megért, kimondta:

— Aki tud dolgozni, az ott is tud dolgozni. Én még jobban, mint a többiek... Igen!... Nekem ott a helyem... És majd meg is mutatom, mint ahogy Kántor Laci megmutatta, akinek már háza is van, pedig csak szobafestő. Meg aztán...

István az elszánt legényre emelte tekintetét, és kesernyés hangon mondta:

— Bánom is én!... MenjeteK, ahová akartok!... Ha itt nem tudtok boldogulni, akkor oda, ahol azt remélték... Mert — mindenki ott keresi a kenyerét, ahol tudja: ha úgy tetszik, minket sose látva, a világ túlsó felén is...

Erre Etelka, féltőn, mint egy anya, öccséhez fordult. Halkan szólt, hogy ocsúdjon már.

— Mondd, Andriška: mi készíted téged arra, hogy kimenj Amerikába? Ennek a levélnek az az egyetlenegy sora?

— Nem!

— Hát?

— Nem ez, hanem az a levél, amit menyasszonyom, Róza kapott a nagybátyjától, aki ott kint egy óriási húsgyárban dolgozik.. Maga a gyár akkora, mint a mi falunk.

— Egy levél, az csak egy levél...

— Nem csupán egy levél az — vágott közbe Andris —, hanem abban a levélben azt is megígérte, hogy kivitet bennünket. Négy gyereke van. Ő is, meg a felesége is dolgozik. Róza majd a gyerekek mellett lesz, nekem pedig egy bútorgyárban szerez munkahelyet; ott dolgozhatok, mint segédmunkás, de a jövedelmem így is, úgy is több lesz, mint amennyit itt kereshetek.

— Mennyivel több?

— Sokkal.

István ismét a magabiztos legényre emelte tekintetét.

— És azt tudod-e, hogy mennyibe kerül ott az élet?

— Azt én nem tudom, de azt írta Faltin — a menyasszonyom nagybátyja, aki ott aztán mindenben jártas —, hogy abból a pénzből, amennyit az ember egy héten megkeres, abból még félre is lehet tenni...

— Mennyit lehet félretenni?

— Azt én még pontosan nem tudom, de szép pénzt...

István egyre csak forgatta kezében Boldizsár levelét. A kék borítékon nézte a New York-i bélyegzőt, a bélyeget a szabadságszoborral, aztán a levélpapíron a kusza, itt-ott helyesírási hibáktól megbotlott sorokat, mint már aki az idegenségben szépen, lassacskán felejtani kezdi anyanyelvét és csak keresgéli a szavakat, melyek közé a »j« helyet az »y« ide is, oda is belevegyül. Letette a levelet az asztalra, hosszasan nézte a távolról érkezett ákombákot, s mintha már fogal-

mazta is volna a választ magában, mormogott: »Egy testhosszal lecsúsztál, Bódi sógor, a többi mögött... De kár érted!... De kár érte-tek, hontalanok... Kár!«

Közben észrevette, hogy legkisebb sógorát megzavarta a hosszú csönd. Úgy tűnt, gondolkodóba esett: mérlegel magában valamit, s szeretne valamitől szabadulni, mert úgy érzi, egy lánc húzódik rajta keresztül.

— Én úgy gondolom — igyekezett István kihasználni ezt a pillanatot —, itt is meg tudnál te élni, öcsém, ha másképpen gondolkoznál, és nem az általad elképzelt vagyon megszerzése: nem a »szerzés« lenne az egyetlen célod.

— Itt?... Ahol nincs elég munkahely, és hány ember kínálja kétkeze munkáját, vagy nem azt csinálja, amit tanult, hanem egy dűlővel lejjebb áll a sorba?!... Itt csak azok juthatnak egy rendes munkahelyre, akiknek valahol valamilyen atyafiságuk van... Ha esetleg van egy nagybátyjuk, aki — mondjuk — segíteni akar rajta és beajánlja...

— No, no! — mordult föl erre István, mint akit most igazán telibe találtak.

— É... én... nem akartam ezzel semmi rosszat mondani — mentegetődzött Andris —, csak azt, hogy ha itt nem megy, márpedig nem megy, akkor én elmegyek... Engem nem tarthat vissza senki, most már senki, mert mindenünket, amink volt, eladtuk, épp csak két párnát hagytunk meg, hogy legyen mire a hajóban a fejünket lehajtani... István sógor, itt már nekünk semmi keresnivalónk nincsen!

— Nincs?

— Nincs, ha mondom!

István erre mélyen elhallgatott.

— Hiszen maga ist azt mondta, nem is egyszer — folytatta Andris egyre nagyobb hévvel, mint aki érzi, hogy most kikerülhet a szorítóból —, hogy itt csupa nagyurakkal, nagybirtokosokkal, tolvajokkal meg éhenkórászokkal van tele a világ... Hónapok óta... igen... hónapok óta keresi, kergeti a tolvajokat ott a városi anyagraktárban, meg a majorban is, de ha megfeszül, akkor se találja meg őket sehol, de sehol... Tudja, hogy miért nem találja meg őket?

Etelka, hogy ne hallja ezt az öt annyira izgató vitát, sietve kiment és lányait is kihessegette a szobából, hogy ne legyenek tanúi annak, ami itt most lejátszódik, mert még a falaknak is füle van, és ki tudja: ha kihallatszík minden, amit az öccse mond, és az ura mondott őszinteségi rohamában, meg amit a nagyságos tanácsos úrtól hallottak, meg ami miatt zúg meg morog a város peremén a nép, akkor előbb-utóbb megjelennek a csendőrök, mert azok a Fehér kereszt melletti laktanyájukban másra se várnak, minthogy lecsapjanak a lázongókra meg a békétlenkedőkre.

— Azt kérded, öcsém — hajolt most közelebb kis sógorához István —, hogy én miért nem találom a tolvajokat?

— Nemcsak kérdem: tudom is!

— No, akkor ki velem!

Andris kínlódva, vergődve sokáig évődött: kimondja-e azt, ami benne annyi éve forr? ... Kimondja-e, amit annyszor látott és hallott az emberek között, a családokon belül, a testvérek között, és amiről mindig a moslékkal teleöntött vályút megrohanó disznók jutottak az eszébe? ... Ott, a vályú előtt, az erősebb mindig félrenyomja a gyengébbet, még bele is harap, csak hogy ő zabáljon többet... Aztán a macskák: hogy elragadja egyik a másiktól a falatot?!... Aztán a kacsák... Aztán a csibék... a másik kis csibe kivérzett lábáról is letépik a bőrt...

— Hát nem mondd meg? — kérdezte most már szigorúbb hangon István, mint aki az idősebb jogán szól.

A kérdezettnek most, az innen távozóban lévő lelkének válsága idején, nagyon nehéz volt a kavargó érzésekből kitépnie magát. Most, amikor már így, útra készen áll, amikor mindentől és mindenkitől el kell szakadnia, akiket valaha szeretett (mert mégiscsak szerette őket), most mondja ki? ... Hogy ez maradjon meg utoló szónak távozása mögött? ... Hogy így maradjon meg itt az emberek emlékezetében, és a tengerentúlon ki tudja, milyen a világ: milyen emberek fogadják majd? ... És ha ott is ilyenek az emberek? ... Ő meg azért menekül innen, hogy talán majd ott másképpen kel föl a nap...

István leült melléje. Cigaretét csavart, hosszasan, gondosan; vastag, kidolgozott ujjai az ilyen babramunkánál elég ügyetlenül mozogtak. Ebben a kereszteződésekkel teli feszült hallgatásban még ügyetlenebbül. Végre sikerült megnyálanzania a papírt, végigsimította a cigarettát, megnézte: jó-e. Rágyújtott, egy darabig a gyufa lángját nézte; a láng mögül nézte Andrist, és csak most vette rajta észre, hogy ez nem is olyan együgyű ember, mint amilyennek eddig vélte... Nem tutyimutyi, nem anyámasszonyi katonája... Lehet, hogy egy kicsit sunyi, vagy talán ravasz, de — nem hazug... De lehetséges-e az, hogyha valaki a hajszálnak egy századrésznyi darabkájában sunyi, és csupáncsak enyiben ravasz, hogy az nem hazug? ... Ezek úgy párosulnak, ha megtalálják egymást, akár a tetvek, s mindig összeragadva élnek. Szívják a másik vérét mindig... Kiszívják az egészséget is talán, ha az embernek nem lenne tíz körme, amivel védekezni tud ellenük; ha nem lenne tenyere, ha nem lenne ökle, ha nem lenne...

Andrist majd megfojtotta ez a nagy hallgatás, és a rászzegeződött szempár. Torka elszorult, olyan nehezen lélegzett már, mint egy fuldokló, aki aztán, hogy meg ne fulladjon, kinyitja a száját, de a saját fülével is hallja, hogy alig jön ki rajta hang.

De mégis megszólalt. Határozottan, csöndesen beszélt:

— Azt mondta nekem egyszer a mesterem Nemesmiliticsen, és az még ma is ott, abban a »nemes« faluban, okos ember hírében áll, igen, ő azt mondta: »Fiam, azt el ne feledd, hogy mindig az erősebb kutyá b.... k«...

István csak a cigarettáját szívta. Egy szót sem szólt. Egy kis bort öntött a sárga cserépkancsóból öccsének is, magának is az öblös poharakba és nézte a lámpafényben, hogy milyen zavaros a bor: olyan zavaros, hogy nem lehet átlátni rajta. Pedig az igazi boron át lehet

látni, a poharat fogó ujjá legvékonyabb vonalát is meg lehet látni, de ezen át nem... Azon tünődött, hogy a penészgombák csak a szegény ember borát lepik el, meg a lusta szőlősgazdák hordóiban hemzsegnek... Van-e valahol valami, vagy lesz-e, ami az élet minden penészgombáját megsemmisítheti?

Lassú mozdulattal, mint akinek már ez is nehezebbre esik, Andris felé fordult.

— Az a te mestered... amit mondott, azzal megközelítette az igazat... Megközelítette...

— Megmondta!

— Azt nem lehet csak *úgy*, megmondani... Mert az, ami itt van, és ami itt lesz még, azt nem lehet csak *úgy*: megmondani.

— Lehet...

— Hát — ezért a »lehet«-ért indulsz te neki a tengernek?

— Én azt így nem tudom megmondani.

— Nem?... Hát akkor hogy?

— Valami késztetett, innen, belülről űzött, hogy menjek el innen.

— Mi?

— Nem tudom.

— Ezt se tudod?... Akkor meg minek indulsz neki egy olyan nagy útnak, melynek a végét még csak nem is sejtjed?

Andris erre megint lesunyta a fejét.

»Ez sunyi!« — mormogta magában István. — »De, — az is lehet, hogy ezt is kinövi, mint gyerekkori gyámoltalanságát, hacsak ott, azok között bele nem pusztul.«... »Ki tudhatja, mi lesz vele az idegen emberek erdejében?«... »És elviselheti-e majd a Faltin úr kíméletlen kizsákmányolását?«... »És azt, hogy a fiatal feleségéből cseléd lesz az újvilágban?!«...

Megint töltött, s nézte az undorítóan zavaros bort, amelynek se igazi színe, se igazi íze nincsen. Csak azt nem tudta, miért töltött újra meg újra belőle, és azt se tudta, hogy miért isszák ezt az ezért vagy másért megszomjazott emberek.

Az újabb pohár újabb lendületet adott a szívnek, a gondolatnak. Ez hevesebben vert, amaz zűrösebben kavargott: egyik üzte, hajtotta a másikat. István a legény vállára tette a kezét, megszorította egy kicsit vállperecét, talán azért, hogy ocsúdjon fel.

— Ha nem szólsz, igyál!

Andris fölvette a poharat, de nagyon nehezen ment le torkán a bor. Cigányútra szaladt. Hevesen köhögött tőle, fuldoklott, a mellét verte, hogy vége szakadjon ennek a lélegzetvesztésnek. Amikor ismét visszanyerte szerveinek nyugalmát, gondolatai is összekapcsolódtak.

— Nem mondom... Igaz!... nem lesz könnyű innen elszakadni, de a Róza mindig azt hajtja: menjünk, csak menjünk!... Meg — már nem is tudom hanyadszor — Faltin, a bátyja is azt írja...

— És a te bátyád, Boldizsár?

Mint aki most legjobban szeretne valakibe belekapaszkodni, Andris az ajtóra szegezte tekintetét. Mintha megérezte volna: nővére, Etelka éppen akkor lépett be a szobába.

István tudta, hogy ez nem véletlen. Felesége hallotta az utolsó kérdést, és lehet, hogy még az előbbi beszélgetést is.

Etelka halk léptekkel az asztalhoz közeledett, aztán — mint aki erre már elszánta magát — a gondolataiba merült két ember közé hajolt.

— Itt lenne az ideje, hogy Andrist előkészítsük az útra.

Mindketten fölnéztek. Az egyik szempárból kiérződött, hogy ezt várta, a másik... elnézett valahová... valahová az időbe...

— Már azon is gondolkoztam — folytatta Etelka kissé felszabdaltabban —, hogy mi a legfontosabb dolog egy ilyen nagy útra. Ennivaló, valami edényféle, amiből az ember vizet ihat, ha megszomjazik, cérnáról meg tőről sem szabad megfélekedni, mert az ember sose tudja... Iluska lányom — szól ki az ajtón —, szaladj csak át a Löwy bácsihoz és vegyél pár darab tüt, persze nem egyformákat, és fekete meg fehér cérnát... Meg házi cérnát is, azzal jól el lehet kötni... mindent... mert egy ilyen hosszú úton sose lehet tudni, mi adódik elő...

A szólított kisleány hallotta anyja parancsát és futott is már a boltba, pénz nélkül, mert ők is »beírásra« vásároltak, mint azok ott, a város peremén lévő szatócsboltban... Ki itt, ki ott íratta fel, amit kért, de mindenkinek volt valami, amit felírtak az ilyen vagy olyan füzetbe. Csak az volt a kérdés: kinek mikor, hányszor és mit írtak fel, mert akkor akadtak olyan számlák is, amelyeket nem lehetett pénzzel letörleszteni.

A késő éjszakai órákban az egész család talpon volt. Még a leányok se aludtak. Az egyik a még párna alatt kelő tésztára vigyázott, a másik a pogácsát leste a sütőben, a harmadik az anyja körül sündörgött, hogy ő is tegyen, cselekedjen valamit, mert most mindenki — gondolták a gyerekek — Andris bátya javát akarta szolgálni, mert hisz kimegy Amerikába, ahol olyan szép és oly sokat ígérően boldog a világ, hogy abból majd önök is jut valamicske, hogy szebbé tegyék ezt az ő Csillag utcai parányi életüket.

Mindenki várt valamit ettől a lázas készülődéstől, csak István nem. Egyre mélyebben és mélyebben merült bele a hallgatásba; nézte, mozdulatlan arccal szemlélte a nagy sürgölődést, s valami kimondhatatlan megindultsággal, csodálkozással és keserőséggel látta, hogy felesége ebbe az ő szemében esztelennek tűnő készülődésbe jobban belemerült, mint azokba a cselekedetekbe, amikor a mindennapi élet vagy akár az ünnepnap egy-egy rezdülésében a saját férjéről vagy a saját gyermekeiről van szó.

EMLÉKVÁR (V.)

JÓ REGGELT KÍVÁNOK, KEDVES KOLLÉGÁK

Egyszerre kezdett változni minden velem és körülöttem is. A padokban eltöltött évek után most minden múlthoz kötött szál kuszálódni, szakadozni kezdett. A kamaszkor küszöbére kerültem, de ezt csak lelkemben éreztem, külsőm alig változott. A nagyon áhított nővérs csigalassúsággal haladt, a régi Tuskó sehogy sem akart nyurga legénykévé válni, és míg egykori iskolatársaimnak, akik ugyan javarészt nálam valamivel idősebbek voltak, már kiserkent a bajszuk és pattanások ütköztek ki arcukon, én megmaradtam pirosposzsgás tömzsi kisiúnak, csupán rövid nádrágomat valahonnan örökölt térdnadrággal cseréltem föl.

A házba kezdett bejárni egy Sanyi nevű fiatalember, akit a rokonok partinak szántak Illa nővérem részére. Nagyon csendes és szerény embernek mutatkozott, és anyám nem is bánta volna, ha megkéri nővérem kezét, mert az idő múlt és a vénlányság veszedelme ott lebegett a feje fölött. Csakhogy apámnak nem nyerte meg a tetzését Sanyi, mégpedig nagyon egyszerű okból: beszélgetés közben egyre a fejét kaparta. Az ilyen ember — mondotta apám — nem való az ő lányához. Ami azt illeti, nővérem kínosan pedáns és rendszerető volt, kevés ruháját ügyesen alakíttatta, hogy javítson nem éppen gazdag ruhatárán, és szorgalmas is volt, mert az irodai munka után — anyám segítségével — még selyemernyőket is csinált. Úgy látszik, ő sem kedvelte különösebben a fiút, mert elég könnyen beletörődött az apai határozatba, és Sanyi látogatásai elmaradtak.

Mivel a család jövedelme igen csekély volt, egy Széchenyi téri olasz kereskedőtől diót vittünk haza zsákszámra pucolni. Jó anyám egyik szeme azonban mindig rajtunk csüngött, nehogy megegyük a dióbél javát, mert az olasz, akit névről nem is ismert senki, amúgy is keveset fizetett a sziszifuszi munkáért.

Ambrus Lídia néném férjének villamossági üzletében kapott munkát. És mert nagy volt a kézügyessége, gyorsan beletanult az új mesterségbe. Rövid idő múlva már nemcsak a csillárok és kapcsolók árusításával foglalkozott, hanem szerelői munkára is kiküldték. Közben egy Ilonka nevű lánynak udvarolt, de ez nem volt azok közül való, akik a kapuban füttyültek érte. A lány a szakszervezetbe járt, és a bátyja költészettel foglalkozott. Haza is hozta egyik könyvét, melyben az isko-

290

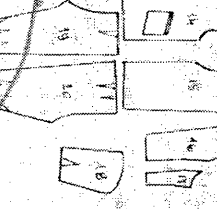
A

• **Modello** **tecnico** **2-3** **for-**
me **di** **pro-** **va-** **re** **32** **for-**
me **di** **pro-** **va-** **re** **32** **for-**
me **di** **pro-** **va-** **re** **32** **for-**

• **Modello** **tecnico** **2-3** **for-**
me **di** **pro-** **va-** **re** **32** **for-**
me **di** **pro-** **va-** **re** **32** **for-**
me **di** **pro-** **va-** **re** **32** **for-**

36

15

„Képzeljétek el a gesztenye-, a földimogyoró-, a tökmagárusokat, a fagyaltosokat, a mindentéle keréken karikázó biciklistákat, a köszörűsöket, a kis és nagy kalapot viselő asszonyokat, az ócskapiaci árust, amint portékáját kínálja: kicsi és nagy kalitkákat, zöld színű kombinált szekrényt, kétlyukú és négylyukú gombokat, szépen sorba rakva nagyság szerint, alacsony és magas sarkú cipőket, barnákat és feketéket, s minden más gyönyörű holmit az összes létező áruházból! Elképzeltétek? S most képzeljétek el azt is, hogy mit tudok én mindebből csinálni... Nézzétek meg a képeimet!”

(Bíró Miklós)

lában tanultaktól nagyon különböző versekre bukkantam. Szegényemberek bánatáról, beteg lányok szerelméről, kisinasok sorsáról írt. És ha nem is értettem meg minden szót, a versek nagyon tetszettek. Már csak azért is, mert jómagam is az inassors küszöbén álltam. Én akkor kezdtem, a szomszéd Ferling bácsi meg éppen akkor fejezte be a munkát. A vasút nyugdíjazta az összeaszott embert, de amint mondta, oly kevés pénzecskéet kapott, hogy abból megélni családjával nem volt képes, még ha Acsa, az inas, vitt is haza valamicske, főleg borralalóbból összekuporgatott pénzt. Ezért találkoztam vele nemsokára egy őszi estén, amikor a nyomda rotációs gépe már okádtá a Bács-megyei Újság friss példányait.

Most veszem észre, hogy elmulasztottam beszámolni a családi határozatról. Némi tájékozódó érdeklődés után úgy döntöttek, hogy nyomdászinasnak szerződtek a Bács-megyei Újság részvénytársaságnál. A nyomdászszakma amúgy sem volt apámnak idegen. Kocsmai pajtásainak nagyobbik fele, a Mortenzon testvérek, a Pavlik meg a Csőri ebben a szakmában dolgoztak.

Viszont azokban a hónapokban jelentek meg a házak falain azok a plakátok, melyek a nyomdászat egészségügyi veszedelmeire hívta fel a szülők figyelmét. Szervezetük igyekezett meggátolni a közbecsülésnek örvendő szakma munkásainak az elszaporodását, nehogy munkanélküliséget és keresetcsökkenést idézzen elő.

Ennek ellenére 1931 őszén a szakma egyetlen szabadkai inasának szerződtek. A szerződést a szakszervezet árszabálya és a fennálló törvények tiszteletben tartásával kötötték meg és azt a részvénytársaság nevében Völgyi Alajos, a vállalat ügyvezető igazgatója, valamint az apám írta alá. Eszerint négy inasévre köteleztem le magam. Ez alatt az idő alatt, mivel elvégeztem a gimnázium négy osztályát, csak gyakorlati munkát kellett végeznem, tehát nem kellett inasiskolába járnom. Munkámért az árszabályban rögzített bér járt: az első évben ötven, a másodikban száz, a harmadikban százötven, a negyedikben pedig kétszáz dinár hetenként. A túlórákat külön fizették.

Völgyi igazgató úr megígérte, hogy rajzkészségemre való tekintettel az ólomvésés tudományát is elsajátíthatom. Mindez olyan szépen hangzott, hogy el sem tudtuk hinni, hiszen már inaséveim alatt annyit kereshetek, mint egy fiatal lakatos- vagy kereskedősegéd. Vagy mint például Ambrus és Béci bátyám, akik már régen kitanulták a szakmát.

Bevonultam a Bács-megyei Újság nagyablakos szedőtermébe, átadtak Czibok úrnak, a nyomda faktorának, aki egy külön kis irodából irányította a munkát, ő meg tovább adott a mestereknek, nevezetesen Törék István és Kudlák Sándor betűszedőknek, akik egyébként szak-társaknak, illetve kollégáknak szolgáltatták egymást. Kudlák mester végignézett, aztán fogott egy üresen álló deszkát, egy szedőpult, vagyis regál elé tette, arra állított engem, mert úgy vélte, hogy térdnadrágos

lábam még nem nőtt fel a betűket rejtő szekrényhez. Aztán megmutatta, hogy az apró, pálcaszerű betűk miként vannak elhelyezve a vékony falemezekkel elkerített rekeszekben.

Egy egész napon át a betűk helyét böngésztem, senki sem zavart, senki sem kérdezett. A teremben, ahol nyolc-tíz szedő dolgozott, alig hallatszott hangosabb szó, mindenki a maga munkáját végezte. Czibok úr néha végigsétált a termen, mellettem is elment, de rám se hederített. Csak délután öt óra körül, a munkaidő vége előtt jött oda hozzám, hogy megkérdezze: hogyan halad a szekrény, illetve a betűk elhelyezésének megismerése. Nagyon örültem, amikor azt válaszolhattam, hogy már tudom minden egyes betű, szám, jel és kizárás helyét. Ő ellenőrizte állításomat, hiba nem volt, nem is szólt semmit. Életem első munkanapja simán véget ért. A mesterek a teremben álló csapnál szappannal és fűrészporral megmosták kezüket és hazamentek. Én is követtem példájukat. Annak rendje és módja szerint utoljára hagytam el a munkatermet.

Azóta több mint tizennégyezer nap, abból csaknem tizenkétezer munkanap múlt el, de vajon hányra tudok visszaemlékezni? A négy végigdolgozott inaséből is csak kevésre, de legjobban az első napokra emlékszem. Másnap idejében megjelentem, és így ment ez tizenhétzerszer.

A mesterek is mind bejöttek, közöttük a másik teremben dolgozó idősebb Csőri bácsi, apám barátja is, akit akkor hallottam először, amint belépve a terem ajtaján kalapját levéve szabályos ütemben köszöntötte a többieket: „Jó reggelt kívánok, kedves kollégák!” És a szedőterem kórusban felelte: „Jó reggelt, Csőri szaktárs!” Egy évig, sajnos csak egy év minden reggelén hallottam ezt a szertartásos köszöntést és a kórus feleletét, de ma, annyi év után is fülemben cseng, mint egy önkéntes rend, egy életforma, egy harmoniára törekvő emberi csoport egyszerű kinyilatkoztatása. Mert köszönni is tudni kell, azt is meg kell tanulni az élet sodrában, hiszen látom, hogy ma is sokan elmulasztják, elferdítik értelmét, meg sem érzik, mit jelent. Pedig a már akkor fehéredő Csőri szaktárs még ma is megtisztel néha köszöntéssel. És jól nyissa ki szemét, aki előre akar köszönni a már egészen picinyre zsugorodott aggastyánnak.

A második munkanapon Kudlák Sándor, a rövidre nyírt hajú, egyenes tartású mester vinkelt, vagyis sorzólécet nyomott a kezembe, megmutatta és kevés szóval megmagyarázta, hogyan kell a betűket egymás mellé raknom, hogy abból értelmes és jól kizárt sor kerekedjen. Álltam a deszkán és küszködtem az apró ólompálcikákkal. De hogy valami ellenőrizhető szöveg alakuljon ki munkám nyomán, régi újságcikkeket kaptam, azokat olvasva sorokat és hasábokat kellett kikerekítenem. Valahogy úgy emlékszem, hogy Coudenhove Caligari-ról, meg valami Páneurópáról szólt az első szedésem. És szedtem, egyre szedtem. Először lassan és kínnal, eztán egyre gyorsabban és köny-

nyebben. Amikor kész voltam, levonatot készítettem róla a kézíprésen, és Kudlák mester vagy Czibok úr megmutatta, mennyi hibát vétettem.

De más feladatot is kaptam. Reggelenként egy szivaccsal le kellett törölnöm a regálokön álló szekrényekre lerakódott port. Erre nagy súlyt fektettek a mesterek, a szedőteremnek minden reggel tisztán kellett várnia őket. De seprűt nem vehettem a kezembe, ez már nem az inas dolga volt, és ezt a szabályt szigorúan be kellett tartanom. Söprűt, törőrongyot csak takarítónő használhatott. Az inas kizárólag a szakmával kapcsolatos munkálatokat végezhetette. Ehhez tartozott már tanonckodásom harmadnapján egy külön megbízatás, melyet szívesen és jókedvvel végeztem. A munkaidő kezdetén, a déli szünet és a munkaidő végén vízcsaphoz kellett állnom, mert onnan látható volt a faktori szobában álló nagy falóra. Onnan kellett figyelmem, mikor ér a nagy óramutató pontosan a tizenkettőre. Ekkor be kellett harsányan kiáltanom: „Hét óra!” Vagy: „Két óra!” A tizenkettőt meg az ötöt, tehát a szünet kezdetét és a munkaidő befejezését pedig egyetlen szó kiáltásával kellett jeleznem, hogy: „Feláll!”. Ez a szerep nekem nagyon tetszett, viszont őket is mulattatta, és ezek a kiáltások hozták meg a hangomat az új környezetben, mely egészen más volt, mint az iskola. Pedig dolgozni és tanulni kellett egyszerre.

Haladtam a munkával, s Völgyi úr már nem állta meg szó nélkül, mikor látta a rengeteg fölcsedett anyagot és sopánkodni kezdett, hogy nem marad a nyomdának szabad kenyérírása. Mert furcsa módon a sima szövegre használt betűket kenyérírásnak nevezték a nyomdászok, a kompresszt, vagyis a tömeges szedést pedig kapálásnak titulálták. Két-három hét múlva már gyorsan és egyenletesen mozgott a kezem, mint a motolla, csupán arra kellett ügyelnem, nehogy fölőselegesen mozdulatot iktassak be munkámba, mert akkor az örökös belém rögződő hiba marad. Egy hónapig csak szedtem és osztottam, hiába nézett felém az igazgató sanda szemmel. A szervezet mesterek egy fikarcnyit sem engedtek inasképző elképzeléseikből. Ez a hónap amolyan próbaidő volt, hogy eldőljön, alkalmas vagyok-e testileg és szellemileg a szakma művelésére. És mert egy napon csuklani kezdtem, az egyik fiatal segéd, a Matyasovszky hozzám lépett és megjegyezte: „Még nem késő, még meggondolhatod.” Úgy vélte, hogy a város egyetlen leszerződött inásától sem ártana esetleg megszabadulni a szakma védelmében.

Kudlák mester aztán maga mellé vett és a szedés egyéb tudományaiba is fokozatosan beavatott. Kisebb levélpapírfejeket szedettem velem, kliséket kellett fazettálnom és később finomabb munkákat is rám bízott, természetesen a felügyelete mellett. Ilyenformán lassan kezdtem megkeresni az ötven dinár heti béremet, és Völgyi úrnak nem volt oka haszontalan tanulómunkám miatt aggódni.

Amíg a mi munkatermünkben, ahol Kudlák és Törék mesterek — akik egyébként maguk között nem túlságosan barátkoztak — rendet és fegyelmet tartottak, a faktori szobán túl, az újság szerkesztő-

ségéhez közelálló tördelőteremben a munka sokkal hangosabb és szabadszájúbb beszélgetések közepette folyt. A délutáni órákban a főmettőrök, a vörös hajú Wirth és a kövér Pátz parolázásától volt hangos a nyomda. Belesegítettek ebbe a szerkesztő urak is, akik szívesen csevegtek a hangoskodó nyomdászokkal. Csak ha úszott a lap, ha az a veszély fenyegetett, hogy nem indul idejében az öreg rotációs gép, akkor lett mindenki ideges. A mettőrök szidták a szerkesztőket, a szerkesztők a telefonfülkébe rohángásztak és nógatták a merev tartású gépírókat, meg az ügyes kezű bubifrizurás gépírókat. Valósággal a gépből cibálták ki a kéziratot.

A rotációs gép mégis mindig megindult. Zaja betöltötte a mi szedőtermünket is, és jó időbe tellett, míg megszoktam és természetesnek találtam az ütemes morajt. De a kis, kövér Martin mester, a rotációs gép mindent tudó kezelője, gépének moraját is túlharsogta. Emlegette a kisegítő lányok apját, anyját, farukra vert, néha a szoknyájuk alá is nyúlt, mire ezek nagyokat visítottak. De ha nagy ritkán le kellett mennem az öntödébe vagy a gépterembe, láttam, amint a nagyhasú mester alacsony sámlin ül, meztelen lába egy lavór meleg vízben, előtte a borosflaskó, két oldalán meg egy-egy lány állt. Az egyik lány a bal lábát, a másik meg a jobb lábát mosta, míg ő tempósan iszogatta a bort. Úgy élt, mint egy igazi kiskirály és a fizetése sem volt kevés. Annyit keresett, mint egy bankigazgató, ami nem volt csekélység.

Amikor elindult a nagy gép és kezdte magából köpködni a kész, összehajtott újságokat, az első példányokat nagy figyelemmel nézte át a kis mester meg a soros szerkesztő, aki köteles volt megvárni, míg a lap kimegy, vagyis a postát elszállítják és a rikkancsok is megkapják a nekik járó példányokat. De bizony megesett, hogy csúnya hiba maradt a szedésben, ami elkerülte a korrektorok figyelmét. Ilyenkor Martin mester nagyokat káromkodva leállította a gépet és Újházi szaktárs, az öntő vagy a segédje levésték, fölismerhetetlenné tették a téves szedést. Olykor azonban megtörtént, hogy az ügyészség hivatásos cenzora talált valami kivetnivalót, ilyenkor egész sorokat vagy kisebb cikkeket vésték ki és helyükben csak a vésznyomok maradtak.

Egy szombat estén, amikor a gép — a nagyobb vasárnapi példányszám miatt — korábban indult, hazafelé menet a lépcsőházban a rikkancsok hadába ütköztem. Ahogy őket kikerülve a nyitott lengőajtóhoz értem, valaki a hátam mögött rám köszönt:

— Jóeeestéét, eecseém!

Hátranéztem. A rikkancsok tömegében Ferling bácsi cserzett és mosolygó arcát pillantottam meg. Amikor látta, hogy csodálkozva nézek felé, csak lehajtotta fehér fejét és sokatmondóan vállat vont. Másnap a Tuba utcai udvarban csendesen eldadogta, hogy nyugdíjazták, de hát neki mint keltegetőnek és kocsikenőnek nagyon kicsi volt a fizetése, a nyugdíja meg ennél is jóval kevesebb. „Valamiből uugyee, ééédes fiam, mégis meeg kell éélni” — mondta szégyenkezve, pedig nem láttam benne semmi szégyellni valót.

Ferling bácsi lett nemsokára a Csatóry ház legismertebb figurája. Nemcsak az utcán árulta a lapot. Bement minden kávéházba, kocsmába, a szállodákba. Néha csak szóltanul, kinyújtott kézzel kínálta a lapot az asztalnál ülő társaságnak, máskor viszont, ha úgy találta, hogy jelenlétét észre sem vették a beszélgetésbe, kártyázásba vagy biliárdozásba merülő vendégek, hangos szóval kínálta portékáját. „Bácsmegeyei Újság, eeeeesti kiaadás!” Vagy: „Szenzzzációóós betörés Beecskereeken!” És utána megint csak mosolyra húzódtak szomorú szemei és az ajka körül mély ráncok. Ferling bácsi állandó vevőkört alakított ki magának és kevés lap maradt meg mély, vállán csüngő daróctarisznyájában.

Nagyon érdekesnek tartottam az ősz fejű ember jóságos arcát, ezért több alkalommal le is rajzoltam puha ceruzával. Mert ha a Völgyi igazgató által beígért ólomvésési művészkedésből semmi sem valósult meg, azért a rajzolás szenvedélyéről nem tudtam lemondani. Szabad időmben mindent lerajzoltam, amit láttam, és nem keserített el, hogy új barátom, a Bandi mindezt jobban csinálja nálam. Hiszen róla már az újságok is cikkeztek és nemcsak ez, hanem a képekhez értő felnőttek is nagy tehetségnek emlegették. Néha még modellt is álltam neki, de panaszkodott, hogy nem vagyok elég nyurga, jobban hasznát venné egy, hosszabbra nőtt gyereknek. De hát nemhiába keresztelt engem Tuskónak a Káposzta Matyi, izmos lábam nem akart kinyúlni.

Hanem az inasélet fokozatosan eltávolított a cserkészkedéstől. Az ott hallott mesék, a jótétemények meg az indián csatadalok már nem vonzottak úgy, mint diákkoromban. Igaz, az új környezetben még nem fogadtak be egyenrangú félnek, még legkedvesebb mesterem is felülről beszélt velem, nehogy túl gyorsan értek meg valamilyen szedőfogást, mert akkor tudálékosnak bélyegeznek, a fiatal, éppenhogy felszabadult segédek meg tudomásomra adták, hogy még hosszú utat kell megtennem, amíg maguk közé fogadhatnak. Különbön is ők már összeszpusztogták a nyomdában dolgozó lányokkal, néha megölelték őket, fülükbe súgtak valószínűleg érdekes dolgokat, mert a lányok ilyenkor jókat kacarásztak és a nyomdán kívüli légyottokat beszélték meg velük, de ezekhez a huncutságaikhoz engem is felhasználtak levélhordónak.

Ebben a helyzetben kezdtem látni az élet másik oldalát és a tőlünk néhány méterre élő jómódúak fényűző, pénzhiányt nem ismerő életét. A jól öltözött és a jól táplált gyerekeket, akiknek mindenük megvolt, és akik a magamfajta inasgyerekekkel szóba sem akartak állni. Éppen úgy, mint néhány volt osztálytársam, aki a gimnázium felső osztályába kerülve, igazi ficsúrként kezdett viselkedni.

Csak a két Winkler gyerek, a sánta meg a verekedős viszont éppen olyan ágrólszakadtak maradtak, mint régen, ők már előbb otthagyták az iskolapadot és maguk keresték meg kenyérük java részét.

ÉGNEK A GYERTYÁK

Megmaradtam a szakmában. Az ólompor gyilkos hatásáról szóló mesék és Matyasovszky intelmei leperegtek rólam. Különbön is egy foghúzáson kívül első inaséveimben semmi baj nem történt velem.

Meg aztán láttam, hogy Kudlák mester, aki a kocsmákat messze elkerülte, szálfá egyenesen és jó húsban állta végig a munkanap nyolc óráját. Ő világosított föl, hogy a rendes életet élő, alkoholt mellőző betűszedő akár száz évet is élélhet. „Józanság, rendszeres táplálkozás és önfegyelem kell a mi szakmánkhoz — meg egy kis ész” — mondotta többször, de ugyanakkor megjegyezte, hogy a züllött életűek közül hányan szenvednek gyógyíthatatlan tüdőbajban. Vigyáztam is magamra, annál is inkább, mert az Ambrus bátyám által újabban hazahozott verseskötetben is „nyomdák tüdőt-evő ólomporáról” szolt Ilonka költő bátyja. Ezáltal azonban romantikus színezetet kapott mesterségem, melynek az 1932. esztendőben egyetlen friss sarja voltam.

Intelemben, figyelmeztetésben többször is részesültem, de senki sem lehetett durva hozzám és — a többi inastól eltérően — soha egyetlen pofont nem kaptam. A szakma erkölce tiltotta a durvaságot és teljes védelmet nyújtott. Ellenben a koránkelést nagyon nehezen szoktam meg. Anyám ébresztett minden reggel, eleinte csókkal, aztán simogatással és jó szóval. Föl is keltem mindig időben, de a téli sötétségben félálomban tettem meg a nyomdához vezető utat. És hogy mégse aludjak el az utcán, számoltam magamban, meg szabályos időközökben a házak falához vertem a kezem. Mégis nemegyszer megtörtént, hogy álmodni kezdtem és egy zuhanás vagy valamilyen veszedelem térített magamhoz.

Ekkor kezdtem ismét — mint gyermekkoromban — behunyt szemmel menni a járda közepén. Ez elszórakoztatott, és észre sem vettem, hogy máris a nyomda kapuja előtt álltam, ahol az álmos portás nekem is jó reggelt kívánt, mint a többieknek. A portás volt az egyetlen ember, aki úgy tett, mintha magával egyenrangúnak tekintene. Persze ő is tudta, hogy nem szabad söprűt vennem a kezembe, hogy nem lehet boltba küldeni, hogy nem segíthetek a nagyságos asszonynak házimunkájában. És ez a nem szakmabelieknek nagyon imponált, mert bizony az inasok sorsa más helyeken nagyon is különbözött az enyémtől.

Kitavaszkodott. Két fiatal szedőlegény megkapta a katonai behívót. A szőke Lajos meg a cigányképű Jenő napokig búcsúzkodtak a nyomda lányaitól. Hol egyikkel, hol meg a másikkal ölelkeztek sötétebb szegletekben, simogatták a hajukat, csókolták a nyakukat, azok meg lehorgasztották a fejüket és hagyták, hogy a fiúk kedvük szerint cselekedjenek. Némelyik talán komolyra vette a dolgot, mert szipogva könnyet ejtett, én meg sóvárogva gondoltam arra az időre, amikor majd az én vállamra borulnak a szép leányfejek. De akkoriban legfeljebb megcsípték pirospozsgás arcomat, rám nevettek és továbbálltak. Különben is mindegyik jóval idősebb volt nálam. Mikor a két fiú elment, nagyobb szükség lett a segítségemre. Adtak már munkát bőven, és a mesterek nem nézték állandóan a kezemet. Ezt csak az igazgató úr tette, akinek rossz szokása volt, hogy a szedő mögé állt és kezének mozgását közvetlen közlelről figyelte. Ezt pedig senki sem szerette, az

idősebb mesterek meg éppen nem túrték. Ki is oktattak, hogy mit tegyek, ha nagyon rám ragad a Völgyi úr. Össze kellett dobnom egy kész sort, mire az igazgató úgy elsetett, mint akit bottal zavartak.

A péntek volt a legvidámabb nap a nyomdában, akkor hozták föl fehér borítékban a heti bért. Én is megkaptam az ötvenesem, át is adtam jó anyámnak hiánytalanul. Ő meg kiadta nekem az öt dinár zsebpénzt, amelyből fölülhettem a mozi kakasülőjére és megehettem mellé egy peracet.

Többre nem jutott, de nem is kellett, mert a tavasz érkezésével megkezdődtek a kirándulások is, amelyek mindennél jobb szórakozást jelentettek. Mentünk a hajdújárasi erdőbe, a Deszkásba meg a Sistakra, és jó étvággal fogyasztottuk a magunkkal vitt ételeket. Díszesre faragott botokkal csatákat vívtunk elképzelt ellenséggel és utána egyszerű táncokat jártunk. Egy ilyen kiránduláson későn vettük észre a közeledő vihart, és mire fölocsúdtunk, már megkezdődött az égi háború. Rohantunk, de már késő volt. Hatalmas eső zúdult a nyakunkba, elázunk, mint a verebek. Vacogva vártuk a vihar végét egy terebélyes tölgyfa alatt, de az alig serkent hajtások kevés védelmet nyújtottak. Délután helyett esti szürkületben értünk be a városba. Tudtam, hogy odahaza már nagy a nyugtalanság, mert apám még figyelmeztetett, hogy rossz idő várható, maradjak odahaza. Persze nem hittem a reumás térdének sajgásából eredő jóslatnak és elmentem.

Hátamra tapadt inggel léptem be a köves előszobába. Anyám gyorsan leszedte a hátizsákomat és a meleg konyha felé tuszkolt, de apám fölemelkedett kis székéről és elállta utunkat. „Hát máskor fogadjon szót a fiatalúr!” — mondta vészjósló hangon, és két nagy pofont kent le azonmód. Sírni már szégyelltem, legalább is szüleim előtt, ezért könnyeimet visszafojtva ugrottam föl a szobába vezető lépcsőkre. A díványra borulva aztán szabadra engedtem a megsértett önérzetem-ből föltörő zokogást. Anyám erővel hámozta le rólam a vizes inget és egy szárazat erőszakolt rám. Arcra borulva aludtam másnap reggelig, de mire fölbredtem, nagy fájdalmam megszűnt. Az ebédnél meg már mindannyian együtt nevtünk a pofonnal végződő vasárnapi kiránduláson.

Az elkövetkező pénteken nem várhattam be heti járandóságom kiosztását. Az ég borús volt és lámpafénynél végeztük a munkánkat, a szedőteremben talán emiatt a szokásosnál is nagyobb volt a csend. Tempósan raktam a betűket a sorzóba és a közeledő vasárnap programján tűnődtem. Mit is csináljak, ha nem mehetek kirándulni, hiszen az esőnek állandóan lóg a lába, nem kockáztathatom meg a tüdőgyulladás, az esetleges újabb pofonokra pedig még gondolni sem akarom. S akkor a terem bejáratánál megjelent a sovány portás és a nevet szólította. Sorzóval a kezemben közeledtem hozzá és mögötte Aladár nagybácsim magas, kissé meggörnyedt alakját vettem észre. Szólnia sem kellett volna, éreztem, hogy valami nagy baj történt. „Apám?” — kérdeztem. Fejével intett, én meg sarkon fordultam, a szer-

számomat a szekrénykére helyeztem, munkaköpenyemet ledobtam, és rohantam a lépcsőház felé. A nagybácsim a szobájából kilépő Cziboknak mondott valamit, de én semmivel sem törődve futottam, futottam... Csak egy gondolat cikázott agyamban: „Még látni akarom, még látni akarom... élve.” A Tuba utcához ziháló mellett és könnybe lábadt szemmel értem. A lakásban nagy volt a csend... lent senki... mindenki fönt volt a szobában... anyám hozzám lépett... összeborultunk. „Elkéstél” — nyögte. Az ágyra néztem. Apám ott feküdt állig letakarva. Halántékához vértől áztatott tépés tapadt. „Már nem segített az érvágás” — szepegte nővérem, amíg térdre borulva szorítottam fejemet apám viaszsárga arcához. De gyorsan elhúztak tőle; apám békeségét csak a szobában föl-fölcsukló sírás zavarhatta.

— Reggel még dolgozni kezdett — szipogta édesanyám —, mert a Gombó pék fia sürgette a talpalást. Nem is panaszkodott semmire, a konyhából hallottam, ahogy verte a szögeket. Aztán hirtelen csend lett. Kinéztem... Apád egyenesen ült, kezében a felemelt kalapács. Aztán oldalra billent, a kalapács a földre esett...

Megérkeztek a rokonok, akik mindig okosak voltak. Most is az öreg orvost hibáztatták, aki hiába vágott eret... valami mást kellett volna csinálni. Hogy mit, azt nem hallottam, vagy nem értettem. És a rokonok aznap aranyszínű levest hoztak, mert aki visszautasította volna, az már nem tehetette. Ott feküdt a szoba közepén, fehér lepedővel letakarva, két égő gyertya között. A nagy tükörré valaki egy régi függönyt borított, a spalettákat becsukták és csak a gyertyaláng világította be a keskeny szobát. Egyedül maradtam apámmal, és egyre a kezét néztem, mellyel már sohasem üthet arcon. „A pofon nem fáj, apám, egyáltalán nem fáj” — mondogattam magamban. „És nem félek tőled, pedig a halottaktól félnek a gyerekek, talán a fenőttek is.” Letérdeltem hozzá és megfogtam merev, hideg jobbját. Utána megsimogattam a haját és a homlokát. Aztán kihátráltam a szobából, és nem láttam őt többé.

Aznap este valamiképpen meggyulladt a tükröt fedő régi függöny. Csak nagy ügyel-bajjal oltattuk el és utána még nyomasztóbb lett a csend a virrasztó család körül. De a tükörré nem tett anyám másik lepet. Azt a félig elégettet igazgatta el rajta remegő kézzel.

Eltemettük szigorú, igazságos, büszke mesemondó apámat.

Ambrus bátyám, a család legkeményebb férfitagja összecsukszott a nyitott sírgödörnél.

Talán a nagyon szép tavasz segített enyhíteni az apám elvesztésével keletkezett fájdalomat. Amikor délután ötkor elhagytam a nyomda nehéz szagú műhelyét, a nap még nem bukott le az István utca mögött. Aranyos sugarai felé emeltem arcom, és mélyeket szívtam az üdítő, tiszta levegőből. Lassan ballagtam hazafelé, és vigasztaló zenét komponáltam, vagy bánatos verseket faragtam, melyeket mindjárt el is felejtettem. Valami elkezdett erjedni bennem. Sokszor úgy értem haza, hogy nem is tudtam, merre jártam. Mert nem mindig a legrövidebb utat választottam. Hol az Ódor utcába, hol meg a végén görbülő Fűzfás utcán lépdeltem, önfeledten, magamba zárkózva. De reggel megma-

radtam eredeti, megszokott útvonalamon. Az ébrenalvás tízperces örömről nem akartam lemondani.

Pár héttel a szomorú esemény után ismét megjelent a házban Sanyi, a régi udvarló. Előzőleg már ott járt nálunk az édesanyja is. A fiú azt mondta Illának, hogy sápadt arcához jól áll a fekete gyászruha. Ebből már arra következtettem, hogy megint csak udvarolni akar nővéremnek, ami be is bizonyosodott, mert ezután kétszer-háromszor is eljött egy héten és elmentek sétálni. Anyám nem is titkolta, hogy szeretné, ha Illa mielőbb férjhez menne, mert lassan elmúlik fölötte az idő, meg egyébként is nagyon szekánt és ideges. Míg hatan voltunk, valahogy elfértünk a két keskeny szobában, most meg ötünknek is nagyon szűk kezdett lenni. Mondta is anyám a házínéninek, hogy alighanem elmegyünk, mert ha Illa férjhez megy, ugyan hogy is helyezkedhetne el férjével ebben a kis lakásban. Szóval készülődtünk, hogy elhagyjuk a házat, pedig én mindig úgy képzeltem, hogy ott élem le az életemet. De azért a költözésre egyhamar még nem került sor.

Ellenben a nyomdában furcsa dolgok történtek. A munka ugyan mindennap a rendes időben kezdődött, a megszokott időpontban végződött. Az óra állására továbbra is éber szemmel figyeltem, és egyetlenegyszer sem mulasztottam el a figyelmeztető kiáltást. De a mesterek nyugtalanok lettek. Többször hallottam, hogy az árszabályt emlegetik. Az igazgatót napokig nem láttam, irodájában viszont idegen emberek forgolódtak. Azt hallottam, hogy a szakszervezet vezetői, sőt a zágrábi központ képviselői is bent jártak nála.

Kudlák mester meg is mondta, miféle kérdések merültek fel. A nyomda tulajdonosai föl akarják mondani az érvényben lévő szerződést, a szakszervezet árszabályaival együtt, ami azt jelenti, hogy alapos fizetéscsökkenést kívánnak végrehajtani. De azért mégsem gondoltam, hogy bekövetkezik ez a szörnyűség. Az a csapás, mely valósággal földre sújtott akkor, amikor úgy éreztem, hogy szárnyaim kezdenek nőni. Mert egy napon a mesterek összehajtották holmijukat és komor arccal hagyták ott a munkatermeket. Amikor Kudlák mester törülközőjét csomagoltam, kitört belőlem a keserű kérdés:

— És mi lesz énvelem?

— Te egyenlőre maradj, te még nem vagy és nem is lehetsz a szakszervezet tagja... Különben is majd meglátjuk... Lehet, hogy mi is rövidesen visszajövünk.

De másnap reggel senki sem jött. Egyedül álltam a csendes, fülledt teremben. Délfelé Törék mester bejött, mert otffelejtett valamit, de ő sem biztatott semmivel. Összeszorított ajakkal, tenyerembe vájt körmökkel vártam. És torkomat egyre jobban fojtogatta a csend. Mi lesz velük és mi lesz velem? A gépek álltak, a rotációs nem indult meg a rendes időben... Ki vagyok én és mi vagyok én? Hát az inas az senki, semmi? „Az inast szerződés köti” — mondták az irodában fenyegetően. „Majd meglátjuk, mi lesz veled — mondták az utcán a mesterek. — Lehet hogy kiemelünk és Zágrábba küldünk.” De nem jöttek értem, magamra hagytak.

És a negyedik napon megjelent a nyomdában a vörös hajú Wirth és vele jött a másik nagyszájú tördelő, a Pätz mester is. És a vörös

képű mester munkát nyomott a kezembe, meg parancsolni kezdett. El-ámultam. Hát itt most mi történik? Másnap ismeretlen alakok surrantak be a nyomdába. Úgy mondom, surrantak, mert a sarkon sztrájkőrök álltak. Az ismeretlenek dolgozni kezdtek. Vagyis akartak, de semminek sem ismerték a helyét. Az új faktor megparancsolta, hogy nekem kell megmutatnom, mi hol áll. Vonakodva tettem eleget a parancsnak és megvetően figyeltem a betolakodókat. Ügyetlenek és esetlenek voltak. Sírni szerettem volna, mert hiányzott kitűnő mesterem, aki tanított és védelmezett. De ő nem volt sehol, még a sarkon álló, rendőrökkel viaskodó sztrájkőrök között sem tűnt fel zömök alakja. Délután öt óra helyett este hétig dolgoztam. Ott kellett maradnom, így rendelte el a vörös képű meg az igazgató, aki ismét ott lebzelt a szedőteremben.

Reggel a szokottnál is korábban mentem be a nyomdába. És mert senki sem mondta, mit tegyek, mert nagyon elveszettnek éreztem magam, s mert nagyon gyűlöltem azokat, akik hátba támadták a mestere-
met, úgy álltam bosszút, ahogyan éppen módomban állt, ahogyan tudtam. Össze-vissza kevertem a szekrényekben lévő különböző típusú és nagyságú apró ólombetűket. Negyedóra alatt mindent fölforgattam. És mikor az egyre szaporodó díszes társaság lehúzta első szedését, az igazgató a haját tépte, a vörös hajú meg toporzékoltt. „Micsoda szedők, milyen tudatlan kreatúrák?! — sziszegték egyre és a levonatokat a sztrájkőrök orra alá dugdosták. Örültem művem sikerének és csak azt kívántam, hogy az ördög vigye el ezt a népséget.

Végre egy hét után lakásomon megjelent egy fiatal szedő. Azt mondta, hogy a szakszervezet küldte. Kiemelnek — csillant fel a szemem.

— Nem, sokkal jobb, ha ottmaradsz. Ezentúl mindent elmondasz nekünk, mit látsz és tapasztalsz.

— Azok között kell maradnom? — keseregtem.

— Igen.

És maradtam. Pedig a vörös hajú kinevetett, amikor beírtam a különórát. Mert az többé nem jár az inasnak. Ellenben hamarabb kaptam meg a második évre esedékes fizetést, azaz hogy annál kevesebbet, heti nyolcvan dinárt. És ennyi maradt a bérem inasságom mind a négy évben.

A szervezett nyomdászokat véglegesen kizárták az üzemből. És látnom kellett, hogy az utcai verekedésekben a rendőrök a sztrájkőrök védelmére kelnek. Úgy segítettem volna a régieknek, akiket sajnáltam, mint ahogy gyűlöltem volna a jöttmenteket, akiket megvettem, de kicsi voltam, inas voltam, nem számítottam. Beletörődtem, dolgoztam, saját káromon tanultam a szakmát és — tanítottam a sok tehetségtelent, akiknek nevét sem tudom kimondani. Nem is akarom. A sztrájk végleg megbukott, a mesterek, akik nem adták be derekukat, szétszéledtek. Ki munkanélküli segílyen tengődött, ki elköltözött, ki meg valahol elhelyezkedett. Sok kínlódás után a rotációs gép is megindult, a szedőgépek mellé kisebb nyomdák tulajdonosai kerültek. Bele kellett törődnöm a megváltozhatatlanba. Abba is, hogy egy nagyon csúnya asszony cigarettával a szájában méregessen bennünket végig, mint gazda az iga-vonó barmot. Mert övé volt a pénz, melyből elkésvé ugyan, meg ala-

posan lecsökkentve, de mégis kiosztották a bért. Azt mesélték, hogy gazdag szülei mentették meg a vállalatot a csödtől. Csak azon csodálkoztam, hogy mégis abban az évben vettek maguknak egy szép szőlőt.

Utáltam mindenkit és mindent körülöttem, de dolgoztam, és keserűségem lassan alábbhagyott.

Anyámék közben megtalálták az új lakást. Akkor tudtam meg, hogy szent életű házigazdámnak még egy háza van. A Láng utcai harmadik Csatáry-ház. Oda költöztünk. A régi bútorokból semmit sem vitünk magunkkal. A költözés napján nagy máglyát raktunk az udvar közepén és meggyújtottuk. Sercegve, ropogva égett a szüette, beférgesedett, brunolinos bútor. Egyikünk sem sajnálta, hiszen úgy éreztük, a szegénységünket égetjük el a lángokkal, abból pedig éppen elég részünk volt. Csak az utcát sajnáltam nagyon. De hát ezen is túl kellett esni és részletre vett hálószobával meg néhány, kéz alatt vett bútor-darabbal berendezkedtünk az új lakásban, melynek egyik szobácskája az udvar hátsó eldugott részére nyílt. Ez lett a két nagyfiú legényszobája. Örültek is neki, éltek is az új helyzettel. Jöttek-mentek éjszaka át is kedvük szerint.

Nem is sejtették, hogy anyám éjféltajt mindig felkelt és gyertyával kezében bekukkantott, odahaza vannak-e. És ha valamelyik hiányzott, nem tudott elaludni. Csak akkor nyugodott meg, ha az éj csendjében meghallotta a hátsó kisajtó csikorgását. Én még nem maradoztam ki, nekem kilenckor ágyban volt a helyem. De fáradt is voltam, mert a nyolcórai munkaidőt majdnem mindennap meg kellett toldani egy-két órával, hogy ezzel kenjük a vállalat igencsak csikorgó kerekét.

Hová is tartozzak? — tettem föl magamnak többször is a kérdést. Hiszen a szakszervezetem csodálatosképen nem fogadja be a magamfajta inasokat... Hol van másfajta munkásszervezet minálunk? Az újságokban akkoriban sok hír jelent meg a nagyvilágban történő megmozdulásokról. Különösen gyakran tudósítottak a német kommunisták és nemzetiszocialisták közötti utcai leszámolásokról. Nem egészen értettem, miről van szó, miért veszekednek, de egyre inkább a kommunistákhoz húztam. Ha rólok olvastam, jobban megdobbant a szívem, mint a SAND labdarúgócsapat győzelme hallatára, pedig akkor rettenetesen drukoltam a Dade meg a Bato csapatának, amely miatt egy bankigazgató sikkasztásra adta fejét. Akkoriban nagyon belemélyedtem a rajzolásba. Minden családtagot, minden szomszédot lerajzoltam. Jól ment a rajzolás, különösen ha a rádióban zenét sugároztak. A zene ritmusára a kezem gyorsan és engedelmesen siklott a rajzpapíron, néha egészen transzba estem, súlytalanná váltam. Remek érzés volt, istennek éreztem magam.

Közben megtartottuk nővérem eljegyzését. Először roptam a táncot valódi táncpartnerekkel, nálam idősebb lányokkal és asszonyokkal, akik egyre mondogatták, hogy ne féljek, csak nyugodtan szorítsam magamhoz őket. Persze könnyű volt azt mondani, de hát nekem az ilyesmi új volt; és félszegen vettem tudomásul a biztatást. Az eljegyzés után nem sokáig halogatták az esküvőt sem. De ez alkalommal már nem

kellott biztatni, egy kis bor segítségével igencsak nekibátorodtam. Valakivel csókolóztam is, de ez nem jelentett semmit, gyorsan el is felejtettem.

És utána megjött életem új vendége. A legszebb vendég, aki meglátogatott.

A Láng utca túlsó oldalán láttam először meg azt a kislányt. A bőre kreol volt, a haja hullámos és fekete. Matrózblúzos alakja a házunkkal szemközti kapuban tűnt el. A szívem hevesebben dobant, mint máskor, és nem tudtam, miért. Másnap abban az időben kiálltam a kapunk elé és vártam, jön-e a matrózruhás kislány. De nem jött. Talán több órája volt aznap az iskolában, talán kevesebb. De a következő napon megint csak izgalommal figyeltem a rövid vakutcát. Ezúttal nem hiába. A kislány feltűnt a sarkon, és táskájával játszadozva közeledett. Amikor a kapuhoz ért, felém tekintett. Éreztem, hogy a fülem is elpirul és a lábam megremeg. Még jó ideig álltam a kapuban, és anyámtól el sem búcsúzva mentem, vagy inkább ballagtam a nyomda felé. Útközben egyre vallattam magamat, vajon mi történt, mit csinált az ismeretlen szomszéd lány velem?

De este megint kiálltam a kapuba, majd a közelben álló akácfa mögé bújtam és a szemközti ház ablakait figyeltem. A kislányt azonban nem láttam a lefüggönyözött ablakok mögött. Mégis álltam mert nagyon kívántam, hogy valami történjen. És ekkor az egyik nyitott ablak mögött valaki zongorázni kezdett. Az anyja, a nővére vagy éppen ő? A halkan szálló zongoraszó kezdett behatolni idegszálaimba, éreztem, hogy fokozatosan elbódít, majd varázslatos erővel magával ragad. Nem is voltam egészen észnél, mert egyébként hogyan is merészeltem volna a szoba ablaka alá surranni, hogy a fal kiálló párkányára állva óvatosan benézzek. Egy sarokban a fekete zongorán egy szál gyertya égett. Annak sápadt fényénél láttam meg a kislányt. Igen, ő volt! A haja köré glóriát festett a sárga gyertyaláng. Egészen előrehajolt és ujjai alig érintették a fehér billentyűket. Most nem a matrózblúzt viselte. Nyakát fehér csipkegallér övezte. Csak néhány másodpercig bámultam, azután nehogy valamit elrontsak a pillanat szépségéből, óvatosan leugrottam az akácfa árnyékában.

Az elkövetkező estéken nemcsak az akácfa alatt vert hevesebben szerelmes szívem. Álmaim világába is át tudtam vinni a nagy élményt.

Mihelyt lefeküdtem, az elsötétített mennyezetre varázsoltam a lány fehér csipkével övezett nyakát, gyertyafény-glóriában lebegő haját. Amikor elaludtam, a látomás nem múlt el. Őt láttam továbbra is az utca köve fölött szökdécselve fehér ruhában, és mosolyogva felém tartott. Ha fölbredtem és megszakadt az álmom, nagyon kívántam a folytatást és a csoda megtörtént: annyiszor folytattam az álmot, ahányszor csak akartam. Nagyon boldog voltam, hogy irányíthatom álmomat. Ezt különösen nagy és szerencsés képességnek tartottam...

Hónapokig tett boldoggá az este és az álom. Életem legszebb napjai voltak ezek.

ÁTALAKULÁS

Akármilyen keserűséget okozott is a nyomdában történt változás, mégis éppen ennek köszönhetem, hogy a szemem lassan kezdett ki-nyílni, hogy amit addig csak éreztem, amit belém nevelt büszkeséggel hordoztam, az most kézzelfogható valósággá vált, az érzelem pedig tudattá alakult. Saját szememmel láttam, saját bőrömön tapasztaltam, milyen a vagyon hatalmával rendelkező ember, hogy képes földönfutóvá tenni a legkiválóbb munkás embereket, ha érdekei úgy követelik.

A nagy események első napjainak mélyről jövő gyűlölete fokoza-tosan a jó ügy biztonságát maga mögött érző ember megvetésévé változott.

Míg az elején egyforma dühvel méregettem a fontoskodó képpel járkáló igazgatót, a rókaképu Wirthet és a környék nyomdászainak alja népét, később már fölfedeztem a köztük kialakult, nagyon észrevehető árnyalatokat is. Más az igazgató, aki a főszolga szerepében játszott a nagyurat, és megint más a csúszómászó lakáj, aki saját munkatársainak szerencsétlenségén élösködik. És természetesen külön rangsorba kerültek a sztrájktrő munkások, akiknek egyéniségét és emberi voná-sait is fölfedeztem. Hiszen míg egyikük tudatosan nyújtott segítséget a saját osztályához tartozó tulajdonosoknak, a másik munkanélküliségéből és nyomorból keresett menedéket. Aztán ott voltak az ostobák, akik föl sem érték ésszel, mit cselekszenek. Oly ártatlan bambasággal játszották szerepüket, hogy nem is lehetett őket komolyan venni. Az egyik romlott és ravasz, a másik meg jóindulatú és lapuló ember volt, aki még lelkiismeret-furdalást is érzett, de ennél többre nem tellett emberségéből.

Igen, a rókaképu új faktor nagy hangoskodásával leplezte szé-gyenét, mert Wirth nem volt korlátolt ember, nagyon jól tudta, mit tett. Viszont Pátz, aki az észét is elitta, nem érzett semmit. Fejét főleg azon törte, hogyan húzhatna külön hasznót az egész cirkuszból — és ezért leplezetlen arcátlansággal kínálta újdonsült kollégáinak saját termésű savanyú borát.

Egy idős, ősz hajú magas ember, aki szemlátomást régen nem dolgozott a szakmájában, nem bírta elviselni az igazgató figyelő tekin-tetét, a keze reszketett, a sorok minduntalan összedőltek sorzójában. Behúzott nyakkal ment le egynapi béréért. Cipője orrából kilátszott rongyos harisnyája, ahogy végigcsoszogott a szedőterem olajos pad-lóján.

Egy kis termetű ember a feleségére bízta külvárosi szatócso-bolt-ját, hogy visszatérhessen biztos jövedelmet ígérő szakmájába. Ját-szott a urat, de ügyetlenül, mert a szakmával csak nagy sokára boldogult. Mindig tiszta ingje bizonyította csak, hogy mégis valaki.

Egy papi nyomdában kitanult fiatal szedőlegény, egyre csak mo-solygott, mert ő még benne volt a szakmában és nem reszketett a keze. De soha senkinek nem nézett a szemébe.

És jöttek és mentek, míg ki nem alakult az új gárda. Az öreg rotációs is egyre pontosabban indult. A nyomógépek fogaskerekei csi-

korogva, néha le-letöredeazve indítottak. A szedögépek billentyűin egyre tempósabban kopogtak a betanított munkások ujjai.

A bejáródott nyomda új élete fölött pedig ott lebegett a pénzeszák száját tartó, nagy termetű, rosszakaratú, csúnya asszony szeileme. Ő volt szememben a rossz megtestesítője, a munkást szipolyozó kapitalista, az igazi ellenség.

Osztály és kapitalista. Ezek a szavak nemrég még ismeretlenek voltak előttem. Az osztályok létezéséről, az emberek közötti különbségről már előbb is kialakult bennem egy homályos kép, de határozott formában csak ezekben a napokban voltam képes megfogalmazni, felfogni értelmét. Mert amit láttam és átéltem, azt most könyvekben is megtaláltam. Először is egy cipész adott kezembe egy Voljgin nevű egyéntől származó könyvet, amelyben sok új, addig ismeretlen fogalmat fedeztem fel, de tartalmát mégsem egészen értettem. Az a cipész ott lakott az udvarunkban és számomra igen érdekes volt, mert egyenrangú emberként szólt hozzám és sok mindent igyekezett nekem elmondani, amitől ugyan nem lettem okosabb, de kíváncsi igen.

Most látom csak, hogy a harmadik Csatáry-ház leírásával adós maradtam. Akárcsak a Tuba utcai, ez a ház is több részből állt. Az utcára két tágas, magasra emelt lakás nyílt. Az egyikben Csatáry nővére lakott, szemüveges, alacsony matrona, aki tavasztól őszig egy nagy fonott karosszékekben trónolt az udvarra nyíló apró verandán és onnan figyelte a tágas udvarban zajló életet. Kis parasztlány cselédje volt, azt dirigálta, egy albérlőt is tartott, akit megdorgált, ha az est-homályban nőt hozott a lakásba. Mellette meg egy kétszobás utcai lakás állt, azt egy vasúti tisztviselő bérelte családjával; nagyon barátságos és vidám emberek voltak, szerették a szilvapálinkát és a szlavéjukhoz meghívták a szerb papot is, akit éppen úgy, mint a többi vendéget, slatkóval meg kávéval kínáltak.

Az udvarból egy pince nyílt a felső lakás alatt, abban lakott a házmester, aki egyébként napszámosként kereste a kenyerét. Amikor egyszer lementem hozzájuk, fulladoztam a rossz, dohos levegőtől és elámultam a szegénység láttán, mely még a „másik ház” nyomoránál is nagyobb volt.

A bejáratnál balra hosszú, alacsony épületsor húzódott. Meglátzott, hogy nem egyszerre épült, mert lakásonként változott a féltetők magassága és formája, mintha az egészet külön-külön darabokból ragasztották volna egybe. Ezekben az egy- és kétszobás lakásokban laktak szomszédaim és modelljeim: egy táskakészítő feleségével, egy kőfaragó, a már említett cipész családjával, egy fiatal szűcs meg néhány albérlő. Az udvar túloldalát egy kicsit takarosabb épület zárta le, annak egyik lakásában egy borbélyból lett iszákos kocsmáros, a másikban egy leépített bankhivatalnok lakott agyoncicomázott, szőke feleségével.

A táskás felesége a szomszéd állatorvosnak segédkezett néha, és ő mondott el mindent, amit a zongorázó kislányról tudni akartam. Egy fényképet is szerzett róla, és annak segítségével megmintáztam a fekete hajú kislány mellszobrát. A mintázást útbaigazítás nélkül kezdtem, ügyetlenül hatott a munka, de azért hasonlított, és a család, akárhogyan titkoltam is, ráismert a modellre.

Az egykori bankhivatalnok felesége megkért, hogy pénzért rajzoljam meg portróját. Sikerült is a rajz, de a hiú asszonynak nem tetszett kissé krumpolis orra, kért, hogy szépítsem meg, de én büszkén elutasítottam — viszont pénzt nem fogadtam el érte.

A szücslegénynek érdekes feje volt, ezért szívesen rajzoltam, ő meg örömmel ült modellt, ahányszor csak akartam.

Az idős házinéni drótkeretes szemüvege mögül éber szemmel figyelte munkámat, de vizsgálódó természetének nem láttam kárát. Sőt, megnyertem rokonszenvét, mert családjában becsülték a festészetet, s megtetszett neki hullámosodó hajam. Azt mondta egyszer, ha igazi legény leszek, utánam pisílnak a lányok. Ez a megállapítása nagyon jól esett, mert azokban a napokban legfőbb óhajom az volt, hogy megnyerjem egy lány tetszését. De ez a vágyam nem teljesült. A szép kislány még nálam is zöldebb volt, a negyedik gimnáziumba járt, s a szülei nagyon ügyeltek arra, hogy szorgalmasan tanuljon. A tanulás mellett csak félórányi zongorázásra maradt ideje. De még nem is tudta, mi a szerelem. Csak én merültem el benne — halálosan. „Dušica vagy senki” — úgy éreztem akkor. És amikor egy napon megtudtam, hogy az egész család a fővárosba költözik, én voltam a világ legszerencsétlenebb szerelmese.

Az első szerelem vakságából is a kislány távozása és egy könyv kezdett kigyógyítani. Ezt a könyvet azonban nem a cipész adta, hanem egykori osztálytársamtól, a szép növésű Vitraitól kaptam. A könyvet Upton Sinclair írta, a címe pedig *Kutató Sámuel* volt.

Tetszett a könyv, mert szép volt a meséje, és mert hősével csaknem azonosítottam magam. Éppen olyan hévvel olvastam, mint valamikor a folytatásos füzeteket, a Scherlock Holmest, az indián-történeteket. Mentem a munkába és útközben olvastam. Jöttem a munkáról, és az emberekbe ütköztem, mert nem tudtam fejem a könyvről felemelni. Aztán jött a *Vaspata*. Jack London még Sinclairnél is jobban tetszett, és faltam-faltam a könyveket...

A nagy szerelem tüze még égett, de lángja már nem lobogott oly hevesen. A könyvekben új hősökre, új ideálokra leltem. És úgy éreztem, hogy nagy fölfedező kaland útjára léptem: megismerem a világot, melyben élek, eljutok távoli földrészekre, ahol az emberek éppen úgy küzdenek és szeretnek, mint jómagam. Egyszer chicagói vágóhídi munkásnak, máskor viharos tengeren hánykolódó tengerésznek, majd messze északon élő prémvadásznak vagy nyomorgó indián szolgának éreztem magam.

A nyomdában lezajló események, a művészet iránti ragaszkodás és az első szerelem nagy élménye egészen megváltoztattak. De még most is, amikor a megtett út minden kérdésre feleletet adott, még mindig úgy éreztem, hogy lehetett volna ez másképpen is...

Ha például jött volna egy ember, aki azt mondja, hogy hagyjál csapot-papot, a fülledt nyomdát, az útálatos „nagyságos asszonyt”, a lapuló sztrájktróket, és tanulj tovább, művésznek születted... ha... igen, ha valaki arra az ösvényre térít, akkor minden másképpen alakul. Vagy a kis úrilány iránt fellobbanó szerelmem a felfelé törekvés, a mindenáron való érvényesülés útjára vezet, hogy osztályhovatartozásom szempontjából is fölérjek hozzá, akkor talán egy sehonnai

ficsúrrá vedlek, aki semmiben sem lett volna különb azoknál, akiket mélységesen megvettem.

De a műpártoló nem jött és nem fogta meg kezem.

A lány elment és egyre távolodott.

Maradt a szedőterem, az ólomporos és festékes munkáskéz.

És a színen egyre gyakrabban tűnt fel két egykori osztálytársam. Az egyik továbbra is felsős gimnazista maradt és a jó ég tudja, kitől örökölte nagy hévvel hirdetett nézeteit, melyekhez magas állami hivatalban dolgozó apjának éppenséggel semmi köze sem lehetett. Zoli, így hívták, igyekezett belém oltani a lelkében tisztán lobogó hitet...

És a másik fiú, a Vitrai, aki a könyveket adta, ugyanígy beszélt hozzám, csak kevesebbet. Mert ő is egyszerű inasgyerek volt egy fémárugyárban. Ő keveset mondott, helyette a tőle kölcsönzött könyvek beszéltek.

Március vége volt. Tizenhét éves voltam. Akkor Vitrai azt mondta, hogy létezik egy ifjúsági szervezet, melyben hozzám hasonló munkásifjak tömörülnek, de titokban, mert akit elfognak, azt bezárják. Ezért csak olyan ifjak léphetnek a szervezetbe, akik áldozatra képesek.

A NAGY KAPU

Áldozat? Hát áldozat az, ha valaki veszélynek teszi ki magát egy igaz ügy érdekében? Áldozat, ha léha udvarlások, tánciskolák és kirándulások helyett remek és bátor fiatalemberekkel dugja össze az ember a fejét, hogy szebb életről, igazságosabb rendről álmodozzon? Miért áldozat egy állapot, melyben egy ifjú ember önmagára talál? Ha a bizonytalan tapogatódzás és útkeresés helyett rátalál életének igazi céljára?

És milyen ember az, aki beletörődik sorsába, igába hajtja a fejét?

Egy filmet láttam azokban a napokban, orosz filmet. A *Szentpétervári fehér éjszakákat*. A filmnek semmi köze sem volt a munkásmozgalomhoz, nem tárta föl a kor szennyét, anyagi és erkölcsi nyomorát. Hőse nem volt sem matróz, sem szolga, sem hajcsár, sem gyári munkás. Egy muzsikusz életét mutatta be döbbenetes erővel, nagy művészi elmélyüléssel. Egy muzsikuszét, aki a halált választotta, de nem adta fel elveit, nem hajolt meg gazdája, a zenerajongó főúr előtt. „Köpök az egész világra” — írta a muzsikusz a búcsúlevelében, mielőtt a hóborította sztyeppén golyót röpitett az agyába.

Részegen a zenétől és a művészettől ittasan hagytam el a mozi épületét. Rajzoltam a film hőseit, színes ceruzával megfestettem a számműzetésbe menetelőket...

És akkor elhívtak az első összejövetelre. Egy szegényes kis házikóban jöttünk össze öten. Vitrai is ott volt, meg három új ismerős, három munkásfiú, és én. Akkor mondták meg nekem, hogy az ifjúkommunisták sejtjének ülésén vagyok, akkor láttam először egy kis, finom papíron nyomtatott tiltott kiáltványt. Beszélgettünk és olvastunk. Aztán egyenként széteszlottunk.

Közben új filmet láttam. Ez is orosz volt: *Út az életbe*. A forradalom után sok volt Moszkvában az árva, csavargó, bűnözésre hajla-

mos „bezprizorni”. Ezeket szedte össze egy ember, ezekből akart új, hasznos és dolgos ifjakat nevelni a társadalom. De Musztafát egy vasúti hajtányon megöli a rend züllött ellensége. És Musztafát, az egykori fenegyereket és tolvajt, külön virággal díszített mozdony viszi haza, a nevelőintézetbe. Ő is hős volt a maga módján, neki is el kellett esnie.

Elmentem, nagyon szívesen mentem el a második összejövetelre is. Csak azt sajnáltam, hogy senkinek sem dicsekedhetek vele. Sajnáltam, hogy nem állhatok ki Kudlák mester elé, hogy nyíltan szemébe mondjam: „Ti otthagytatok abban a romlásban, cserbenhagytatok, mert inasgyerek vagyok, mert nem nőttek fel közétek. De íme, most mérsézen átléptem a ti szervezeteteket és egy jobb, egy szebb, egy a tiéteknél is sokkal veszélyesebb útra léptem. Ti elvetettetek, de lám, mások rám találtak és egy napon majd emlékezni fogtok rám, a foltozott könyökű inasgyerekre.”

Egy elhagyott gyár deszkákból összetákoltt portásfülkéjében szorongtunk, de ez egyikünket sem zavart. Megkérdeztek, meggondoltam-e csatlakozásomat. Örömmel adtam meg a választ. És akkor mondták, hogy attól a naptól kezdve az ifjúkommunisták szövetsége tagjának tekintenek. Újabb ifjak bevonásáról, új sejtek alakításáról beszélünk. Utána egy sokszorosított újságot, majd a Kommunista párt újságjának egy keskenyre hajtogatott példányát olvastuk fölvaltva.

Aztán a Đurica nevű, csendes fiú énekelni kezdett. Az újságok biztosnak látszó rejtékelyre kerültek, és elhagytuk a bódét. Elhagyott műhelybe léptünk. Kitért ablakain befűtült a tavaszi szél. Rozsdás gépeken, törmelékeken és leomlott oszlopokon át bukdácsoltunk énekelve. Egy nagyobb helyiségből vasúti sínek vezettek ki a gazzal benőtt hatalmas udvarba. A sínek mellett, magas kórórengetegben felfordított vasúti hajtányra bukkantunk. Mindannyiunknak Musztafa jutott az eszébe, és azonmód nekiálltunk, hogy kiszabadítsuk a rozsdás járművet. Öten álltunk neki, és a hajtányt nemsokára ráillesztettük a még fénylő sínekre.

Aztán mindannyian ráültünk. Kettőn fogták a hajtórudat, és a hajtány csikorogva megindult. Egy láthatatlan karmester intésére a film dallamának dudorászásába kezdtünk. A dal egyre erősödött, a hajtány meg gyorsabban siklott a síneken. A sínek pedig messzire, a nagy udvar túlsó oldalán álló hangárba torkolltak. A hangár nagykapuja feketén tátogott és úgy rémlett, hogy egyre csak nyeli a síneket.

A nagy, nyitott, sötét kapu felé siklottunk dalolva. Sötét száj, sötét üreg, mely nemsokára bennünket is elnyel. A sötét, szűk lyuk álomemléke tűnt fel a régmúlt homályból. A lyuk, melyben összenyomottan, szorongástól verejtékezve fetrengtem.

Elakadt torkomon a dal, de csak egy szempillantásnyi időre. Mert egyszerre éreztem, hogy ez a kapu, akármilyen sötét, bármilyen furcsán nyeli is az egyre fogyatkozó sinpárt, elég nagy, hogy mindannyian belefussunk a gyorsan száguldó hajtánnyal együtt.

Énektől mámorosan siklottam be az elhagyott hangár sötét kapuján.

Vége

KÉZFOGÁSOK

PETAR VUKOV

LÁNGBÓL PANASZ

1.

*Hullanak a hang levelei
Növekszik bennem a csend*

*A szó most
Kimondásra vágyik*

*Milyen sok ember
Aki már sohasem
Térhet vissza
Az életembe*

2.

*Piszkos tájak foglya
A gyermekkor felhőit űzi*

*Vigyél el vers
A te irgalmad
Színes tájaira
A suhogó csennel*

3.

*Gyermekkor hamuja
Sodródik az úton*

*Ez a kép nem mások arca
Ezt én csak álmodtam*

4.

*A rózsából kiszáll
A halál madara
Feltámadt dalnok
Vakondszemekkel*

*(Álmodó madarat
Az oszlopok között
Sohasem
Vártam)*

5.

*Álomhely beigért esők
Külváros sírhantok
És mindez a csoda
A nyár dallamában ...*

*Mindazt amit egykor
Életnek neveztünk
Annak nincsen
Már emléke sem*

6.

*Kezemet keresem
Kezeimmel*

*Egyedül a homokon
Önmagamat tapsolom*

*Lázas gyászos dacos
Beteges a vers a nyers*

7.

*A város utcáin
Éjjeli sétákon
Minden költőember
Varázslót látott*

8.

Századokkal őelőtte
Rohan a halála
Lila színű hangok
Fogata előtt

9.

Ó szabadság
Rémület madara
A tünt gyermekkornak
Mefagyva látlak
Az ének tűzhelyén

10.

Tévelygő csillagok
Lassú éjjelein
Álmodom a dalról
Az égbolt fényéről
S megsejtem a tiszta
Napfények tájait

11.

És ebben a térben
Amely még itt kísért
A gyermekkor eprei
Torkomban száradnak

12.

A fa virágaiba botlott
Sárga levelek futása
Az ősz nagydíjéért

A magány hasztalan gyümölcse

13.

A mutatók veszélye
Világot fenyeget

Reggelre hajolva
Gyermeki kacajom
Nedves tüvekre hull

14.

A nevetés korallszigetei
Napfényes források
Ívei alatt ujjonganak

Hát holnap kellene
Egy egészen más
Napot teremteni

15.

A gyermekkor vékony
Mohába öltözve
Augusztus mátkái
Halált illatoznak

Körülöttem idegenek
Megsejtik önmaguk

16.

Rekedt hangon
És oly idegenül
Messze tőlem
Zúg a város

És itt van a remény
A hidon állok

17.

Minden éjjel álmaimban
Csillagos aranyban
Megkapom a mesés
Alkotói díjam

18.

Ideje elhagynunk
Meleg helyeinket
Párnánk és ünnepünk
Csillogó vizeit
Vár hát a kötőszék
Idő fonalával
December fenyeget
Szűzies fagyával

19.

Szél fú a temető-
Dombról

Hol van a tavalyi hó
Sírja?
S a gyermekkor
Sejtüregel?

Lángból panasz.

AZ ERDŐ FELISMERÉSE

1.

*Egy hatalmas fa
Túlszép és hazug
A vándor szemeiben
S a ráhajló versben*

*A térség a gonosz
Jeleivel teli*

*A dalnok ébrenlétébe
Ritka sorokat
Helyez az éjszaka*

*Az emlékezés pihenőjén
A szavak mily törekvése
Erdőt a szavakba*

2.

*Ó barátom
Hol is mondod
Hogy van az
Az erdő*

*Vajon ezen
A magas dombon
Vagy alatta
Vagy a mélyben*

*Ó barátom
Hová tűnt el az idegen
Akinek szavában
Felismertem az erdőt*

3.

*Nézd barátom
Azt a bábész fát
Amely ráhajolt
A maga mélységére*

*Barátom ó tégy valamit
E reménytelenért
Mélyítsed a vermét
Vagy tárd fel az erdőt*

*Barátom ó nézd
Ezt a szomorú fát
Tudom, hogy gyenge vagy
Önmagadra ismeresz*

4.

*Ó hamvak erdeje
Te vagy még az enyém
Mit is adsz te nekem
Vagy én vagyok kifosztva*

*Itten az emberek
Vadakat játszanak
Add meg nekik erdő
A bűneik szerint*

*Hatalmas magányát
A nap nem is sejtí
Erdőért könyörgök
S a december hallgat*

DÉSI ÁBEL fordításai

RAJKO BALABAN-SIBIRSKI

CSENDES VESZTŐHELY

ŐSZ anyókák

ŐSZÜLNEK

és

ÜLNEK

és mindegyikük
maga csendjéből
lesi

ahogyan
az idő
súlyos
rakományát

fehér
fürtjeibe
szövi

ŐSZ

fürtök

ŐSZÜLNEK

és

ÜLNEK

és hallgatják
a nyugtalan szelet
és a láthatatlan
orsót a
ciripelőt

mely egy örök tartamba
szövi
a valaha oly
valósan létező
nőt.

ÉS A KUTYA

Az ember
és e kutya
ismeretséget
alig-alig mutat
ám álmodnak arról
őrizve vackukat
hogy egyik a
másikra
ugat.

AMFÓRÁK

Lépés lépésre
kapaszkodik
Testek röptükben omlanak
Le
az idő alá
Rabul ejtett amfórákat
Balzsamoznak a mélységek
És távollátókat temetnek
Örökkévalóságok alá.

FEKETE BORJÚ

*Tuskóra hajlítva
a kakas feje
és így ...
sokat énekelt
Hal zötykölődik a horgon
gyanúsan hallgat mégis
A felhők az ég erezete
alá nyomulnak
és mintha semmi sem történe*

*Érkezik az éjszaka
szétterül
szelek sietnek a látványok közé
szétsöprik őket
feledésbe kötnek
csomót a kakasok
hogy az árnyak
ne jussanak át
ne kerülhessenek meg*

*Dobolok ujjammal idegeimen
és hallgatom
az idő mily keményen bög
és mint fekete borjú
tolja nyálkás arcát
és szopja szopja
nézem mily kísértetiesen issza ki
és véres pofáját
töröli mástól.*

ELVESZETTNEK

*Hová most
amikor a szél is
begombolta mellét
és senki sem viczorog
mikor minden eb álomba merül
mikor várja mindenki
sikolyát a hajnal születésének
az éj pedig mind mélyebben önmagába
menekül
menekül
menekül.*

KOPECZKY CSABA fordításai

IVO POPIĆ

KŐ

*A kő a madárig vezet
És a madár a köhöz visszatér*

*Fájás mellett fájdalom
Virág előtt halál, de kő*

DÉL

*Részegen a naptól
Narancssal kezemben
Egyedül a keresztúton*

REGGEL

*A kék tóra
A magas hegyekről
Leszáll a reggel*

*A tó fölött
A tény és a madár
Reggeli beszéd*

HAJNAL

*A tavi hajnal
Követ és vizet
Esket*

*A közelség siet
Hogy lépést tartson
A távolokkal*

CRNI DRIN

*Az éjszaka szíve alatt
Fehér rózsacsokor
Hajnalban virágzik a föld*

*Az ifjú patak
Hajnaltól zöld
Énekekkel mosdat*

*Csintalan madár
Csókoljad homlokodon
A követ
És a napot*

HALAK

*Zöldül a szél
Két égbolt között*

*A szépség harangja
Korálok lírája*

*A tenger rezgése
Játszik az ablakban*

*Szép kővirág
A smaragd pohárban*

DÉSI ÁBEL fordításai

SZEMPONT

KOPECZKY CSABA

ÁLLÓVIZEK

Összevetve az *Olyan, mintha nyár volna* című novellás kötetet Gion Nándor legjobb művével, az *Ezen az oldalon*nal, nemcsak az írói fejlődésiránnyal kapcsolatban tehetünk tanulságos megfigyeléseket: az anyagformálás változó eszközeit és módjait szemlélve lényeges alkotásfilozófiai problémákhoz jutunk el. A szöveg burkait áttörve, annak magmájához ereszkedhetünk.

Gion ezekben a műveiben már nem a faktográfus szándékával lép fel. Már informálni sem akar. Nem közöl történeteket, eseményeket, nem akar bennünket magával ragadni, vagy bármiről is meggyőzni. Úgy tűnik, hatni sem igyekszik az olvasóra, csupán tudomásul veszi és megtűri jelenlétét.

A szereplők közti viszonyok strukturáló ereje az, ami ennek a novellás kötetnek valamiféle egységet kölcsönöz. Ezekkel a viszonyulásokkal próbál mindent kifejezni az író, csak azok érdeklik. Ám e viszonyok (konfliktusok) pattpozíciók nem vezetnek a tettek feszültségfeloldó dinamikájához. Valami sűrű váladékot gyöngyöznek ki magukból, s e kocsonyás masszába fullad a mozgáskísérlet, a szalmalángéletű akarás. De azok a maguk erőtlenségétől fogva, önsúlyuktól is a mozdulatlanságba zuhannának. Már nem beszélhetünk »az eltűnt regény utáni nyomozásról«, mint ahogy ezt Bányai János az *Ezen az oldalon* című kötetről írta. Ezekben a szövegekben is minden lazán összefügg mindennel, de nem alakulnak ki csomópontok, vonzaskörök, és azért minden távol is esik egyben egymástól. Egyfajta lusta, epikus örvénylést érezhetünk a felszínen, de valós középpont nélkül. A művek mélyén nincs áramlás. Állóvizek.

Nem képez egységes irányítottságú vázvonulatot sem az emlékezés, sem a jellemkibontakozás, sem a cselekmény kilombosodása. A narrátorszerp változtatása (az epikai szituációk amorf láncolata) önmagában nem elég ahhoz, hogy összetartsa a bomló történetkonstrukciókat. A konfliktusokat írónk kiemeli előzményeiből, ugyanúgy figuráit. Vákuumba helyezi azokat. Mintha valami nagy tömbből hasított volna jelentéktelen és jellegtelen szeleteket, majd kipreparálta volna azokat. E művi elkülönítés eredményeinek szemléltető üveghengere bizonyos értelemben a könyv fizikai valósága (az oldalak halmaza).

Gion díjnyertes regényéről, a *Testvérem, Joábról* írva Bori Imre a »jelen idejű történés« friss írói módszerére figyelmeztet: »Gion Nándor az irodalmi direkt módszer alkalmazásával, a konvencionális regény fogalmával szemben ellen regényt írt, arra törekedve, hogy a regény-idő és az írás-idő, a lehető legnagyobb mértékben fedje egymást...« (Bori Imre: *Fejezetek irodalmunk természetrajzából*. Forum, Újvidék, 1973. 226.). Ezzel szemben a mi esetünkben már a »jelen idejű emlékezésről« kell beszélnünk. Bár minden látszólag abban a pillanatban történik, amelyikben tudomást szerzünk róla, mégis valami közélkelődik az író és tárgya, az író és önmaga, a szereplők és a történés, a jelen idejű történés és az általuk felfogott jelen idő közé. A művek testén számtalan repedést fedezhetünk fel. Ezekbe a résekbe beszivárog a fent említett furcsa fluidum. Kitölti azokat, s megköt, mint az üveg. Tehát sem a szituációknak, sem az embereknek, de még csak a dolgoknak sem a direkt érzékelését kapjuk, hanem azoknak közvetett (emlék-) képét. Áttesző, de szilárd üveghártya vesz körül és választ el mindent. Így hasadt rés a történés és az idő közé, melyek többé-kevésbé párhuzamosan futnak, mégsem ugyanabban a síkban, nem részei egymásnak Önmagát, vagyis a novellákban alakját, a legmeggyőzőbben idéző szereplőt is valahonnan kívülről és fentről szemléli az író. Nem vállal a narrátor hőssel semmiféle közösséget. Az ingadozások, az állandó határozatlanság jellemző ezekre a monológokra. Látszólag jelentéktelen dolgok felett tépelődik meddőn a beszélő:

»...A galamb csapkodni kezdett a szabadon maradt szárnyával, röpködnek tollai, rengeteg tollat kitépsz, de nem engeded el, bár akkor már sajnálok, hogy megfogtad. Mert mit kezdesz egy galambbal?

Tanácsstalanul állsz a sötétben, kezeden a kétségbeesetten vergődő galambbal, és várod, hogy eszedbe jusson valami...«

Ha a tettek és szándékok világa szembesül, akkor a végeredmény nem a cselekvésvágyak megvalósulása lesz, hanem az értelmetlenség, a tanácsatlanság.

Ez a »kívülálló« magatartásforma nem a manni hűvös, ironikusan humanista és lenyűgözően bölcs írói egyéniségből és módszereiből veszi eredetét. Inkább ellenpontja annak: a fásult gúny, a logikátlan ösztönösség, az egyensúlyvesztettség unalomba és közönybe billenése, az »idegen« mai megnyilvánulásai. Post mersaulti vonások a művekben és az írón.

Az emlékezés erőltetett aggyötrés, mogorva, lusta ingerültség. Hősökről, antihősökről nem beszélhetünk, csak szkeptikus és ostoba figurákról, akik magukban hordozzák az egyedüllét és a közöny emlékképeit. A jellemek egyetlen irányba sem mozdulnak el tetteikkel. Egy sokszög alakú kristály csúcsaiba vannak merevítve. Csak úgy tudnánk meg róluk valamit, ha kimozdulnának nyugalmi helyzetükből és mozgásukat az érzések, tettek, és indulatok szintjén megfigyelhetnénk. A felületes szemlélő számára úgy tűnhet, hogy az egész könyv ilyen közeledési-távolodási folyamatokból áll. Úgy tűnhet, a novellák anyaga pulzál. Azonban nem így van. Az író szemünk elé emeli a prizmat és lassan körülforgatja, bár az emberek közötti valós távolság nem változik, a látszat teremt új perspektívákból új viszonyokat. Gion Nándor ügyes optikai csalása ez. Eljutottunk írói módszerének egyik lényeges fogásához: a körbenforgáshoz. Írónk elérte, hogy az olvasás minden pillanatában az *egészet*, a könyv *teljes anyagát* láthatjuk. A novellák közti laza kapcsolatok — utalások, narrátor-szerepváltások, történetvegyülések — e módszer alkalmazásának ter-

mészetes következménye. Nem a Thomas Mann által említett egyidejű teljességről van azonban szó: »A művészi alkotás mindig teljes egészként él a művészen, és bár a művészetfilozófia azt állítja, hogy az irodalmi és a zenei mű éppen abban különbözik a képzőművészetitől, hogy időben és időbeli egymásutanságban jelentkeznek, de azért ez is minden pillanatban arra törekszik, hogy teljes egészében jelen legyen. A kezdetben benne van a folytatás és a vég, a jelent átszövi a múlt, és bármennyire is a jelen pillanat felé fordul is figyelmünk, már készülünk az elkövetkezőkre.« (Thomas Mann: *A Doktor Faustus keletkezése*. Magyar Helikon, 1961.) Gionnál, mint már jeleztük, egyáltalán nincs szó időbeli elmozdulásról (hacsak az olvasás folyamatát nem számítjuk annak), inkább arról, hogy a kötet minden szavában teljességében benne van ez az *egységes* életérzés specifikus, művészi megnyilvánulása, ami írónkra annyira jellemző. A könyvet egy masszív sziklához lehetne hasonlítani, melyből bármennyire apró darabot is hasítunk és szemlélünk, magában őrzi a bazalttömb minden jellegzetességét. Ezt a hasonlatot tovább bogozva azt mondhatnók, hogy Gion Nándor novellái is csak kisebb-nagyobb kövek ebből a nagy tömbből, mely világát jelenti. Ha bele tudjuk magunkat élni ebbe a hangulat- és gondolatvilágba, akkor már az első oldal után birtokba vettük az egész könyvet. Az újabb történetek, szituációk, képek csak *alkalmak*, hogy a narráció folytatódhasson, s hogy ennek a hangulatnak és életérzésnek a hangszere más-más skálában, de ugyanazt a dallamot játssza.

Míg valaha Gion állóképeket gyorsított fel filmmé (Bori Imre), addig most az ellenkezőjét cselekszi, a mozgófilmet darabolja állóképekké. A törésvonalak tisztán kivehetők a derékba vágott érzelmi íveket, mozgásvektorokat szemlélve.

Írói módszerének az a része, mely a képalkotásra, a textus vizuális anyagának megalkotására hivatott, nem változott. Még mindig »szürkét rak szürke mellé«, csak hogy a szín még jobban kihűlt és elpiszkolódott. Egy csupa hideg és semmitmondó színekkel megfestett tájképen a parányi vörös folt a nap mérhetetlen hőjét és fényét tudja felidézni. Veszélyes, továbbfejlesztett és rafinált kontrapunkttechnika ez. Biztos kéz, jó arányérzék szükséges ahhoz, hogy a súlypontok mennyiségi eltolódását minőségi ellensúlyozással egyensúlyba hozhassa. Kibalanszírozni a mozgást és a süket csendet, az elidegenedést és a lírát. Gion legjobb novelláinak ez a nagy erénye (*A galamb, Olyan, mintha nyár volna, Szűnyogok és a pályaőr, Csillagok minden színben I. II.*). Hogy ezt a kényes egyensúlyt fenntarthassa, sokatmondó, súlyos, eredeti szimbólumokat kell alkotnia, bármennyire is ez az »elavult« módszer látszólag távol áll irodalomfelfogásától. (A galamb, melyet tanácstalanságában fog meg a narrátor, amellyel egy kisiút ajándékoz meg, s aki nagyon örül az ajándéknak, s mely galambnak végül mégis kitekerik a nyakát; T. T. a magányos cowboy, a gyermekvilág magányos hőse; a munkaszünetekben magasba ugráló Tóth János, akinek meghalt valakije; a szemüveges lány; csapdáiktól megszabadított vízpatkányok.) Ugyanilyen szimbolikusak a novellák színterei is: szűk, sivár szobák, város, falu, a technizált természet — bőgő kitörő olajkút — építkezések, tanyabontások. Sivár ez a táj, mint a figurák bennsője, akik benépesítik. Funkcionális e pantomimhez a díszlet, az abszurd játékokhoz. Míg Beckett elvonatkoztatott »defekáliákkal rokon főhősei« (Szentkuthy Miklós) groteszk játékokat — fikciók lévén — absztraktul jelképes szintéren játsszák, addig Gion abszurd történetei és kiégett hősei, reális figurák lévén,

a hétköznapiak pódiumán mozognak. Míg Beckett a hétköznapiak értelmetlen történéseiből kipárolja vegytiszta egzisztencia-nihilizmusát, addig Gion magukkal a köznapokkal azonosítja a groteszket, az abszurdot. Félreértések elkerülése végett nem akartam párhuzamba állítani a két író művészetét és világlátását, csupán az *ellentétes módszerre* szándékoztam felhívni a figyelmet. Ami Gion esetében természetes következménye (persze Beckettnél is) a megírt történeteknek, a színtereknek, figuráknak. A választott nyelvnek és világnak.

A könyv a monológok halmaza. Ha a »hősök« párbeszédbe kezderiek, akkor is. Önmagukról, és *csakis önmaguknak* tudnak és akarnak beszélni, vagy még magukkal sem. Mivel, mint már megállapítottuk, nem közelednek egymáshoz, szavaik csak a jelentések felszínén érintkeznek, sodródnak, akadnak egymásba. Innen az a finom többszólamúság, ami az elbeszéléseken végigvonul:

- Olyan csillagos az ég, mintha nyár volna.
- Hülye — mondtam.
- Éppen olyan, mintha nyár volna — mondta.
- Szívujjaj hülye — mondtam —, legjobb lenne, ha elköltöznél innen.
- Szeretném, ha nyár volna.
- Azt mondtam, hogy költözz el innen! — ordítottam dühösen. —

Menj a fészkes fenébe!« (*Olyan mintha nyár volna*)

CSORDÁS MIHÁLY

SZÉLJEGYZETEK A VAJDASÁGI KRITIKÁRÓL

Sohasem lehattünk, és ma sem lehetünk elégedettek kritikánk eredményeivel. Ha irodalmunk egyes részterületeinek vannak is specialistái nálunk, története lényegében feldolgozatlan és jelenének fő kérdései is tisztázatlanok. De a legnagyobb baj, hogy — szerencsétlen félmegoldásaival — irodalmunk szinte az egyedüli megnyilvánulási formája a vajdasági magyarság társadalmi tudatának. A szellemi szféra egyéb területein akkora a lemaradásunk, hogy azokon egyelőre utópisztikus bizakodás számottevő értékek születését várunk.

Az első szervezett szellemi mozgalom, amely ugyan az irodalom (ott is a kritika) talajáról indult, de a társadalomtudományok minden válfaja iránt érdeklődést mutatott, céljával ennek az általános szellemi tunyaságnak a fel számolását tűzte ki. Fő elvévé ezért vált a meghökkentés és a polgárpukkasztás. Természetesen a pusztá lázadás nem jelentett teljes megoldást, főleg öncélú formáiban nem, de magának a valós helyzetnek a meglátása, a hibák felismerése is óriási előrelépés volt. A feladatok később differenciálódtak, és árnyalataikban a megoldatlan problémák is később jelentkeztek. Az idő feltette a kérdést: hogyan tovább, miként térjünk át a lázadás formáiból a produktív alkotás periódusába. A problémák felvetése tehát megtörtént, aktuálissá vált megoldásuk. Kiderült, hogy ez a nehezebb. Amahhoz több fiatalosság, hév, bátorság kellett, ehhez tudás, kitartás, eredetiség. És főképpen valódi tehetség! Mert a megkezdett akció első szakaszában még a féltehetségek is hasznos emberek lehettek: okos szavuk — ha elég hangosan csattant — odafigyelésre készítetett. De azóta már elindult az értékek leszűrődésének a folyamata, a könnyű fajsúlyú műveket kiveti magából az idő. Valamikor funkciójuk volt a »blöfföknek«, az ötletes ugratásoknak — ma már nem az idegeket, hanem a nevetőizmokat ingerlik. Summa summarum: a vajdasági olvasótábor felnőtt addig a szintig, hogy igényei támadtak. Ezeket még kicsit bizonytalanul és kizárólag a körülírás módszerével minősíthetnének, de drágakövek mégis: az esztétikum fényére csillannak fel.

Az első kitörési kísérletek idején kissé elszunnyadó hiányérzet a hatvanas évek végétől kezdve az írók és kritikusok részéről is ismét felerősödött. Az elégedetlenség most világunkat ábrázoló művek és lényeges problémáinkat

taglaló tanulmányok követelésében nyilvánult meg. Végel László írja *Egydimenziós világ* című dolgozatában: »A jugoszláviai magyar kultúrában mélyen érezzük azoknak a munkáknak a hiányát, amelyek teljes értelmiségi szemléletet tükröznek, amelyek nem elégszenek meg létünk egyes részleteinek tárgyalásával, hanem ennél sokkal többet akarnak: amelyeknek létrejöttét az egész megragadásának szenvedélye vezérli. Ha az érdekelne bennünket, hogy szellemileg honnan jöttünk, hová megyünk, hol is vagyunk, a meglevő munkák csak frázisokat nyújtanak, vagy a legjobb esetben szépen kidolgozott részletkérdéseket, de elfogadható, irányadó feleleteket aligha. Ez a jelenség egyáltalán nem véletlenszerű. Kultúránk — részben egzisztenciális okokból, részben pedig provinciális szelleméből kifolyólag — igen pragmatikus beállítottságú volt és ez a klíma felelt meg a teljességre törő értelmiségi szemléletnek.« (Új Symposion, 1971. január, 69. szám.)

Lényegében ez a felismerés indította útjára a Magyar Tanszék első nemzedékét. Csak hogy a világunkat ábrázoló művek nem születtek meg — eltekintve egy-két kivételtől, amelyek kicsit későbbiek. Ehelyett az Európa, helyesebben a nyugat-európai modernnek iránti tájékozódás vált meghatározóvá. Még ma is nagyon szórványos a vélemény: mindaddig, amíg azért fordulunk a nagyvilág felé, mert szűkebb pátriánkat nem ismerjük eléggé, és így ábrázolására sem merünk vállalkozni, kifelé fordulásunk nem lehet termékeny. A szándékok és eredmények között tartós diszharmonia lép fel. Csak késve — amikor már sok energiánkat eltékoztoltuk — jövünk rá, hogy légvárat építettünk. Hornyik Miklós figyelmeztet a rosszul lerakott alapokra:

»Az elmúlt fél évszázad során a jugoszláviai magyar irodalom a dilettantizmus és az öntetszelgés útján haladt, elidegenedett környezetétől, elit-zugirodalommá lett. Régebben is, most is történt néhány kitérés kísérlet a zártságból, de nem sok eredményt látunk. Az olvasókat nemigen lehet rábírní, hogy a nekik szánt könyveket és folyóiratokat megvásárolják. Hogy olvasóközönségünk elmaradott és műveletlen — társadalmi-gazdasági okok mellett —, irodalmunk *narcizmusával* magyarázható. Nem csodálom, hogy olvasónk szívesebben lapozgatja Jókait vagy Mikszáthot, mint egy-egy *európeér* mandarinunk izzadságszagú elit-könyvét.

Könyveink: monológok.

Kritikáink: monológokról szóló monológok.« (A *jugoszláviai magyar irodalom jellemrajza*. Új Symposion, 1968. november, 43. szám.)

A jövőbe tekintve sem lehetünk túlságosan optimisták. Annyi feladat áll még előttünk, hogy évtizedek alatt sem birkózunk meg velük. Ugyanis nemcsak irodalmunk fejlesztésén kell munkálkodnunk, hanem kultúránk egészét kell megreformálnunk, szervezetebbé tennünk. Nem elégedhetünk meg a jelenlegi kulturális munka arányaival, hanem azt hatékonyra kell fokoznunk a társadalom- és természettudományok mezőin is.

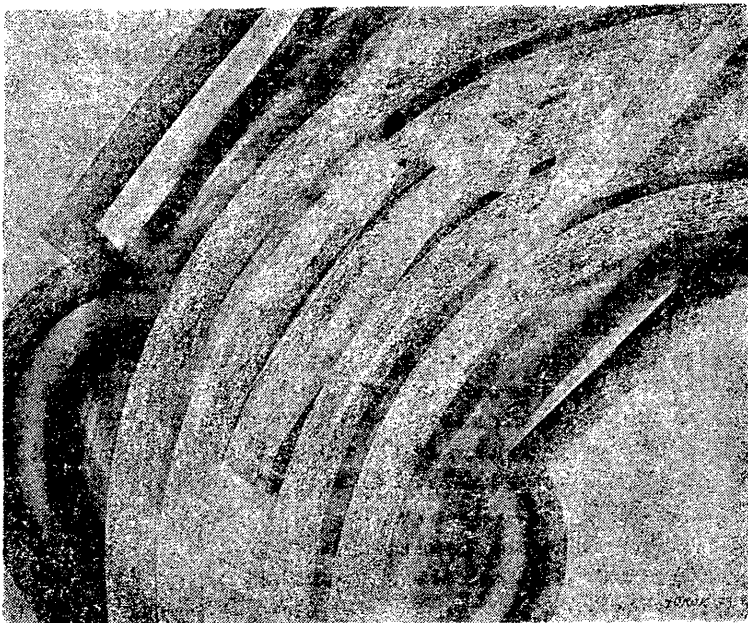
A benuátltság mindaddig nem oldódhat fel, amíg a vajdasági magyar kulturális életet csupán néhány irodalmár erőlködései jelentik. Az általános kulturális megújulás szükségességének a hirdetése ugyan nem ritka esemény nálunk az utóbbi időben, ám — úgy érezzük — keilő hangsúlyt még nem kapott. És — ahogy Várady Tibor mondja — a jugoszláviai magyarságot kulturális alapon arra a tudati szintre keil emelni, hogy a társadalmi élet aktív résztvevője, ebből következően pedig sorsának alakítója lehessen:

»Ahhoz (...), hogy a vajdasági magyarság megfeleljen szerepének és feladatának a jugoszláv öngazgató társadalmon belül, kialakult, nagykorú TUDATA kell hogy legyen, mely nem épülhet kizárólag újságcikkekre és referátumokra.« (*Vajdasági magyar társadalomtudomány?* Új Symposion, 1968. december, 44. szám.)

Kritikánk lehetőségeit fűrkészve próbáltuk keresni a választ irodalmunk legégetőbb kérdéseire. Ezt előttünk többen megkísérelték. Ötven éve optimisták vagyunk: kiutat keresünk. Közben önmagunkból újra meg újra kiábrándulva elkeseredésünkben talán sokan leírhattuk volna Utasi Csaba sorait:

»Mindaddig, míg műveinkben, könyveinkben több a gyenge, olcsó poén, az irodalmasdi játszadozás, mint a művészi megvalósulás, addig ennek az irodalomnak csakis Ady NEKÜNK MOHÁCS KELL-szerű szeretetéről, becsületéről lehet szó.« (*A források mögött.* Új Symposion, 1968. december, 44. szám.)

Aztán higgadtabban eltöprengünk. Vajon mi lenne azután?

A KISISKOLÁSOK IRODALMI ÉRDEKLŐDÉSE

Egy évvel ezelőtt a kisiskolások olvasóvá nevelése foglalkoztatott. Adataim és elképzeléseim rendszerezése közben döbbsentem rá, hogy tulajdonképpen nincsenek is adataink arról, mit is olvas a vajdasági kisiskolás.

Máshol rendszeres kutatás kíséri éber figyelemmel, milyen szellemi hatások érvényesülnek ebben a gyermekcsoportban, milyen tudatváltozásokat tulajdoníthatunk az irodalmi hatásoknak, esetleg milyen társadalmi intézkedéssel javítható a hatásirányzat. Nálunk esetleg a Jó Pajtás könyvtájékoztatója tekinthető ilyen szabályozó tényezőnek a tantervek mellett, illetve nagynéha jelenik meg egy-egy újságcikk a ponyva- és sexkiadványok özönéről, amelyet társadalmi intézkedésekkel sehogy sem tudunk visszaszorítani.

Pedig sürgető szükség lenne arra, hogy alaposan, szereteágazóan és rendszeresen tanulmányozzuk, milyen szellemi hatás is éri gyermekeinket az irodalmon keresztül. Évtizedes könyvtárvezetői tapasztalatom és fiaim példája alapján állíthatom, hogy éppen ez az a korosztály, amely a legfogékonyabb az irodalom iránt, és az irodalom hatása is legélesebben tükröződik mind a tanuló viselkedésformáin, mind pedig formálódó világnézetén.

A kíváncsiság és a hiánypótlás szándéka vezérelt, amikor féltucat általános iskola alsó tagozatos tanulóitól egységes kérdőívvel adatokat gyűjtöttem az irodalmi érdeklődésről, az olvasottságról. Az iskolák és tanulók osztályonkénti megoszlása a következőképpen alakult:

Iskola	Osztályonkénti tanulólétszám			
	I.	II.	III.	IV.
1. Gyakorlóiskola, Szabadka			21	
2. VIII. Vajdasági Rohambrigád Általános Iskola	19	14	26	30
3. Jovan Mikić Általános Iskola		33	33	28
4. Sonja Marinković Általános Iskola	20	22	16	25
5. Petőfi Sándor Általános Iskola, Újvidék	24	23	23	29
6. Petőfi Brigád Általános Iskola, Bácsszőlős	23	21	29	40
Összesen: 499 tanuló	86	113	148	152

A táblázatból kitűnik, hogy a mintavétel nem tükrözi pontosan a vajdasági általános iskolák szerkezeti keresztmetszetét. A tanulók osztályonkénti aránya sem azonos vagy megközelítő. Mindezek alapján a kapott adatokat úgy tekintem, mint hozzávetőleges pontosságúakat, amelyek azonban jelentős mértékben hozzájárulnak a felvetett kérdés tisztázásához.

Nem vállalkozhattam azonban reprezentatív mintavételre, mert az adatszolgáltatást a pedagógusok önkéntesen végezték, másrészt minden adatot egyedül kellett feldolgoznom. Ez alkalommal szeretnék köszönettel adózni mindazoknak a tanítóknak, akik a kívánt adatokat eljuttatták hozzám.

A kérdőív a következő elemeket tartalmazta:

1. Név
2. Általános tanulmányi előmenetel
3. Szeret-e a tanuló olvasni?

4. Olvasott-e eddig könyvet?
5. Milyen könyvet olvasott az elmúlt évben?
6. Milyen könyvet olvas a véleménykutatáskor?
7. A legkedvesebb író neve, a legkedvesebb olvasmány címe
8. Melyik gyermeklapot járátja rendszeresen?
9. Hány saját könyve van?

A továbbiakban a kérdőív adatait szeretném ismertetni a fenti sorrendben illetve vállatni a statisztikai értékeket. Ezzel a módszerrel az olvasó velem együtt juthat el a megfelelő következtetéseikig, fokozatosan tárulnak fel előtte az irodalmi érdeklődéssel kapcsolatos problémák.

I. A TANULÓK ÁLTALÁNOS ELŐMENETELE

A tanulócsoporthoz — az általános előmenetel szerint — a következőképpen oszlott meg:

kitűnő	40,9%
jeles	25,5%
jó	18,1%
elégséges	7,7%
elégtelen	7,7%

A megoszlás adatai arról tanúskodnak, hogy nemcsak az ún. jó tanulóktól kaptunk adatokat az olvasottságra vonatkozóan. Az általános tévhittel ellentétben függetlenül a tanulmányi előmeneteltől, a gyermek természetes igényéhez tartozik az olvasás. A környező világ megismerésének vágya, a szép igenlése nem lehet és nem is egyes tanulói kategóriák jellemzője, hanem jellemzője az ennek a korcsoportnak általában.

Nem állítom határozottan, hogy nincs olyan tanuló, akinél meg ne lenne az olvasási igény. De ha az hiányzik, az tekinthető természetellenes állapotnak. Éppen úgy, ahogy a társadalmi szereptanulás a szubkultúrák, elsősorban a családi szubkultúra feladata, az olvasóvá nevelés feladatát is elsősorban a családi szubkultúrának kellene megvetnie. Ha ez hiányzik, úgy az óvoda és az iskola feladata, hogy az ilyen tanulók hátrányos helyzetén tudatosan segítsen.

Igaz, hogy a tömegkommunikációs eszközök jóvoltából számos információhoz jut a tanuló még mielőtt olvasóvá válna, és ez a hatástényező megmarad később is, miután elsajátította az olvasást. Az irodalom azonban megmarad továbbra is az információszerzés fő forrásaként. Ezért a kedvezőtlen családi hatást tudatosan irodalmi neveléssel pótolnunk kell.

Ha a szervezett társadalmi beavatkozás ilyen esetekben a nevelőintézetek részéről elmarad, a hátrányos helyzetű és többi tanuló közötti rés az iskoláztatással csak növekszik. Hatása kisugárzik szinte a tantárgyak minden területére.

De nemcsak az információszerzés biztosítását kell látnunk az olvasásban. Jelentősebb az esztétikai és etikai értékek átvétele, amely az irodalmon keresztül, az irodalom révén valósul meg. A normális mentális fejlődés tartozékának tekintem, hogy a tanuló erkölcsi arculata a környezeti hatások mellett éppen az irodalom jóvoltából gazdagodik és formálódik. Ha ez nem történik meg, éppúgy beszélhetünk erkölcsi fogyatékosságokról, mint ahogy az iskola számon tartja az ismeretszegénységet. Tehát a harmonikus és természetes embernevelés tartozéka a könyv, az irodalom.

A kapott adatok azt bizonyítják, hogy *minden tanuló*nál megtalálható az az ösztönös igény, hogy kielégítse szellemi szükségleteit, mint a játékkal a mozgásigényét. Ahogy aztán a játék hatással van szocializálódására, úgy az irodalom is hatással van tudati és erkölcsi tényezőinek a formálására.

II. SZERET-E OLVASNI A TANULÓ?

A feltett kérdésre négy válaszlehetőség között választhatott a tanuló:

nagyon szeret olvasni	52,7%
közepesen	35,5%
kicsit	10,7%
nem	0,7%

Táblázatunk igazolhatja az előzőekben kifejtett tételemet, azt ugyanis, hogy minden tanuló természetes életigényét képezi a könyv. Alig minden századik tanuló idegenkedik csak az olvasástól. Még a nyílt idegenkedést sem tekinthetem a gyermek természetes állapotának. Még inkább megnyilvánulási formája az az egészségtelen környezetnek, amelyben felnőtt vagy növekszik. A majd 11%-nyi alacsony fokú irodalmi érdeklődést is ebbe a csoportba sorolnám. Itt már inkább az iskola hatása érződik, amikor az olvasásigény csírájában talán, de már jelentkezik.

Ha a gyermek a családban nem látja azt, hogy a szülők és a többi családtag mindennapi szükségletei közé tartozik a könyv vagy a sajtótermékek olvasása, éppúgy idegenkedik azoktól, mint környezetét. Ha viszont ennek ellenkezőjét tapasztalja, már az óvodáskor előtt természetes igénye támad a gyermeklapok, gyermekirodalom iránt.

Megítélésem szerint egyre több az olyan családi környezet, ahol pozitív tapasztalatot szereznek a gyermekek. Eppen ezért növekszik azoknak az első osztályba lépő tanulóknak is a száma, akik betű- vagy olvasásismerettel kezdik iskolai tanulmányaikat. Nem szülői hatást vagy éppenséggel ambíciót kell keresnünk a jelenség mögött. Azt is felfedezhetünk egyes esetekben. A legtöbbször azonban a gyermek sajátos úton, egyedül jut el az olvasnitudás birtokába, hogy kielégítse kíváncsiságát.

A családtól azt várjuk tehát, hogy serkentse a gyermek olvasásigényét. Még inkább érvényes legyen ez az iskolára! Ritka kivétellel iskoláink ma tankönyvközpontúak. Szinte babonás tisztelettel csüngünk a tankönyvön, mintha más információs csatorna nem is lenne a világon. A rosszabbik eset (de nem ritka), ha még a tankönyvet sem fedeztetjük fel, hanem mindent a pedagógustól kell hallania, mindent emlékezetében kell tartania a tanulóknak.

Szakítsunk a tankönyvek (olvasókönyvek) egyeduralmával! Minden tantárgyban tegyük lehetővé a népszerű ismeretterjesztő irodalom megismerését, és tanítsuk meg a tanulókat bánni ezekkel a forrásanyagokkal. Magyarórára pedig rendszeresen vigyük be a gyermekirodalmat.

III. OLVASOTT-E EDDIG KÖNYVET?

A tanulók három kérdésre adhattak választ:

soha nem olvasott könyvet	—
az adatgyűjtéskor olvasott könyvet	82,4%
az adatgyűjtéskor nem olvasott	17,6%

Ha tudjuk, hogy 86 I. osztályos tanuló is volt a mintánkban, akkor a kapott válaszokkal igen elégedettek lehetünk. Eszerint minden tanuló legalább egy könyvet elolvasott.

Mivel a tanulók 4/5-e az adatgyűjtéskor is valamilyen könyvet olvasott, feltételezhetjük, hogy a tanulók döntő többsége állandó olvasó, azaz tartós kapcsolata van a gyermekirodalommal. A fennmaradt rész időszakos olvasó. Sejtethetően ebbe a csoportba tartoznak azok a gyermekek, akik csekély érdeklődést tanúsítanak az olvasás iránt. Az adatok 4—5%-os eltéréssel azonosak is.

Tehát többoldalú adat bizonyítja a hátrányos helyzetű tanulók százalékarányát. A hátrányos helyzet pedig a várható lemorzsolódás százalékarányát adja, azaz az elégséges és elégtelen tanulók kb. 15%-ot kitevő csoportját.

IV. MILYEN KÖNYVET OLVASOTT AZ ELMÚLT ÉVBEN?

Nem túlozok, ha olvasási mohóságként könyvelljük el a tanulók részéről megnyilvánuló olvasási igényt. Mindez kézzelfoghatóbb formában nyilvánul meg, amikor fel kellett sorolniuk, milyen könyveket olvastak. A 499 tanuló erre a kérdésre 442 különböző könyvcímet idézett, amelyet az elmúlt évben olvasott!

A hosszú címjegyzék a tanulók szerteágazó érdeklődését bizonyítja. Azt is mondhatnám, hogy szinte mindent elolvasnak, amihez hozzájutnak. Az egyes címek gyakorisága alapján azonban felsejlik a tanulók érdeklődési köre is. Mint egy irodalmi elektrokardiogram görbéje, úgy jelzi az idézett címek gyakorisága az irodalomolvasás határmesgyéit.

Az alábbi jegyzék olvasottsági gyakoriság szerint a legolvasottabb gyermekirodalmi műveket tartalmazza:

1. Varga Katalin: *Gógós Gúnár Gedeon*
2. Gilbert Delahaye—Marcel Märlier: *Marika könyvek*
3. Varga Katalin: *Mosó Masa mosodája*
4. *Minden napra egy mese*
5. Grigor Vitez: *Az agyagmadár*
6. Molnár Ferenc: *A Pál utcai fiúk*
7. Swift: *Gulliver utazásai*
8. *Grimm meséi*
9. Benedek Elek: *Világszép Nádzsál kisasszony*
10. *Andersen meséi*

Az iskola és a pedagógus hatását az irodalmi érdeklődés formálásában csak három cím tükrözi:

Gógós Gúnár Gedeon
Az agyagmadár
Minden napra egy mese

Mindhármat »kötelező« olvasmányként tarthatjuk számon. Ugyanis néhány évvel ezelőtt, hogy pótoljuk a tanterv hiányosságait, az alsó tagozatra is kidolgoztunk egy javaslatot a kötelező és ajánlott irodalom jegyzékeként, és ez hatással lehet a népszerűségi lista alakulására.

Másrészt azonban ez mindössze 1/3-át képezi csak a jegyzéknek. Nem vagyok bizonyos abban, hogy a *Gógós Gúnár* a *Mosó Masával* együtt külső beavatkozás nélkül is nem kerülne-e jegyzékünkbe. Értékei, és az, hogy több száz ezer példányban került az olvasóhoz, feljogosítanak erre a feltevésre.

Mert figyelembe kell vennünk az egyes művek hozzáférhetőségét is. Ha egy érdekes, vonzó mű kis példányszámban jelenik meg, vagy igen ritkán kerül új kiadásra, természetesen sem az iskolai sem a magánkönyvtárak nem tartalmazhatnak belőle sok példányt.

Másrészt a népszerűségi jegyzék nem vall arról, hogy a Benedek Elek művei iránti érdeklődés megoszlik. Csak egy munkája került a jegyzékre, de nagy gyakorisággal szerepelnek a következő művei is:

Aranyréten arany fű
Az aranyalmafa
A vitéz szabólegény
A kék liliom és más mesék
Többsincs királyfi
A táltos kecske

A jegyzékben szereplő művek döntő többsége mesekönyv, illetve az I—II. osztályosoknak szánt irodalom. Ez a tény arra utal, hogy az olvasásismeret fokozza a gyermek természetes kíváncsiságát, mohó érdeklődéssel fordul az irodalomhoz.

Az olvasási mohóságot igazolja egy-egy tanulónál a felsorolt könyvek jegyzéke is. Élvezet volt feldolgozni az adatokat, mert mint nevelőt elégedett-

ség töltött el a mennyiségi és minőségi elemek számbavételekor. Sok tanulóknak nem volt elég a kérdőív üresen hagyott rovata a könyvcímek felsorolására. Nyilakkal, szóbeli utalással figyelmeztettek, hogy az üresen maradt másik oldalon folytatták a felsorolásukat.

A kisiskolások olvasmányanyaga fontos bizonyítéka annak is, hogy a szellemi érés folyamata felgyorsult. Kétségtelen, hogy dominál irodalmi érdeklődésükben a meseirodalom, azonban Molnár Ferenc *A Pál utcai fiúk* című művének előkelő helyezése jelzi, hogy az összetettebb szerkezetű és mondanivalójú irodalom a pár évvel fiatalabb korosztályok érdeklődését köti le már.

Igazoltnak látom az új tanterv házi olvasmány és ajánlott irodalom anyagát, mert az eddigi tanterv szinte teljes háziolvasmány-jegyzéke a kisiskolások olvasmányait képezi:

Beecher-Stowe: *Tamás bátya kunyhója*

Defoe: *Robinson*

Fazekas: *Lúdas Matyi*

Gárdonyi: *Egri csillagok*

Móra: *Kincskereső kisködmön*

Móricz: *Légy jó mindhalálig*

Petőfi: *János vitéz*

Mint a későbbiekből még látni fogjuk, a házi olvasmányok jegyzéke különböző formában vissza-visszatér még. Bizonyítottnak látom, hogy minden külső iskolai utasítás vagy kényszer nélkül a tanulók jelentős része a felső tagozatos tanulók irodalma felé fordul, és azt olvassa.

Tapasztalatból tudom, hogy sok gyermek még kisiskolás korban többször elolvassa az *Egri csillagokat*, a *Lúdas Matyit* vagy a *János vitézt*. Ha ez így van, akkor kellemetlen kényszer a felső tagozaton tudálékos és száraz rendszerezéssel újra olvastatni, hogy eleget tegyünk egy évtizeddel ezelőtti elképzelésnek. Változtak a művelődési körülmények, és életünkkel változik a gyerekek befogadóképessége is. Ehhez kell a nevelésben igazodnunk, és el kell fogadnunk a tényeket.

Ellenvetésként említhetném, hogy talán a felső tagozatos házi olvasmányok azért szerepelnek nagy gyakorisággal, mert ebből talál a gyermek sok példányt az iskolakönyvtárakban, a családi könyvtárban az idősebb testvér hagyatékaként. Ez igaz, de csak részigazság. Ezt a nézetet úgy módosítanám, hogy talán más híján ezt olvassa a tanuló. De elgondolkodtató, hogy általában a nagy választékból éppen erre az irodalomra esik választása! Senki nem kényszeríti őt, senki nem igyekszik érdeklődését felkelteni az említett művek iránt, mégis ezt olvassa. Nem mondhatok mást tehát, hogy a választását befolyásoló könyvtári lehetőségek ellenére ez a tanuló természetes igénye.

A népszerűségi lista ugyan egyetlen költő művét sem tartalmazza, a tanulók felsorolásában azonban ott találjuk a magyar költészet reprezentánsait:

Ady Endre,
Fehér Ferenc,
Fazekas Mihály,
József Attila,
Petőfi Sándor,

Weöres Sándor nevét. Rendkívül kedvezőnek tartom, hogy mind a népszerűségi listában, mind pedig a költők jegyzékében találkozunk vajdasági költővel, jugoszláv íróval. Persze egy-egy név jelentkezése nem ringathat el bennünket, nem tehet önhitté. De tény, hogy tanulóink olvasmányanyagában megjelenik a hazai irodalom, olvassák a hazai szerzőket. Egyben legyen intelem is a számunkra, hogy az értékes gyermek- és ifjúsági irodalmat nagyobb példányszámban, nagyobb hírveréssel kell eljuttatni az olvasóhoz.

Szerzőkről beszélve említenem kell Fekete István nevét. Nem szerepel a népszerűségi listán, mert a gyermekek érdeklődése megoszlik egyes művei között. Felsorolásuk azonban szinte az írói életművet tükrözi:

Vuk

Hú

A koppányi aga testamentuma

Rózsakunyhó

Lutra

Téli berek

Bogáncs

Kele

Tarka rét

Nem szerepel a jegyzéken a *Tüskevár*. Ennek okát abban kell keresnünk, hogy a magyar televízió többször is sugározta sorozatfilmként, és szinte minden gyermek megtekintette. (És itt el kell töprengenünk, vajon a tévé hozzájárul-e a tanulók irodalmi érdeklődéséhez? Ha mégoly jó is az irodalmi művek filmváltozata, nem az eredeti művet kapja a néző, hanem legtöbbször annak pépes változatát.)

Nem hallgathatom el, hogy a gyermekek olvasmányélményei tükrözik a családi könyvtárak negatív hatását is. És ezek a könyvtárak nem mindig a legjobb irodalmi ízlésről vallanak! Csak a legriasztóbb címeket sorolom fel, amelyeket kisiskolások olvastak:

Gárdonyi: *Göre Gábor*

Napoleon csodálatos élete

Zilahy: *Valamit visz a víz*

Innen már csak egy lépés a ponyva:

Wallace: *A görbe tű*

Buffalo Bill

Burroughs: *Tarzan*

Nem hiányzik a sztrip, a képregény sem:

Komandant Mark

Teks Viler.

Leszögezhetem azonban: ezek egyedi, elszigetelt jelenségek. Valószínűleg más híján került a tanulók kezébe egy-egy ilyen könyv. Szinte azt mondhatom, hogy kisiskolásaink mentesek a ponyvairodalom hatásától. Nem azon nőnek fel, nem az formálja nézetüket, erkölcsi arculatukat.

Más a helyzet a képregénnyel. Szinte biztosra veszem, hogy sokkal többen olvassák, mint ahányan bevallották. De ebben is pozitívumot látok! A tanuló már ebben a korban tudat alatt számol azzal, hogy a képregény nem irodalom; olvasása pedig szellemi onánia, amiről még a gyermek sem beszél.

Sajnos a könyvjegyzékből az is kiderült, hogy vannak tanulók, akik egész éven át csak az olvasókönyvüket olvassák. Szerintem a tanítósnak ezeket az egyedeket kell számon tartania, és oda hatnia, hogy az olvasókönyv mellett más irodalom is kezükbe kerüljön.

Befejezésül megállapíthatom, hogy a meseirodalmon kívül az ún. hagyományos gyermekirodalom (Cooper, Karl May, Verne) az egész olvasási fronton visszavonulóban van. Helyére általában a kortárs irodalom lépett, vagy az ifjúsági irodalom köréhez számító klasszikus szépirodalom.

V. MILYEN KÖNYVET OLVAS A VÉLEMÉNYKUTATÁSKOR?

Erre a kérdésre 145 címet soroltak fel a tanulók. Két tény szűkítette a könyvjegyzéket: nem minden tanuló olvasott a véleménykutatás pillanatában,

másrészt csupán egy művet jelölhettek meg, amelyet éppen olvastak. Így is tekintélyes a jegyzék. Gyakorisági alapon a következő népszerűségi lista alakult ki:

1. Varga Katalin: *Gógós Gúnár Gedeon*
2. Varga Katalin: *Mosó Masa mosodája*
3. *Minden napra egy mese*
4. Babinka: *Igor nagyra nő*
5. Benedek Elek: *Többsincs királyfi*
6. Molnár Ferenc: *A Pál utcai fiúk*
7. *Grimm meséi*
8. Seliškar: *Partizánmesék*
9. Donászi Magda: *Arany ABC*
10. Kipling: *A dzsungel könyve*
Gárdonyi: *Egri csillagok*
Collodi: *Pinocchio*
Történetek a népfelszabadító háborúból
Kis gyermekek nagy mesekönyve
A királlyá választott kutya

A jegyzék szembetűnő vonásai a következők:

a) Nagyfokú azonosság mutatkozik az előző kérdés alapján kialakult népszerűségi jegyzékkel. Az egyező vonások a meseirodalomra és a fiatalabb korosztály irodalmára vonatkoznak.

A házi olvasmányok hatása fokozottabban mutatkozik. A tanuló a napi olvasmányagát nagyobb mértékben meríti az iskolai kötelezettségek köréből. Ezt a jelleget erősíti az is, hogy megjelenik a jegyzékben olyan olvasmány is, amely majd az új tanterv révén válik házi olvasmánnyá (Babinka *Igor nagyra nő*). Vele kapcsolatban el kell itélnünk a pedagógusok túlbuzgóságát, akik az új tantervi elemek ismeretében az új tartalmat erőltetik akkor, amikor az iskolakönyvtárak még nem készültek fel az új oktatási-nevelési előírások teljesítésére. Az iskolakönyvtárak hiányosságait — mit is tehetne más? — aztán a szülőnek kell pótolnia vagy könyvbeszerzéssel, vagy azzal, hogy végigkilyncseli ismerőseit, kinek van meg a kérdéses mű.

Az ilyen túlbuzgósággal a pedagógus mind a tanuló, mind a szülők körében ideges hangulatot idéz elő. A tanulóból szorongást vált ki, mert a megadott határidőre nem tudja elolvasni a kijelölt olvasmányt, a szülő előtt pedig lejárátjuk az új tantervet, mert azt a látszatot keltjük, hogy nem készültünk fel annak megvalósítására. Mindenképpen elvetendő tehát ez a hozzáállás.

b) Az eltérés a hazai irodalom számának növekedésében tapasztalható. Egyrészt üdvözlendő ez a jelenség abból a szempontból, hogy csak részben sorolható ez a (majdani) házi olvasmányok közé (tehát a kényszer lehetősége minimális), másrészt ez az irodalom tartalmában kitűnő lehetőséget biztosít a világnézeti-erkölcsi nevelés célkitűzéseinek megvalósítására.

A tanuló ebben a korban ösztönösen azonosulni kíván olvasmányainak a hőseivel. Az azonosulási szándék a mi esetünkben a népfelszabadító háború hőseinek tetteivel, viselkedésével, humanizmusával vág egybe. Ilyen értelemben felmérhetetlen szolgálatot tesz ez az irodalom a hazaszeretet formálása terén.

A felső tagozatos házi olvasmányok jegyzéke a felsorolt címek között azonos az előzővel. Kivételt csak Copić *A sasok korán felrepülnek* című műve jelent. Jelentkezése szintén a fent jelzett nevelési feladatok kedvező megvalósítását példázza.

A családi könyvtárak hatását ebben a jegyzékben Melville *Moby Dick* és Gárdonyi *Ida regénye* című műve jelzi. Feltűnő az ilyen címek és a ponyva megírthatósága. Ebből arra következtetnék, hogy a korukat, értelmi képességüket messze túlhaladó művek vagy a ponyvairodalom olvasása gyér jelenség. Csak akkor fordul a tanuló a keze ügyébe eső felnőtt- vagy értéktelen irodalomhoz, ha fejlettségi szintjének megfelelő irodalomhoz nem juthat hozzá.

A ponyvairodalom közül kitaróan a Tarzan jelentkezik. Annak idején a Forum üzleti okokból gondoskodott, hogy sok ezer példányban kerüljön az olvasóhoz. Így nem meglepő, hogy éppen ezek a könyvek jelentkeznek jegyzékeinken. Ugyanakkor a szintén Forum-kiadásban megjelent *Tarka regénytár* kötetei közül egyet sem említene. Teljesen ismeretlen tanulóink előtt a háború előtti ponyvairodalom is. Egyetlen cím sem jelzi, hogy a családi könyvtárakban ráakadtak volna a füzetes vagy más ponyvakiadványokra, vagy hogy az vonzaná érdeklődésüket.

A szerbhorvát nyelven megjelenő ponyvairodalomból csak a képregények hatása érezhető, ha nem is jelentős mértékben. A különböző füzetes ponyvák »élvezetétől« vagy a nyelvi korlátok vagy pedig az értékes irodalom hozzáférhetősége óvja tanítványainkat.

VI. A LEGKEDVESEBB ÍRÓ NEVE, A LEGKEDVESEBB OLVASMÁNY CÍME

Erre a kérdésre 36 szerző nevét sorolták föl a tanulók. A jegyzék szűkülése viszont megnövelte az egyes nevek jelentkezésének gyakoriságát. Könyvebb volt a legnépszerűbb írók, költők jegyzékét megállapítani, mert az érdeklődés szinte kizárólag az alábbi nevek köré tömörült:

1. Móra Ferenc
2. Benedek Elek
3. Petőfi Sándor
4. Gárdonyi Géza
5. Varga Katalin
6. Fekete István
7. Hans Christian Andersen
8. Branko Ćopić
9. Móricz Zsigmond
10. Molnár Ferenc
József Attila
Fehér Klára

Kétségtelen, hogy az egyes szerzők népszerűségéhez jelentős mértékben hozzájárulnak az alsó tagozatos olvasókönyvek. Ugyanis a jegyzékben szereplő szerzők az előző könyvjegyzékeken nem szerepelnek olyan gyakorisággal, hogy abból a szerző nagyfokú népszerűségére lehetne következtetni. Ez azonban nem lehet szabály, mert bizonyos esetben akár egy-egy rövidebb elbeszélés vagy vers is kitörülhetetlen emlékeket, egy életre szóló élményt jelent gyermekeinknek, amely alapján szívükbe zárják a szerző nevét.

Büszkék is lehetünk erre a jegyzékre. Nemcsak a kimondottan gyermekeknek író, vagy gyermekíróként számon tartott szerzők neve szerepel azon. Igazat kell adnunk Bori Imrének, aki évekkel ezelőtt a Magyar Szó hasábjain folyó gyermekirodalmi vitában hangsúlyozta, hogy nincs külön gyermekirodalom. Minden irodalom befogadására képes a gyermek megfelelő fejlettségi fokon.

Lényegében még Benedek Elek neve sem mint meseíró került a jegyzékre. Népmesegyűjteményei népszerűsítették őt. A népmesét pedig nem gyerekeknek, vagy nemcsak gyerekeknek mesélték. Andersen műmeséi pedig annyi összetett erkölcsi mondanivalót tartalmaznak, hogy azok valójában a felnőtteknek kellene szólniuk.

A legkedvesebb olvasmány meghatározásánál ismét széthúzódik a mezőny. 124 címet sorolnak fel, melyek közül a legnépszerűbbek a következők:

1. Benedek Elek: *Világszép Nádzsál kisasszony*
2. Móra Ferenc: *Kincskereső kisködmön*
3. Delahaye—Marlier: *Marika könyvek*
4. Gárdonyi Géza: *Egri csillagok*

5. Molnár Ferenc: *A Pál utcai fiúk*
6. *Minden napra egy mese*
7. *Grimm meséi*
8. Burroughs: *Tarzan*
9. Benedek Elek: *Többsincs királyfi*
10. Fazekas Anna: *Öreg néne özikéje*

A népszerűségi jegyzéken következetesen ismét megjelennek egyes címek, ugyanakkor a kedvenc olvasmányok között megjelenik a ponyva is. Nem jelentős helyet foglal el, de kitartóan jelentkezik, tehát számolnunk kell azzal, hogy ott szerepel a gyermekek olvasmányélményei között.

Külön kell érintenem az általános népszerűségnek örvendő Marika könyveket. Nem annyira a tartalom a megragadó ezekben, mint inkább a vonzó illusztrációk. Kétségtelen, hogy a természetes színekben készült, reális vagy idealizált képek a legmegkapóbbak ezekben a füzetekben. Még a legfiatalabb korosztály is, amelyet a hosszú szövegolvasás kimerítene, nagy vonzalommal veszi kezébe a Marika könyveket, mert a szövegeket minduntalan feloldják a képek, pihentetik és gyönyörködtetik a gyermeket.

Kiadóink számára tanulságul szolgálhatnak. A sokszor művészből tartalmú gyermekkiadványok illusztrációi azok, amelyek nem fokozzák, vagy egyenesen csökkentik a könyv iránti érdeklődést. Az ifjúságnak szánt irodalom illusztrálásához tehát a legjobb képzőművészeket kell megnyerni, ugyanakkor ügyelve arra, hogy a formabontó irányzatok ne zavarják az ifjú olvasót. Az összetettebb mondanivaló igényli a megfelelő képzőművészeti formát, ez tagadhatatlan. A fiatalok lelki éréssel és képzőművészeti műveltségük növekedésével fokozatosan helyet kaphatnak az ilyen megoldások is. A kiskorúak korában azonban a forma ne hatalmasodjék el az érthetőség, a szemléletesség felett!

VII. MELYIK GYERMEKLAPOT JÁRATJA RENDSZERESEN?

Az olvasóvá nevelés rendszerébe tartozik az is, hogy a gyermek kiskortól állandó olvasója legyen a gyermeklapoknak. A kérdőív erre a kérdésre a tanulók a következő gyermeklapok rendszeres előfizetését jelezték:

1. Jó Pajtás	67,8%
2. Mézeskalács	55 %
3. Képes Ifjúság	0,2%
4. Kisdobos	0,2%
5. Politikin zabavnik	6,8%
6. Miki	8,2%
7. TV Zabavnik	3,4%
8. Zov	0,2%
9. Male novine	1,4%
10. Tik-tak	2,2%
11. Vesela sveska	0,2%
12. 1-1 tanuló: Kekéc, Stripoteka	

Ha azt vesszük alapul, hogy az I—II. osztályosok még nem vásárolják a Jó Pajtást, a III—IV. osztályosok pedig már nem vásárolják a Mézeskalácsot, akkor azt kell mondanunk, hogy az adott korcsoport szinte kivétel nélkül rendszeres olvasója két színvonalas gyermeklapunknak. A válaszok elemzése pontosan ezt a képet tükrözi: szinte alig találtam gyermeket, aki ne lenne előfizetője legalább egy gyermeklapnak. A II—III. osztály tanulói pedig mindkettőt olvassák.

A Jó Pajtás számos magas társadalmi elismerésben részesült a gyermeknevelés, a testvériség-egység, a szocialista hazaszeretet fejlesztése terén elért eredményeiért. Ezek az elismerések joggal követték azt a szerteágazó

munkát, amelyet a lap munkatársai mind a nevelés, mind pedig a tanulók anyanyelvi műveltségének fejlesztése terén kifejtettek.

Mivel ezek a lapok kisiskolásaink szinte kizárólagos sajtótermékei, az elismerés mellett a szerkesztőket még nagyobb felelősség terheli. Fokozottabb minőségi igényrel kezeljék a lapszerkesztést, mert sok ezer gyermek tudatát befolyásolhatják általa pozitív vagy negatív irányban.

A magyarországi sajtótermékek ismerete — annak ellenére, hogy szabadon vásárolhatók — elenyésző. Nem a minőség vagy a hozzáférhetőség teszi közönyössé a gyermekeket a szomszédország gyermeklapjai iránt. Nézetem szerint a tartalom az, amely döntő módon befolyásolja a kis olvasót. A hazai gyermeklapokban iskoláink, a Vajdaság ifjúságának mindennapjaival találkoznak. Itt önmagáról olvas, sokszor hazai szerzőktől, akiket talán az író-olvasó találkozókrol ismer is. A mi lapjaink szöveganyaga természetes közege az olvasónak. A testvérlapokban idegen mozgalmi eseményekről, más problémákról értesül. Sokszor a környezet, a társadalmi közeg különbözősége érthetatlenné teszik számára a situációt, amelyben az esemény lejátsszódik.

A szerbhorvát nyelvű gyermeklapok és képes újságok olvasottsága lényegesen magasabb, de versenyképességük összehasonlíthatatlanul alacsonyabb a magyar nyelvű gyermeklapokénál. Ennek oka egyrészt a nyelvtudás alacsony foka ebben a korban, másrészt az időszerűség hiánya, amit a magyarországi lapokkal kapcsolatban fejtegettem.

Örülünk kell annak, hogy legszínvonalasabb gyermekmagazinunk, a Politikin zabavnik tekintélyes százalékkal szerepel. Mind tartalmában, mind különöségeit illetően vezető gyermeklapunknak számít. Kevésbé kell azonban örvendenünk, hogy már ebben a korban hódít a sztrip. Ezek legtöbbje tartalmatlan, ostoba comicks, illetve az erőszakot propagáló, szadista és szadista viselkedésformákat népszerűsítő képregény. Hatásuk feltehetően a nyelvismeret fokozódásával növekszik. Érdekes lenne a felső tagozatos tanulóknál is megvizsgálni az irodalmi érdeklődés alakulását, hogy pontos képet kapjunk a ponyvairodalom térhódításáról.

VIII. HÁNY SAJÁT KÖNYVE VAN?

Az is érdekelt, hogy a társadalmilag biztosított források mellett (iskolai és közkönyvtárak) milyen könyvvállománnyal rendelkeznek a tanulók otthonukban, pontosabban hány saját könyvük van; megkezdődik-e a könyvgyűjtés már ezen a fokon. Bizonyos voltam benne, hogy sokkal jobb a helyzet az 1—2 évtizeddel ezelőtti állapotnál, de nem reméltem, hogy ilyen gyökeres változás állott be ezen a téren. Mindössze a tanulók 1,4%-a nyilatkozott úgy, hogy nincs egyetlen könyve sem. A leggyakoribb könyvvállomány pedig a következőképpen alakult:

	Könyvek száma	Tanulók száma
1.	10	31
2.	20	31
3.	100	23
4.	50	22
5.	30	18
6.	5	18
7.	15	17
8.	200	13
9.	4	13
10.	22	11

A táblázat alapján azt mondhatjuk, hogy a tanulók többségének 5—100 könyve van saját, alakuló kis könyvtárában. Egyedi esetekben természetesen

mindkét szélsőség előfordulhat. Mint láttuk, még mindig vannak csak olvasó-könyves tanulók (ha százalékuk elenyésző is), míg a másik oldalon az egyéni könyvtár állománya elérhette a 350 kötetet!

Miért tartom rendkívül fontosnak az egyéni könyvgyűjtést? Az olyan tanuló, aki a betűismerettel együtt alakítja ki a könyvgyűjtés szokását, az odafigyel, milyen újdonság jelenik meg a könyvkereskedések kirakataiban, elolvassa és hagyja magát befolyásoltatni a könyvtájékoztatók által. Az ilyen gyermek nemcsak a könyvre, az *irodalomra figyel*, annak élő lüktetésére. Ezek éltetik, ezekhez szól a kortárs irodalom a legnagyobb hatékonysággal.

A könyvtár szerepéről szólva meg kell említenem az iskolakönyvtárak hatóerejét is. Egy-egy iskola tanulóinak kérdőívei többek között azt is ékesen tükrözték, hogy az iskolavezetés vajon szemellenzősen csak a kötelező házi olvasmányokat biztosította-e a tanulóknak, vagy az olvasók általános irodalmi érdeklődését tartotta szem előtt?

Úgy tűnik, vannak iskolavezetők, akik a tanterveket szinte liturgikus szövegnek tekintik. Csak azt vásárolják meg az anyanyelvoktatáshoz, amit a tanterv tételesen előír. S kihangsúlyozzuk: mivel az alsó tagozatra a régi tanterv tételesen, címenként nem írta elő a házi olvasmányokat, ritka az az iskola, ahol éppen a legmohóbb olvasót ellátták volna a megfelelő irodalommal. Még a nem hivatalos javaslat szerint sem!

Másutt viszont a nevelési feladatokból indultak ki — helyesen —, és változatos, gazdag könyvállomány került így a tanulók kezébe. Természetesen az ilyen iskolákban a tanuló sokkal felfokozottabb nevelőhatás alá esett, mint más, kevésbé szerencsés társa.

Más szempontból is fontosnak tartom az iskolai könyvtárakat. A falusi közkönyvtárak sokszor szerencsésen kiegészítik az iskolakönyvtár hiányosságait. Városhelyen azonban (pl. Újvidéken, Szabadkán) a gyönyörűen berendezett és gazdag könyvtári gyermekosztályok nem teljesíthetik feladatukat, mert a kicsi gyermek olyan távol lakik a könyvtártól, hogy egyedül nem vállalkozhat a látogatására. 7—10 éves gyerekekről van szó, akik a távolabbi városnegyedekből egyedül körülményesen jutnának el a könyvtárákig, másrészt számításba kell vennünk a szállítási költségeket is.

— o —

A közölt adatok meggyőzően bizonyítják, hogy kisiskolásaink irodalmi érdeklődése jelentős szellemi érést mutat. Sokat olvasnak, és olyan irodalmat, amely pozitív irányban befolyásolja szellemiségüket és erkölcsiségüket. A hagyományos gyermekirodalom a meséken kívül visszavonulóban van, és felváltotta azt a kortárs irodalom. A ponyva hatásával számolhatunk, de ez nem jelent még ebben a korban komoly társadalmi, világnézeti veszélyt.

Az iskolai könyvtárak fejlesztésekor a fő figyelmet a kisiskolások részlegének fejlesztésére fordítsa az iskolavezetés. Ha ebben a korban nem elég hatékony az irodalmi nevelés, a felső tagozaton nehezen vagy soha nem hozhatók be az eredmények.

Ha szórványosan is, de felfedezhető az olvasókönyv egyeduralma. Irodalmi nevelésünk tudatosan olyan irányt vegyen, hogy a teljesség igényével valósítsa meg a nevelési feladatokat: az irodalom megszerettetése nem az olvasókönyvek olvastatásával merül ki. Mivel az irodalomszeretet a gyermek természetes életigénye, az oktatásban és iskolán kívül biztosítsuk számára, hogy megvalósítsa jogát a széphez, az irodalomhoz!

MIRŐL IS VITATKOZZUNK?

Mivel az Üzenet által szervezett, *Irodalom és forradalom* című vitaértekezleten a szóbeli eszmecsere írásos folytatását szorgalmaztam a folyóirat hasábjain, előljáróban csakis üdvözölni tudom a vitacikket, amellyel Dér Zoltán elsőként járul hozzá indítványom valóra váltásához. (Vö.: *Miről vitatkozzunk?* — Üzenet, 1975. július, 512—514.)

Az olvasó teljesebb tájékoztatása érdekében azonban most nekem is be kell kapcsolódnom az immár írásos vitába s közölni az alábbiakat:

1. A Dér Zoltán által bírált hozzászólásom *nem* a vita »első fordulója« után íródott — ahogy a szerző sugallja —, hanem magán a vitaértekezleten hangzott el s a tanácskozás határozata értelmében redigált magnetogrammként jelent meg az Üzenet áprilisi számában.

2. Az »unesztetikus« és »antimarxista« minősítés véletlenül sem a vita egészére vonatkozott — ahogy Dér Zoltán teljesen alaptalanul állítja —, hanem csupán az egyik vitázó egyik, módszertani hozzáállására. Nevezetesen Bodrogvári Ferenc felszólalásának azon részére, amelyben szerintem a kritikáról alkotott preconcepcióit kellő szakismeret híján, úgy vonatkoztatta a jugoszláviai magyar kritikairadalomra, hogy eközben elrugaskodott annak valóságanyagától, tehát történetiségétől is. Bodrogvári kolléga erre a módszertani észrevételekre már a tanácskozáson is válaszolt, s ennek nyoma maradt autorizált magnetogrammjában is: »Bosnyák elvtárs ellenérve az volt, hogy nem történelmi vetületben szemléltem a dolgokat. (...) nem láttam a fáktól az erdőt, mert a jelenséget a folyamatból kiszakítva elemeztem — ahogy Bosnyák Istvánt értelmezem...« S Bodrogvári a továbbiakban is — ha jól értettem — ismét csak az alapos szakmai hozzáállással, a kritikairadalmi valóságanyagot jól ismerő és azt történetiségében vizsgáló módszerrel szemben támasztott igényeimre reflektált: »Harmadszor is visszatérek a problémára és előre bocsánatot kérek, ha ezt a „rossz általánosság” szintjén teszem. De szakproblémákba nem bocsátkozhatom. Elfogadom, hogy ismernünk és értékelnünk kell a vajdasági magyar irodalom minden változatát stb. Elfogadom a tudatos és igényes viszonyulás szükségességét. (...) A búza elválasztása a konkolytól szakembereink — az igényes kritika — dolga.« (Vö.: Üzenet, 1975. április, 296—297.) Közvetlen, nyílt módszertani vitám tehát Bodrogvári Ferencel volt, s ezt annak rendje és módja, a művelődési és tudományos tanácskozások iratlan etikája szerint mindjárt a helyszínen tisztáztuk is. Dér Zoltán viszont nem akkor, sem a tanácskozás anyagának sajtó alá rendezésekor, írásos formában, nem nyilvánította ki — a szerintem egészében tárgyitalan — *mostani* meggyőződését, hogy én épp övele »akasztottam tengelyt«.

3. Milyen tudatos vagy ösztönös szándékok vezérelhették Dér Zoltánt abban, hogy több mint fél évvel a novemberi tanácskozás után most vitapartnerként jelentkezzen a sértett, sőt ideológiailag állítólag »megbélyegzett«
frőmber szerepében? — Én is igyekszem nagyon jóhiszemű lenni, ahogy vitapartnerem írta a cikkében, s kizárom azt a lehetőséget, hogy azért ösztökél most vitára, mert valamilyen speciális »utcába«
akar besétáltalni. Vitairását olvasva én sokkal komolyabb indítékot véltem fölfedezni soraiban és sorközeiben: a nyílt önkorrekciónak indítékát. A tanácskozáson felolvasott szövegében ugyanis ilyen kitételek is voltak: »Újabban azonban a tudományosság olyan akadémiizmus felé kezd elhajlani, amely az irodalomtörténetírásban még elviselhető, de a kritikát legfőbb funkciójában: a kapcsolatteremtésben gátolja. (...) A TENDENCIA AZONBAN ISKOLÁVÁ KEZD VÁLNI (kiemelés B. I.), s az iskolákat gyakran az jellemzi, hogy hivalkodnak a tudományukkal, szempontrendszerükből olyan állványzatrendszert építenek, hogy elvész benne a mű. (...) VALÓSÁGOS A VESZÉLY, HOGY FOLYÓIRATAINK, melyek a nagyközönségnek íródnak, AKADÉMIKUS ORGÁNUMOKKÁ VÁLNAK.«
(Vö.: *A kritika haszna*. Üzenet, 1975. április, 287—288, kiemelés B. I.) A tanácskozás résztvevői ezekkel az általánosító, az akadémiizmus esetleges *tendenciáját* máris az *iskolává válás* veszélyévé hipertrofáló kitételekkel vitába szálltak, mire Dér Zoltán néhány mondatos válaszával, érvek és tények nélkül, pusztán verbálisan — szűkebbre vonta kritikai frontját: ő az akadémiizmust csak mint most jelentkező tendenciát bírálja... Szövege viszont, nyilvánvalóan, másról tanúskodik, de ezt a szóbeli önkorrekciónak most, több mint fél év múltán, írásban is közölni akarta. Hogy miért, milyen megfontolásból vagy esetleg milyen sugallatra hallgatva, azt vitairásából nehéz lenne pontosan kikövetkeztetni, s nem is túl lényeges.

4. A lényeges szerintünk az, hogy most már jóval konkrétabbá vált Dér Zoltán kritikai reflexiója: a szerinte máris iskolává izmosodó, önálló orgánumokra, folyóiratokra is szert tevő akadémiizmus tendenciája nem a középmezőnek, hanem csupán »a Bányai Jánoson inneni kritikusok«
munkásságában keresendő. Hogy azonban ez az »inneniség«
voltaképpen mit is jelent, különbséget, szemléleti eltérést vagy mást-e, az nyilván további konkretizálást igényelne...

5. Dér Zoltán vitacikkének van aztán egy hipotetikus erénye is: a pontokba foglalt tézisei és kérdései tovább részletezik *A kritika hasznában* kinyilvánított hiányérzetét. Hogy ez a hiányérzet mennyiben adekvát, mennyiben vonatkoztatható kritikairodalmunk jelen valóságára, s mennyiben elnagyolt, valóságtól elrugaszkodó — tehát antimarxista is —, azt a további vita hivatott dokumentáltan eldönteni. Megjegyzendő azonban, hogy gondolkodói módszerről lévén szó — s az irodalomkritikai ítélethozatal is gondolkodói módszer kérdése —, az »antimarxizmusnak«
nincs ideológiai-politikai megbélyegző jelentése, ahogy azt Dér Zoltán alaptalan sértődöttségében feltételezi. Hisz talán csak nem kell emlékeztetni arra a banálisán közismert tényre, hogy egy Lukács György-i, de még egy marxi gondolat se képviselt eleve — marxizmust, hanem azzá fejlődött? S az ifjú Marxra és Lukácsra azért mégsem szórunk ideológiai-politikai anatómiát... A »veleszületett«
és »százszázalékos«
marxistaság ti. csakis olyan »gondolkodónak«
lehet pöffeszkedő ideologikus illúziója, aki világéletében nemcsak marxistává, de gondolkodóvá sem fejlődhet.

6. Mindezek után tehát azt mondhatom, hogy noha a tanácskozáson elhangzott s szóbelileg nyomban megválaszolt felszólalásom több mint fél év múltán pusztá ürügynek bizonyult is Dér Zoltán megkésett vitakedve számára, a felszólalásomon most utólag »elvert« por mégiscsak hasznos lehet: a por elszáll, s közelebb kerülhetünk a tényekhez...

(Újvidék, 1975. július 24.)

Bosnyák István írását azzal a megjegyzéssel közöljük, hogy Dér Zoltán nem fél évvel a kerekasztal-beszélgetés után reagált egyes megállapításaira, hanem közvetlenül azután, hogy elküldte hozzászólásának átdolgozott változatát, de a válasz anyagtorlódás miatt — több cikkel együtt — kimaradt május—júniusi kettős számunkból.

Mivel nem szeretnénk, ha véleménycserénk személyi sikra terelődne — márpedig ennek veszélye, amint azt Bosnyák István érveléseinek hangneme sejtetni enged, fönnáll —, ezzel a kettőjük közötti vitát lezártnak tekintjük.

Szerkesztőség

OLVASÓNAPLÓ

AZ ÍTÉLETALKOTÁS HITELESSÉGE

VARGA ZOLTÁN: *Periszkóp.*
Forum, Újvidék, 1975.

Újdonsült tanároktól hallottam, hogy arról a témáról tudnak igazán jó órát tartani, amelyről egyetemi éveik alatt valamilyen dolgozatot írtak. Valahogy így vagyunk a kritikagyűjteményekkel is: azt tudjuk teljes és éber figyelemmel olvasni, magabiztosan minősíteni, amelyik bennünket is érdekklő témákról szól. Mert különben, ha olvastuk is ezt vagy azt a novellás kötetet, ki emlékszik pontosan a részletekre? Aki maga is végigjegyzetelte, s róla a gondolatait papírra is vetette. Igaz, vannak olyan esszék — Lukács György, Babits Mihály és Németh László műveit hozhatnám föl példának —, amelyekben a művel való konfrontáció szellemi izgalma, az eredeti gondolatok ereje, mélyrétege a bírált mű alapos ismerete nélkül is nagy élmény lehet. De hol vannak ma ilyen esszé-, illetve tanulmányírók?

Varga Zoltán könyvbe gyűjtött kritikáival szerencsém van. Az általa bíralt könyvek nagyobbik feléről magam is írtam, vagy készültem írni, így a róluk szóló vitákat is figyelemmel kísértem. Különben is ezt tettem volna, hiszen szerzünk — jó néhány kivételtől eltekintve — az elmúlt évtized jelentős alkotásait szemelte ki magának. Írt az *Avraham Bogatir hét napja* című Kardos G. György-regényről, Konrád György *A látogatójáról*, Sütő András *Anyám könnyű álmot ígér* című munkájáról, Gion Nándor, Domonkos István könyveiről, Páskándi Géza, Deák Ferenc, Kocsis István drámáiról és több kevésbé jelentős, de föltétlenül érdekes műről is. Ebből kiténik, hogy tematikáját nem valamely áramlat, ízlés vagy csoportérdek, hanem a fontos jelenség iránti kíváncsiság alakította. Ennek érdekében az országhatároktól is eltekintett: a szabad olvasó fesztelenségével vette vizsgálat alá, amit valamilyen okból erre érdemesnek tartott.

Lévéen szépíró, azt várhatnánk, hogy a közelítés, képzettársítás, a stílus eredetiségével próbál figyelmet keltetni. Ezzel adós marad, könyve dísztelen, néhol már-már szürke értekező próza. De csalódást így sem okoz, azzal hat, ami a kritikus elsörendű kötelessége és esélye is egyben: az ítéletalkotás hitelességével.

Hogy miként vívja ki ezt a hitelességet, nehéz megmondani, mert nincsen tételesen rögzíthető, hivalkodó módszertana, előzetes szempontrendszere, s elméleti kultúráját is kritikusai arányérzékkel engedi szóhoz jutni, tehát mindig a műveket értelmező szándéknak alárendelten. Inkább empirikus, mint teoretikus természet, de ennek köszönheti, hogy az olvasmányélmény és az elemzés, valamint az ítéletalkotás között nála mindig eleven és szoros a kapcsolat. Röviden szólva ez azt jelenti: olvas, ítél és igazol.

A gyakorlatban persze ez igen bonyolult munka. Igen sokszor kényszerül megmagyarázni, hogy a szimbolizáló megoldás miért jó vagy miért rossz az adott műben; hogy a valószerűség és a jelképszerűség viszonya hol van egyen-

súlyban és hol nincs. Gyakran folyamodik analógiákhoz, párhuzamokhoz. Sűrűn emlékeztet Németh László, Déry Tibor, Camus, Sartre, Dürrenmatt, Ionesco, Beckett bizonyos műveire, figuráira, megoldásaira. Szempontkereső című nagy tanulmánya a görögöktől napjainkig tekinti át a dráma útját a tagadás és igenlés érvényesülése szempontjából. Forrásait nem titkolja, idegen tőle az a nyegle módszer, mely a kész eredményeket csak a korrigáló fölény jegyében hajlandó idézni, de hogy önállóan gondolja át a drámairodalom egész történetét, s hogy kultúrája, készsége alapos, az így is kitetszik.

Az *átgondolás* szónál meg kell állnunk. Varga kritikusai hitelének legfőbb biztosítéka ugyanis a művel való kapcsolatnak az a tűnődő, töprengő változata, mellyel egyik mester a másik alkotását szokta vizsgálni. Mi taglalunk, szétfejtünk, összegezzük — gyakran tüntetve tolvajnyelvünk vagy módszerünk tudakosságával. Szerzőnk kitapintja azt a pontot, ahol a mű ereje vagy gyöngesége legjobban érzékelhető. Idéz egy-egy részletet, elég sűrűn idéz, de ezek többnyire meg is győznek arról, amit állít a jellemzésről, melynek során idéz. Ez az ítéletindokló lelkiismeretesség szinte minden írására jellemző. Néhol az aprólékoságig tüzetes. Például a *Makráról* vagy a Joáb név értelméről szólva. De az a papírt és olvasót nem kímélő bőbeszédűség, mely szakmánkra olyannyira jellemző, idegen tőle. Látszik, hogy meg szeretné győzni az olvasót. Ennek érdekében, mielőtt az értelmezésre és értékelésre térne, többnyire leírja a jelenséget. Gondosan, tömören. Kevés kritikuskunk van, aki egy-egy regény vagy dráma cselekményének rövid összefoglalására, az alakok, a konfliktus jellemzésére ennyi munkát fordítana. Tudjuk, milyen fárasztó ez, de aki komolyan veszi az olvasót és a művet, annak megéri.

Ez a lelkiismeretesség, a bírált alkotásban elmerülő töprengő figyelem, az alkotó viszony nyilvánul meg abban is, amit ő szemérmesen »vesszőparipájának« nevez, vagyis a műben rejlő lehetőségek továbbgondolásában. »...mivé válhatott volna ez a mű — írja Sükösd Mihály regényéről, *A kívülállóról* —, ha Sükösd, még jobban eltaszítva magát a dokumentumszerűség követelményeitől, elsősorban azon a vonalon marad, amelyre Vancsura önéletrajzában írásakor tért rá, ...« (14.) Konrád György említett munkáját elemezve annak a nézetének ad hangot, hogy ügyesen alkalmazott »elidegenítő mozzanatok« révén meggyőzőbbé válhatott volna ez a regény is. Mészöly Miklós *Saulusát* olvasva elképzeleli, milyen lenne, ha a szerző Paulus történetét is megírná. A továbbgondolás jegyében hiányolja, hogy Gion Nándor *Testvérem, Joáb* című regényében a hitványság önhipokrizissal társul, tehát nem nyíltan cinikus változatát a szerző mellőzi. Még tovább megy, amikor előadja, miként lehetett volna meggyőzőbb a birkaajándékozás mozzanata. Máskor a cselekményesség vagy a sűrítés lehetőségét fürkészve teszi szavá az információk passzív jellegét. Például Németh István *Sebestyén* című ifjúsági regénye és e sorok írójának drámája kapcsán.

Meg kell mondani, hogy ezek a továbbgondoló bírálatok az esetek többségében nemcsak a hibát teszik megfoghatóbbá, de valóban a jobb megoldás lehetőségét villantják föl. Teljesen érthető tehát, ha Gion díjnyertes regényéről írt bírálata zárómondatában így bosszankodik: »Mérhetetlen kárnak érzem, hogy nem akadt valaki, aki felhívta volna a szerző figyelmét a szóban forgó részletekre. Abban az esetben Gion Nándor regénye — relatíve — hibátlan alkotás lehetett volna.« (116.) Érezhette ezt más esetekben is, mikor a fanfárok hangja és a mindent igazoló buzgalom elnémította a józan mérleget.

Varga Zoltán *Periszkópját* ez a józanságot lelkiismeretességgel társító adottság kritikánk legértékesebb teljesítményei közé emeli. Érdemes közelebből is megnézni, milyen igény, milyen ízlés és mérték képesítette őt erre.

Azt talán mondani is fölösleges, hogy a modern módszerek híve. Értvén ezalatt a sűrítés, a rétegzettség olyan megoldásait, melyekben a konkrét esemény, illetve látvány egyetemes érvényű jelentést, sőt jelentéseket tartalmaz. A »kimondhatatlan« megérzékítését és a »többértelműséget« nem titkolt rokonszenvvel védi a szimplaság esztétáival szemben. Az általánosság szintjére emelő többletet még Kardos G. György *Avraham Bogatir hét napjában* is kevesli. A lapos példálózással szemben az általánosabb, mélyebb, filozófiaiak is nevezhető mondanivalót kéri számon az epikán. S még Heming-

way-nek sem hiszi el, hogy a szimbolikus jelentés előzetes eltökéltség nélkül, a valóság ábrázolásának élettelességéből is kibontakozhat, épp a tények ereje és érzékletessége révén. A kihagyásos előadást, melyet jéghegy-technikának nevez, többre becslő az aprólékos ábrázolásnál, s van érzéke az abszurd iránt is, sőt meggyőződése, hogy a realizmushoz mérten a groteszk szemlélet és az abszurd mélyebbre tud hatolni.

Ismerős szemlélet, ismerős kritikusai igény — mondhatnók. Tudjuk, hogy létjogáért és érveit harcokat kellett vívni, s ezek érdemét lebecsülni akkor sem szabad, ha magunk is kaptunk sebeket e viták során. De hogy a győzelem érvénye nem lett teljes, hogy a modernista poétika értékelő aktusai láttán támadt kétségeink némelyike ma is jogosnak tetszik, elsősorban annak tudható be, hogy azt a mélységet, merészséget, erőt, azt a gazdag jelentést, melyet sok-sok írásból kritikánk kiolvasott, olykor a legjobb szándékkal és szorgalommal sem tudtuk fölfedezni. Sőt gyakran az volt a benyomásunk, hogy a »rejtelmes jelentésszövevény« szimpla zagyvaság, a »filozófiai mélység« az egzisztenciál-filozófia közhelyei közül való, a »formai merészség« pedig slampos formátlanság. Ha ez a modernség — gondoltam —, akkor hadd éljenek a szimpla konzervatívok is, ők se élnek vissza jobban a papír és az olvasó türelmével.

Hibás álláspont volt ez. Varga Zoltán példája arra figyelmeztet, hogy volt itt más lehetőség is: meghaladni ezt a hamis alternatívát, s az olvasmányélmény intenciói szerint józan okossággal válsztani el a jót a rossztól, az értéket az értéktelentől. Hogy ez Vargának még nem egy főhivatású esztétánál is jobban sikerült, annak az a magyarázata, hogy a mindent igazoló teóriák és divatok közepette ő a maga sokat emlegetett olvasói ösztönére hallgatott, és azt sem hitte el, hogy az igazi avantgarde és a régi poétikák alapigazságai kizárják egymást, hogy a realizmus minden vívmányát devalválni kell. Bírálataiban ilyen »meglepő« követelményekkel áll elő: legyen a mű logikáinkkal is megközelíthető, szerkezete legyen szerves. A részletek lélektani hitelére a nem realista alkotásban is érzékeny, s az elsődleges szinten zajló esemény és alakrajz elhíhetőségét akkor is fontosnak véli, ha a jelképes jelentés értékét fölismeri. Mert tudja, hogy a modern jelképesesség már nem lehet olyan sejtető, absztrakt vajakosság, mint a század eleji, hogy a primér szintnek is életteljesnek kell lennie. Tehát a szimbólumnak és az élethű ábrázolásnak össze kell forrnia. Mikor a szimbólum és az ábrázolás jó arányáról beszél, erre gondol.

Pedig jól érti ő a jelképek logikáját a részletekben is. Tudja például, hogy a *Testvérem*, *Joáb* egyik nagy jelenetében azért kell Török Ádámnak mesét mondania a sztrájkoló és igen ingerült munkások lecsitítására, hogy kitűnjön: »A mesékből ma már nem lehet megélni.« De mivel ez a beszéd abban a helyzetben képtelenség, így a jelképes jelentést sem érzi a regény által igazoltnak. Ismétlem: Varga kimondottan szereti a jelképesességet, a tények sűrítését, de meggyőződése, hogy a mélyebb jelentés csak teltebb és hitelesebb lesz attól, ha az elsődleges történet is valószerű.

És igaza van. Igaza van, amikor Brasnyó István *Csapda* című kötetének első öt novellájában a világot üresnek, az eseményeket érthetetleneknek, a nevet kimódoltaknak tartja. Ő az egyetlen, aki Tolnai Ottó *Gogoly halála* című írásáról szólva triviálisnak tetsző, de nagyon is jogos egyszerűséggel leírja, hogy egy történettel valamit mondani is kellene. Hogy a mondanivalót — a »húsunkba vágó időszerű mondanivalót« — milyen fontosnak véli, a drámáról írt tanulmányokban különösen szembeötlő.

Természetes, hogy ezt az időszerűséget és az átfogó általánosítást egymást segítő adottságokként képzelel el. Mőriczra sem csak azért hivatkozik Gion regényéről szólva, mert az előbbiben minden a helyén van, hanem mert a »teljes valóság érzetét«, egy »korszak esszenciaszerű« sűrítmenyét adja.

Ezen a ponton is meg kell állnunk egy pillanatra, hogy egy paradoxonra a figyelmet fölhívhassuk. Ennek lényegét abban látom, hogy nálunk most már évek óta ismét értékke lépett elő a vajdasági jelleg. Természetesen a jelleg ábrázolásának korszerű, tehát egyetemes emberi érvényt hordozó formája. A kritika azonban a valóságábrázolás máig meg nem haladott mestereit, köz-

tük Móriczot is éppúgy lekezeli, mintha a modernség csak ellenében volna megvalósítható.

Messzire vezetne ennek a szemléletnek a geneziséét föltárni, de szempontunkból elegendő is, ha arra a vulgarizált változatára emlékeztetnek, mely Déry Tibort is csak úgy tudta még nemrégiben is ünnepelni, hogy mindenki mást, ideértve Móriczot is, kietlen háttérre degradált. »Ez a művészi teljesítmény olyan, mint a kietlen, terméketlen, szikes talaj közepén hirtelen felbukkanó csodálatos gazdagságú és változatosságú kert.« Melyhez sem a magyar kritika, sem az olvasó nem tud fölérni, mivel »A magyar irodalmi közlés még mindig valahol a Mikszáth és Móricz vonal közt ingadozik.« (7 Nap, 1974. október 18. 16.)

Nem vagyok a magyar közlés és kritika ügyvédje, de irodalmunk hitele miatt aggaszt: először a sommás ítélezés, mert a közlés Magyarországon sem osztatlan; másodsorban a fogalmazás zavarossága. Terméketlen, szikes talajnak a közepén se virulhat csodálatos kert, a mikszáthi—móriczi vonal pedig egyetlen vonal két állomása, egyetlen vonal közé ékelten ingadozni pedig — bár absztrakt fogalom — még a közlésnek sem lehet. Különösen nem, ha az »európai színvonal« nevében ítélezik valaki. Arról nem is beszélve, hogy még ha a közlésre nézve igaz volna is, amit idéztünk, a »kietlen, terméketlen, szikes talaj« alatt azt a közeget kellene értenünk, amely az Erdélyt, az Édes Annát, Kosztolányi és Nagy Lajos novelláit, Karinthy Frigyes, Tersánszky Józsi Jenő regényeit. A *feleségem történetét*, az *Iszonyt*, Gelléri Andor Endre elbeszéléseit, az Ábel-trilógiát és Illyés prózáját termette.

Ez a nagypipájú epigon modernkedés részes abban, hogy irodalmi ízlésünkben és kritikánk mértékében a jugoszláv és a magyar klasszikusok olvasásából eredő kultúra meglehetősen erőteljesen és csak a legjobbak szemléletében tölti be szerepét.

Varga Zoltán kritikáinak hitele nem utolsó sorban abból ered, hogy a világirodalom és a magyar irodalom alapművei mértékébe érlelten, ízlésként érvényesülnek munkáiban. Ezért meri bevallani, ha valamit nem ért, hiheti, hogy a hiba nem föltétlenül öbönne van. Ezért néz szembe a furcsa, kimódolt nevekkal, amilyen a Joáb is: negnézi, mi az értelmük. És a ködösítés, a túlstilizálás megnyilvánulásait is ezért meri éber szemmel figyelni. Nem társul be olyan cinkosságba, olyan játékba, melynek során az olvasónak mindig ostobának kell magát éreznie az »avatottak« mindent megmagyarázó műveletei láttán. Talán azért sem, mert ő íróként is megküzd a műért, s érthető, ha az olcsó, a könnyebb megoldás akkor is ingerli, ha bizarr színekben kellett magát.

Jeleznem kell azonban, hogy amikor munkáját példásnak mondom, nem hiszem egyszersmind csalhatatlannak is. Az általa bírált magyarországi regények közül Kardos G. György *Avraham Bogatir hét napját* összehasonlíthatatlanul jelentősebbnek vélem a *Makránál*, melynek Varga sokkal nagyobb figyelmet szentel. Nem értem, miért kellene Dávid sorsának az erőszakot példázni. Itt a továbbgondolás bizony rossz vágányon halad, hiszen a regény több azzal, hogy nem egyetlen mondanivalót nagyít ki, hanem azt a sok-sok kis feszültséget és gyűlölködést teszi érzékelhetővé, amelyeket egy diaszpórában felnőtt, békére termett ember érzékenységgel kell Avraham Bogatirnak átélnie. Több itt a költészet, mélyebb a jelentés, mint azt szerzőnk hiszi, amikor a könyv informatív értékéről beszél.

Aztán tessék összevetni a Csörsz Istvánról és a Sütő Andrásról írt bírálatokat! Az előbbi nyers és vad színeit a jelentős műnek kijáró megbecsüléssel elemzi Varga. Elismeri a Sütő-regény értékeit is, de kivételes szépségét elég fáradtan kerülgeti, mikor pedig arról beszél, hogy Sütöt ott érzi érdekesnek, ahol kiszabadul a hazai gondok vonzásából és »csak« emberi dolgokról szól, akkor a Sütő-mű éltető elemét minősíti gátló tényezőnek. S végül — bár sokszor helyeslően idéztem Gion Nándorról szóló bírálatait — meg kell mondanom, hogy az *Ezen az oldalon* megítélésében sem értek vele egyet. Az értelmezésben sem, mert azt hiszem, hogy ha apológiának nem is nevezhető az a fény, melyet Gion e művében alakjai körül vibrált, a líraiság több itt megértésnél. Van ebben tüntetés is az ügyes, az alkalmazkodó konzolidáltsággal szemben. Mint a szökés körül zajló ifjúsági regényekben is.

Erről azonban másutt már elmondtam a magamét. Itt még csak annyit jegyez-
nék meg: Varga erősebb az ábrázolás lélektani, logikai hitelességének meg-
értésében, mint a líraiság elemzésében. Talán innen ered az *Ezen az oldalon*
szembeni fönttartása is. És az is, hogy nem látja, hogy Páskándi Gézában,
ha álcázottan is, de ott él Apáczai Csere János és Dávid Ferenc szelleme,
így összemosni őt Ionescóval nem pontos eljárás.

Itt jut eszembe, hogy mi mindenről nem írt. Nem írt például a líráról.
Pedig ott aztán igazán volna tennivalója egy értékre figyelő, őszinte kritikus-
nak. Az ebben a könyvben összegezett eredmények fedezetével bátran neki-
vághatna ennek a veszedelmes bozótnak is.

DÉR ZOLTÁN

EGY EMBERÉLET ÚTJÁNAK MÉRLEGE

LÁNYI SAROLTA: *Feledni kár.*

Magvető, Budapest, 1975.

Rendhagyó kötettel lepte meg olvasóit Lányi Sarolta. Nem kétséges, a *Feledni kár* az életmű foglalata kíván lenni. Ám nem a szokványos módon. Nem testes »válogatásként«, amely minden elérhetőt összegyűjt és szoros kronológiai vagy tematikai rendben felsorakoztat.

A kötet tartalma ténylegesen megfelel alcímének: válogatott versek. Csak azt adja, amit a költő ma is lényegesnek tart, és a kiválasztott költemények megszerkesztése is újszerű. A válogatás a mai Lányi Saroltát állítja előtérbe. A kötet az utóbbi húsz év verseivel nyílik: az öregkor pasztelles, bár távolról sem problémamentes ószikéivel, amelyek mögül természetes egyszerűséggel tűnnek elő az ifjúkor, az asszonyorszói színei, emlékei. A válogatás második része viszont az emlékek valóságát adja: a pályakezdés, az emigráció, a »számlálatlan évek«, majd a hazatérés verseit.

Az egymásba fényképezett múlt és jelen együttes jelenlétét a költő két portréja is kihangsúlyozza. Az első, a lombos fák közül előderengő, az ősz hajú — a kötet első felét vezeti be. A másik, az ábrándos szemű, de csillogóan előretékintő, az emlékek valóságát húzza alá, s a maga anyagi-
ságával is kiemeli a válogatás kettős tagolását.

A kötettel való személyes kontaktust nemcsak e két fénykép erősíti. E kapcsolat kialakításában nagy szerepet játszik a kiadvány egész technikai megformálása is. A borítólapon Czóbel Béla színes pastellrajzát látjuk, amely nemcsak témájában utal a *Csend* c. költemény lantmotívumára, hanem faktúrájában is Lányi Sarolta egyéniségét, költői magatartását idézi. Az előző-
lapokon viszont — a szerkesztői találékonyság jóvoltából — a költő keze vonásával ismerkedünk: elől is, hátul is két-két vers kéziratával.

A rendhagyó és művészi kimunkált kötet ismertetése — bevallom — nehéz feladat elé állított. Lányi Sarolta költészetének külső állomásait — mint a két világháború közti szocialista irodalom kutatója — eléggé jól ismerem: a szimbolizmus, de főleg a secesszió ihletését tükröző kezdeteket, az első világháború által kiváltott fordulatot a közéletiség, a társadalmi témák

felé, az emigráció nehéz éveit, a hazatérés és az új ország építésének örömgondjait tükröző periódust; de az öregkor vívódásait bemutató utolsó kötetet is (*Téli hajnal*), amelyet három éve mutattam be az Üzenet lapjain.

A *Feledni kár* szintetizáló szerkezete maga kínálja fel a lehetőséget, hogy áttekintsük az életváltozásait, kibontsuk a líra érzelmi és gondolati gazdagságát. Ennek ellenére mégsem a versek sokfélesége, tematikájuk vonulata izgatott. Azt kezdtem kutatni, ami a jelenségek mögött van, ami állandó, ami Lányi Sarolta költői magatartásának lényege. Azt is bevallom, hogy a válogatás átolvasása után nem tudtam megelégedni az előttem fekvő szövegekkel, fellapoztam a korábbi köteteket is. Összehasonlítottam, mérlegettem mi miért is hullott ki a szerkesztés rostáján. Főleg az ifjúkor csillámló verssorai izgattak, azok, amelyeket félig-meddig megtagadott a költő, s amelyekre öregkorában ideges, »Rideg, féltékeny gyűlölettel, irigyen« tekintett... (*Adósság*)

És felzengtek bennem a századfordulón írt versek gordonkahangjai: az *Egy levélről* selymes, fekete pompája, az *Ajándék* klasszikus szépségű odaadása, az *Alázatosság* dallamos harmóniája, s a *Halálhinta* vágyakkal telített sejtelmes suhanása. S megértettem Füst Milán és Tóth Árpád elragadtatását, amellyel is versekről, költészetünk e »muзыкáló hullámú«, »ezüst patakjáról« írtak. A patakról, »amelyben alázat és igénytelenség zeng«, s »valami nagy, reszkető odaadás a szép és örök dolgok iránt«.

S megértettem: e verseket valóban lehet irigyen és féltékeny gyűlölettel nézni.

De vajon lehetett volna-e egy egész életen át művelni? Lányi Sarolta élete úgy alakult, hogy a »szép és örök dolgok« vágya nemcsak költészete lebegő szféráiban nyert megfogalmazást. Férje s a kavargó társadalmi események révén abba az erőtérbe sodródott, amely gyarló és emberi módon ugyan, sok kanyarral és buktatóval, de mégis azon munkálkodott, hogy a szépség, az igazság s az értelem — mindennapjaink tapintható valóságává váljék.

S Lányi Sarolta célratoró tudatossággal vállalkozott arra, hogy megváltozzék, hogy — szinte újjáteremtve magát — alkalmazkodjon e minőségében és anyagában is merőben más erőter adottságaihoz, törvényeihez.

Tiszteletre és csodálatra méltó feladat: megismerkedve a szocializmus eszméivel, bekapcsolódni a mozgalom eleven áramába, részévé lenni egy kollektív összefogásnak, amely bizonyos helyzetekben nem az egyén, hanem az egész közösség érdekét tartja, tarthatja szem előtt. Ha csak a kérdés »általános emberi« oldalát nézzük, akkor is nehéz és konfliktusokkal teli folyamat. Hát ha még azt is hozzátesszük, hogy mindezt költőként kell végigjárni — egyforma hűséggel a múzsa és az eszmék iránt!

Nyersebben szólva és kérdésként megfogalmazva: vajon maradéktalanul végig lehet-e járni ezt az utat? Úgy, hogy átalakulásunk ösztönökig ható legyen; hogy az új eszmék ne csak szavakban, hanem érzelmektől átitatott mélységekből törjenek fel, újjáformálva egész költői énünk, reagálóképességünk a világ folyton változó jelenségeire.

S Lányi Sarolta maradéktalanul végigjárta ezt az utat. Nemcsak mint ember, hanem mint költő is. Sikerének titkát, kulcskérdését abban látjuk, hogy mindvégig önmagát adta. Nem vált az eszmék üres harsonásává. Az újat mindig személyesként, nem egyszer a megszenvedett gyötrelmek szűrőjén át adta. Metamorfoziséban a klasszikus »megszüntetés megőrzés« útját járta. Sohasem kívánt a személyes érzelmek köréből kilépni, s lírája éppen e maradéktalan őszinteség következtében lépett túl az egyediségen, s vált általános érvényűvé: szocialista irodalmunk egyik klasszikus teljesítményévé.

S hadd tegyük hozzá: e költészet számos olyan érzés- és gondolatartományt tárt fel, amelyre sajnos mindmáig nem figyelt fel irodalmi közvéleményünk. Egy témakörre, amely az emigráció kezdeti talajtalanságát, útkereséseit, majd a kollektívummal való azonosulását példázza, *Üzenetek Jégországból* c. tanulmányunkban már felhívtuk a figyelmet (Üzenet, 1972. 10. sz.). De ez csak töredék a felszabadulás előtti negyedszázad gazdag terméséből!

Újabbán egyes irodalomtörténetesek a magyar antifasiszta irodalom kezdetét a Tanácsköztársaság bukását követő évektől datálják. Hogy mennyire jogosan, azt Lányi Saroltának a fehérterror erőszakosságaira és »kilengéseire«

reagáló versei is fényesen bizonyítják. *Üzenetek* c. versciklusában még a személyes rettenet dominál: elhurcolt és bebörtönözött férjét idézi és siratja. A magány zsibbadása és asszonyi tehetetlensége dominál a *Mánia* c. költeményben is. De a *Májusi vízió*ban már egy egész ország zokog. Fekete fák, síkngó fűszálak, beteg, lázas patakok, halált lehelő szellők, vérfoltos rétek, sűrűvirágok, gyászt zengő orgonaágak, halált hirdető harangvirágok kavargása siratja a füstbe fült, ellopott Tavaszt... Majd vált a hang, s a *Köszöntő* keményen kongó, szenvedélytől ziháló sorai keserű átkokat szórnak a halál szolgáira, az úri fejekre:

»Fekete hó hulljon az égből
fehér nyakakra, piros orcákra,
fekete hólé csorogjon rájuk,
ferdére festve cédá szájuk.«

Ez a szenvedély, ez az elkeseredés tér vissza a negyvenes évek végén írt versekben is. A két évtizedes hazakészülődés, a szovjet életbe való alkotó beilleszkedés, otthonra találás öröme után — a hír Magyarország háborúba lépéséről, bizonyos rétegek faszálódásáról, s egyes — a legelemibb nemzetközi megállapodásokat is felrúgó — katonai gattettekről: súlyos konfliktusba sodorták a költőt. A szégyen, a tehetetlenség kínja mondatja vele e súlyos szavakat:

»Korbácsos kinnal mardos a bánat:
szégyenlenem kell önön hazámat...«

(Magyarnak lenni)

Önmarcangoló magánya nemzeti önvizsgálatra készíti. Sorai a rapszodiák komor, fenséges pátoszával szólalnak meg. válaszolva, visszhangozva Petőfi Sándor száz évvel korábban írt versére (*Magyar vagyok*):

»Magyar vagyok. Tekintetem komor,
mert a jövőben nem látom magam.
Az én népemnek már csak múltja van.«

(Mai magyar mondja)

S eljön a mélypont, amikor az elkeseredés, a kilátástalanság sokkja élete értelmét is megkérdőjelezi, s tehetetlen daccal vágja ki új átkát:

»Mintsem dlsznók orra túrja sárba,
Inkább szélnek szórom gyöngyelm...
Drága emlék, szépséges magyar szó,
keserű lettél, mint könnyeim.«

(Tűnődés)

S a »vonalas« versek? Hiszen közismert, hogy a húszas és harmincas évek során Lányi Sarolta lírája több helyütt érintkezett a politikai tartalmat közvetlenül deklaráló mozgalmi költészettel. A *Feledni kár* válogatásában is találkoztunk több olyan költeménnyel, amely egyes személyekhez kötődik (*Lenin a ravatalon, Zetkin Klára emlékének, Dimitrov arca*), vagy valamely alkalom: sztrájk, háborúellenes akció adott ürügyet megírásához (*A pécsi bányász, Újságolvasás közben* stb.). Ezekben valóban kevesebb a lendület, a sorok helyenként hidegen koppanak, érzelmek helyett a ráció dominál bennük; bár a szavakból, a mondatok rendjéből itt sem hiányzik a személyes átélés hitele.

De Lányi Saroltának e kitérők és »engedmények« ellenére is sikerült maradandót alkotnia a direkt politikai költészet terén. Csakhogy ismét abban a szférában, amely egyéniségéhez a legközelebb áll: az egyéni lét belső köreiben, ott, ahol az ihlett spontán természetességgel reagál az élet változásaira. Az *Orosz tavaszban* például a kopogós, zimankós telet felváltó napfényes tájak természetes légysággal olvadnak egybe az új társadalom szinte biológiai elevenségű képeivel. Erős inú nők, földetlen hajú legények, piros nyakkendő gyerekek jelennek meg előttünk a kegyesen, kéken ragyogó égbolt, a ringó csemetefák s a csicsergő fecskerajok vibráló hátteréből, — hogy fesztelen, szabad lobogással az épülő szocializmus erejét, lendületét sugallják. Ugyanez a könnyed, spontán életöröm csap felénk a női pilóták és ejtőernyősök életét felvillantó képsorban (*Ernyők*), vagy a jelen kötetből saj-

nálatos módon kimaradt *Alom az ibolyáról* versszakaiban, amelyek az építés igaz, de racionális tényelhez hozzáadják az álom, a lebegés, a szépség igézetét is, s az embiséget megvalósító jelen tényeibe — filmmelven szólva — beleúsztatják az elszállt ifjúság, a messzi budai erdő ibolyaillatú emlékeit.

Majd ismét komorra vált a kép. A személyi kultusz törvénytelenégeinek hullámai hosszú évekre elsodorják a költőnő mellől férjét; s a magány, az igazságtalanság perzselő fájdalma ismét csak költészetében talál feloldást. A *Vak szemmel* szabályos sorai az elhurcolás félajult döbbenetének adnak hangot, de annak a hitnek is, amely nem veszi tudomásul a férj és feleség közé állt világ tiltásait, s a kétségbeesés közt vakon bízik és vár.

Az utóbbi évtizedekben lassan könyvtárnyi irodalma született a szocializmus e tragikus, öncsonkító jelenségkörének. Lengyel József *Igézője* s a szovjet filmművészet és irodalom számos alkotása mellett nem feledkezzünk meg Lányi Sarolta lírai híradásairól sem! A klasszikus szépségű *Pipáról*, amely a távollévő kedves hétköznapi használati tárgyhöz kapcsolódó asszociációkkal vall — szemérmes szűkszavúsággal — a magány s a várakozás szomorúságáról. Vagy a csodálatos tömörségű *Földönfutókról*, amely az egyéni tragédiát összekapcsolja a közös sors által sújtottak fájdalmával. Majd váratlan magasságokba lendülve arra is képes, hogy a jelenségeket total képből látva: érzékeltesse a történelmi mozgások arányait; azt, hogy a törvénytelenlések minden kínja, csontig ható fájdalma végső soron eltölpül az új társadalom feltartóztatathatlan, sodró lendületű folyamában:

**Az életük:
keserű, kínsajtolta könnycsepp
boldog, bővizű, mély folyamban...
Sok ilyen könnycsepp úszik abban.
Azért a bánat nem lesz könnyebb,
hogy olyan sokan sírnak velük,
és nem lesz keserűbb a víz sem,
— boldog víz, mély és végtelen!**

Csupán asszonyors? Magánlíra? Nem! Gondolati költészetünk legszebb magaslatait idéző lírai teljesítmény.

S önkéntelenül is Lányi Sarolta 1911-ben írt, *Dukai Takács Juditnak* címzett verse jut eszünkbe, amelyben az elődjének vallott, másfél száz éve élt költőnőt vallatja sorsáról, költészetéről. Udvarház, borívó férj, ágyasszoba, üresfejű, koránfekvő asszonybarátok — keserű virrasztás, könny, bús megismerés: bezárt, kiúttalan asszonyélet...

Milyen mérhetetlenül messze van mindez! A valóságos időben is, de különösen Lányi Sarolta egyéni létében, költészete magasságokba lendülő ívében, amelynek végső szakasza szemünk előtt, újra az anyanyelv melegében nőtt, terebélyesedett.

Néhány év felszabadult szárnyalásától eltekintve azonban költészetének ezt a tartományát is a fájdalom, a tompa szomorúság lengi át. Férje, hatévi itthonlét után, férfikora delén elhunyt, végleg magára hagyva élete társát. S maradtak az emlékek, a sűrű erdő csendje, havas faóriások magánya, s a hiába vallatott kérdés:

**... miért te haltál meg előttem?
Mért hagytál éveket nélkülöd lelélnem,
öregem, örökös örömtelen téliben?**
(Dőre kérdés)

S a hangtalan, közömbösen emelkedő sírhalom, az emlékek mellé táruló rideg valóság, ahol ki lehet mondani:

**A boldogság is fáj nekem,
mert nem élsz. Nem örülsz velem.**
(Egy síráál)

Az igazság azonban az, hogy az egyéni létet belengő fájdalom ellenére, a költőnő mégsem zárkózott magánya falai közé. Kitágult világa ösztönösen löki el magát az »én«, a magány lehatároltságától (*Ego*). Öreg napjaiba is betörnek a nemzet s az emberiség, a múlt és a jövő, az emberi haladás kérdései, gondjai, amelyekre mindig frissen, ifjúként reagál.

Verseiben újra és újra visszatér a személyi kultusz, a balos túlkapasok időszaka. Hol kínzó lelkiismeret-furdalásként, saját maga felelősségre vonásként, mert annak idején nem mondta ki a teljes igazat (*Kútban*); hol gunyoros-szenvedélyes felkiáltásként az egyeduralomra, »istení« helytartóságra törő magatartás ellen:

»Ha ki földi helytartód
kívánkozna lenni,
ne szenteltesdék neve,
ne Imádja senki;
ember legyen és nem isten,
ne tanítson félni,
gondolkodókat segítsen
becsületben élni.«

(Blaszfémia)

S akarva-akaratlan mérleget készít — önmagával is, nemzetével is. Felidézi ugyan a »vérozdás« éveket, »mikor torkunkba forrt a bátorító ének / s agyunkba dermedt az értelem«, mikor »elidegenedtünk egymástól«, s »érzelmeink is megrozdásodtak«, — de mégsem szédül a Nihilbe, »vén szíve« meghallja »az új nép jöttét«, s »bölcseballagón, / vagy akár vígan táncikálva...« fordul bizalma a jövő felé (*Az öreg ember visszatekint*).

Meglátja, föléri a nehéz idők ellentmondásosságát, többrétűségét, azt, hogy a fájdalmak s az emberi megpróbáltatások kohójában is a ma, az egyensúlyba billent jelen készült. Elhalt férjéhez intézve a szót mondja ki a végső, a történelmi távlatokba illesztett igazságot:

»Nem mutathatom meg neked
szép sárjaid s a rengeteg
újat, ami azóta lett.
És meglátnod már nem lehet
a rosszat, — ami jót hozott,
s hogy már oly sokan boldogok
e kis hazában. És már nem kell
rémültre virradni reggel.«

(Egy sírnál)

S a magány »kis világának« a burkát nemcsak a múlt, az emlékek áradata feszíti szét, — betörnek abba a jövő új, nyugtalanító kérdései is. Az öregség »szűkülő ereiben« A *Mindenség Láza* fut végig, kicsivé zsugorodott planétánk sorsa, amelyet beárnyékol az atomháború réme. A költőnz szinte a láthatatlan Sorssal: folytat párbeszédet. A *Kérdés* — felelet vibráló feszességű mondataiban fejezi ki nyugtalanságát, félelmeit. »A betűtől, ami nyomtatott / s a hangtól, ami jósol« — félti az emberiséget; a bizalom hiányától; valamitől, »ami nincs, de lehet«, amit kimondani sem mer, mert, ha kimondja — megvölösul.

A sötétség rémei azonban sohasem tudják tartósan birtokukba venni. »A háborúk vad korszakának« emlékeit és görcseit újra és újra elúzi a nap-pali fény; »a remény és értelem« ereje, amely visszatér számos versében (*Jelző-rendszer, Holdidéző*). S nemcsak mint passzív érzelem, hanem mint szenvedélyes felhívás is az aktív, megfeszített harcra, amely megteremti a »bűntelen« jövődőt, e »kincseket rejtő bűnös szelencét«, amelyben Lányi Sarolta — minden gond és szorongatás közt is — hisz és bizakodik (*Himnusz ma, Kíváncsiság*).

Ha valaki ezek után pontosan és lelkiismeretesen arányba állítaná az utóbbi húsz év lírai termésének témáit, talán szemünkre vethetné, hogy túlzunk, torzítunk, amikor szinte figyelmen kívül hagyjuk az öregkor megfáradásának, csalódásainak hangot adó költeményeket (*Mocsár, Pályaválasztás, Az elnémult*). Hogy meg sem említjük az »öszikéknek« azt a rétegét, amelyben a halálfélelmen kívül (*Menedék, Ő*) megszólalnak az elfeledettség, az el nem ismertség, a megkeseredettség fájdalmas érzései (*Bírálat híján, Aki »csak irt«, Ítélet* stb.).

Válaszoljunk azzal az önáltató s önző érvel, hogy arra figyeltünk, »ami előremutat«, »ami közérdekű«?

Ne áltassuk magunkat.

A kezdeteket valahol az 1935-ben keletkezett *A csöndesek* c. versnél kell keresnünk, amely szomorú rezignáltsággal állítja szembe a szél harsogását s a tenger zúgását a »fagyszótt takaró alatt« csobogó patak halk szavával.

Lányi Sarolta sohasem kívánt a vihar hangja lenni. Lírája a történelem »oldalnézetét« adja. Nem a hullámok egekig csapó játékát, hanem a mélyben örvénylő áramlásokat; a »hétköznapok«, a csendben végzett alkotómunka gondjait, érzésvilágát.

Eszméit, életét meghatározó meggyőződését ritkán deklarálta, — munkája beszélt helyette. Már legalábbis annak, aki ráfigyelt.

S az utókor még a kortársaknál is jobban felejt. Ki emlékszik arra, hogy a negyvenes években Lányi Sarolta egyike volt azoknak, akik a Moszkvában megjelenő *Új Hang* c. folyóirat hasábjain a legtöbbet fordítottak az orosz és szovjet irodalom klasszikusaiból? Aki Puskin, Lermontov, Csehov, Gorkij, Majakovszkij, Tvardovszkij verseinek, prózájának tolmácsolásával felbecsülhetetlenül sokat tett irodalmi kapcsolataink nivós, művészi színvonalú fejlesztéséért; aki ezt a tevékenységet a felszabadulás után sem hagyta abba. S fordításain kívül kritikával, esszéivel is eredményesen segítette elő szocialista irodalmunk, kultúránk kialakítását, elmélyítését.

Vajon megkapta-e érte az igazi elismerést?

Amikor költészete lényegét kutattam, első vonásaként a közéletiség mély, szubjektívvé formált átélését és hiteles megszólaltatását emeltem ki, amiről így vall *Múlt és jelenidő* c. versében:

*»Amit tehettem,
megtettem hazámért.
De első személyben
mindig csak versem
beszélt helyettem.«*

Ha e magatartás további részleteit keressük, akkor arra is választ kapunk ugyanebben a költeményben: sorsát mindig »a be nem avatottak millióival együtt« viselte, »történelmi« szereplésvágy nélkül, sohasem veszve el hitét, igazságtudatát.

Ha valaki tiszta szívvel állhat az utókor ítélete elé — akkor ő az. Lányi Sarolta — eszméink, a szocializmus, a forradalmak korának mindig hű és minden körülmények közt igazszavú tanúja.

Ha volt hibája, erényében, eltűzött szerénységében kell keresnünk.

Rajtunk a sor, hogy elismerését, költészetének valós megismertetését maradéktalanul elvégezzük.

BOTKA FERENC

NÉGY KÖNYV TÖRTÉNELEM

NAGY ISTVÁN: *Sáncalja; Ki a sánc alól; Hogyan tovább?; Szemben az árral.* Kritérium, Bukarest, 1968, 1969, 1971, 1974.

A romániai magyar irodalomban is elérkezett az emlékezés ideje. Midőn írók és mozgalmi harcosok tekintenek vissza életük sorára, s kísérlék meg összefoglalni az elmúlt évtizedek, egy egész történelmi korszak egyéni és közösségi

tanulmányait. Bartalis János, Kacsó Sándor, Kemény János, Szemlér Ferenc és Szentimrei Jenő az erdélyi irodalom mozgalmait és vállalkozásait idézte fel emlékezőseiben, Antal Dániel, Kovács István és Veress Pál a közélet és a munkásmozgalom eseményeit beszélték el. Könyveikből több mint fél évszázad nemzetiségi élete s története tárult az olvasó elé. E könyvek sorába tartozik Nagy Istvánnak, a romániai magyarság nagy szocialista írójának eddig négy kötetben megjelent önéletírása is. A négy kötet: a *Sáncalja* (1968), a *Ki a sánc alól* (1969), a *Hogyan tovább?* (1971) és a *Szemben az árral* (1974) a romániai magyar munkásmozgalom és munkásirodalom történetéről is hű képet ad.

Nagy István műve hatalmas vállalkozás, több mint kétezer oldalon 1904-től 1944-ig dolgozza fel életének történetét és a romániai munkásmozgalom, első sorban a kolozsvári kommunista szervezet küzdelmeit. Az Igény mértéke és a felhalmozott életanyag gazdagsága mindenképpen Kassák Lajos önéletrajzát, az *Egy ember életét* idézi. Úgy tetszik, ennek a klasszikus munkásemlékiratnak Nagy István munkája az egyetlen méltó örököse. Szocialista irodalmunk nem ismer e két hatalmas és gazdag memoárhoz hasonló súlyú vállalkozást. Nagy István négy kötetét akár úgy is tekinthetjük, mint Kassák önéletrajzi művének folytatását, amely a magyar proletariátus sorsát és küzdelmét a változó időknek megfelelően nem a régi Magyarország körülményei, hanem Kelet-Közép-Európa keretei között mutatja be. Vagyis egyszerre ábrázolja a munkásosztály és az utódállamokban élő magyarság életét; egyszerre veti fel az osztályharc és a nemzetiségi helyzet kérdéseit. Természetesen nemcsak az ábrázolt anyag természetét változtatta, hanem az ábrázolást vezérlő világkép és ideológiai is. Nagy István az elkötelezett kommunista harcos, a meggyőződéses munkásforradalmár nézőszögéből tekinti át az első világháború kitörése és a második befejeződése közé eső romániai és kelet-közép-európai eseményeket.

Az emlékirat szerzője nemcsak a mozgalmi munkában haladt előre a múlt évek alatt, hanem az irodalmi, alkotó tevékenységben is. A memoár egyazon folyamat sodrában számol be a két tevékenységről: a mozgalmiról és az irodalmiról. Így is kellett tennie, hiszen Nagy István sohasem látott ellentmondást e kettő között. A mozgalmi munkát és az irodalmi tevékenységet mindig összhangba tudta hozni, különösen a felszabadulás előtt, midőn politikai munkásságában valóban személyiségének autentikus kifejezése öltött alakot. Ezt a politikai munkát szolgálták szépirodalmi művei is. S hogy a mozgalmi tevékenység mennyire a személyiség öntörvényű vállalkozása volt, azt éppen az igazolja, hogy Nagy István mozgalmi regényeit: a *Nincs megállást*, az *Oltyánok unokáit* és a *Szomszédtság nevében* a legkevésbé sem árnyékolta be az a politikai sematizmus, amely később oly súlyos nyomokat hagyott az ötvenes években írott regényekben. (Az írói személyiség autentikus megnyilatkozása valójában csak az önéletrajzi sorozatban jelentkezett ismét.)

Nagy István írói személyisége a mozgalmi munkában alakult ki és fejlődött. Valóban nem mindennapi életet kellett megélnie. A forradalmárok életrajzából ismert kalandokat és megpróbáltatásokat epikus nyugalommal, őszinte természetességgel beszélt el. Ifjúságában az inassors nyomorúságát kellett elszenvednie; asztalosnak tanult. Aztán munkanélküliség, rendőri üldözés következett, letartóztatások, kintzások, börtönök. Írói bemutatkozását a temesvári munkásotthonban a Siguranta kopói akadályozták meg, letartóztatásba került, ütötték-verték, majd megbilincselve, gyalog hurcolták csendőrsőrről csendőrsőrré Aradig. Pár évvel később Bukarestbe került, áruslás folytán, a román titkosrendőrség karmai közé, mint az illegális párt aktivistája. Újabb vállalat, újabb kintzások, végül a hírhedt doftanai börtön, ahol a román munkásmozgalom legjobbjai raboskodtak a felszabadulás előtt. A nyomorúság és az üldözés körülményei között a mozgalomban találta meg azt az egyetlen közeget, amelyben felemelhette fejét, emberi méltóságára ismerhetett. A mozgalomtól kapta önbecsülését és öntudatát, emberi céljait és írói feladatait.

És voltaképpen a mozgalomtól kapta nemzetiségi tudatát is. A két világháború közötti időben, különösen a húszas évek elején, a romániai munkásmozgalom jelentős részben nemzetiségi jellegű volt; magyarok, németek és ukránok vettek részt az illegális kommunista párt vezetésében. Nagy István itt ismerkedett meg olyan kommunista vezetőkkel, mint Fóris István, Dán

István, Mayer Ferenc, Szenkovics Sándor, Kohn Hillel, Demeter János, Csögör Lajos és főként Józsa Béla, akivel baráti és rokoni kapcsolatba is került. Az erdélyi városok, ipari körzetek (Kolozsvár, Nagyvárad, Temesvár, Brassó, a Zsil-völgyi bányavidék) munkássága ekkor még nagyrészt magyar volt. A föl-desúri-tökés elnyomást kétszeresen is el kellett szenvedniök, osztályhelyzetük és nemzetiségük miatt. Nagy István maga beszél arról, hogy eleinte nem érzekelte a nemzetiségi problematikát. Kisfiát román óvodába íratta, hogy a többség nyelvét jobban el tudja sajátítani. Aztán később, éppen a kisfiú kedvezőtlen tapasztalatai nyomán ébredt tudatára annak, hogy az anyanyelvnek, az anyanyelvi kultúrának milyen nagy szerepe van az emberi személyiség fejlődésében. A nemzetiségi jogok biztosítását, a nemzetiségek szabad fejlődését ettől kezdve a demokratikus és szocialista átalakulás próbakövének tekintette. »... a munkásság proletár internacionalizmusa — írta — korántsem jelenti nemzetiségünk megtagadását, sőt éppenséggel arra kötelez, hogy küzdjünk a magunk és mások nemzetiségi jogegyenlőségéért s minden egyébért, mely előmozdíthatja a demokratikus fejlődést s a munkásság saját osztálycélkitűzéseinek megfelelő szervezkedési szabadságot«.

A mozgalom volt természetesen a magyar-román együttélés legjobb iskolája is. A közös célok, a közös küzdelem edzették meg a magyar, román és más nemzetiségű munkások testvériségét. A két háború közötti romániai kommunista mozgalom a nemzetköziség jegyében tevékenykedett, sohasem jelentett számára problémát, hogy ki milyen nyelven beszél. Nagy István maga is megismerte és megszerette a román munkásokat, hosszabb időt töltött Galacra, a nagy dunai kikötőben; itteni élményeit idézte fel az *Oltyánok unokái*-ban. A kolozsvári munkássegély egyletben és a doftanai börtönben áldozatos román kommunistákkal találkozott. Vasile Pogaceanuval, Teofil Vescannal, Tudor Bugnariuval, Viktor Cherestesiuval. Velük egyetértésben alakította ki a nemzeti együttélés morálját és gyakorlatát, azokat az elveket, amelyeket azután Észak-Erdély 1940-es visszacsatolása után is következetesen képviselt.

Beszéltünk már arról, hogy mozgalmi tevékenységét irodalmi munka egészítette ki. Önéletírásában gazdagon számol be arról az útról, amelyen elindult az alkotó munkához, tapasztalatainak művészi kifejezéséhez. Az alkotó igény születésének pillanatát a második kötetben idézi fel. Bukarestből utazik haza vonaton a katonai szolgálat letöltése után. »A nyitott ablakon kicurjantó társaimat fürkészve — olvassuk — mintha a vonat nem Bukarest, hanem visszafelé zakatolt volna, tovatűnt huszonhárom éves múltamba. Izgatott túlzaklatottságomban azok az emlékek tölttek elém, amelyek a katonaságnál vagy még korábban ülepedtek le. Fel-feltört bennem az égető sóvárgás. El kellene mesélnem valahol az egészet, hogy minden munkás- és parasztember olyan nyitott szemmel lássa, ahogy én látom az életünket... Miért is nem írnak nálunk ilyen magunkról szóló regényeket, hol van ilyen író, legalább egy is, ha van ilyen egyáltalán Romániában?« A kérdésre ő maga adta meg a választ, midőn írói munkásságába fogott. Hamarosan elkészültek első elbeszélései, 1932-ben a kolozsvári Dolgozók Naptárában megjelent *Furjás Lajos karrierje* című novellája, megismerkedett Gaál Gáborral, Szilágyi Andrással, Salamon Ernővel, Kovács Katona Jenővel és Jordáky Lajossal, a szocialista irodalom képviselőivel. A mozgalom támogatásával ugyanabban az évben megjelentette *Földi Jánost bekapta a város* című regényét, majd sorra további műveit, regényeket, elbeszéléseket és sociográfiai riportokat.

Irodalmi munkássága révén Nagy István szerepet kapott a Korunk körül gyülekező baloldali irodalomban, majd 1940 és 1944 között a magyarországi népi irodalom és a Népszava körül kialakult »munkásirodalom« soraiban. Jelen volt mindkét szárszói írótalálkozón és a lilafüredi konferencián. Kapcsolatba került a magyar antifasiszta mozgalommal, Bajcsy-Zsilinszky Endrével, Veres Péterrel, Erdei Ferencsel, Szakasits Árpáddal, a Békepart és a nemzeti ellenállás vezetőivel. Emlékiratainak negyedik kötete számol be ezekről a kapcsolatokról és mozgalmakról. Emlékezéseinek irodalomtörténeti értéke van, beszámolója a magyar ellenállásról kialakított történeti képet teszi gazdagabbá és hitelesebbé. Az ő sorsának is a történelmi jelenlét, sőt a történelmi eseményekben való cselekvő részvétel adott értelmet. Tanúvallomásának ezért különös értéke van.

POMOGÁTS BÉLA

A FÉNYES SZELEK IFJÚSÁGA

A valóság pedagógiája. Közösségi nevelés a népi kollégiumokban.
Tankönyvkiadó, Budapest, 1974.

A közelmúlt magyar történelmének egy szép és izgalmas dokumentumgyűjteményét lapozgatom már napok óta. Közelmúlt? Ha csupán egy mozgalom fellángolására és ellobogására gondolunk! Különböző Dózsától, s a parasztlázadásoktól vezet az út, a magyar parasztság szüntelen felemelkedési vágyával, századokon át folytonosan ismétlődő megtorlásokkal, s az emberi megaláztatásnak talán egész Kelet-Európában utolsóinak maradt szégyenletes példáival. 1917-ben megkönnyebbülhetett a világ jobbik felének lelkiismerete, mert az orosz muzsik, akinek sorsát a tizenkilencedik században a cári önkénnyel szembeálló írók mutatták be, lerázta magáról a rabság igáját. Kit érdekelt volna még, hogy van egy ország, ahol hárommillió föld nélküli földművelő tengődik nagyobb szegénységben, mint a gyarmatok színes lakossága? És közben nemzetfenntartó volt és országvédő a magyar paraszt. Hadat üzentek a nevében, vágóhídra vitték, megtizedelték, és ismételen karóba húzták és akasztófára, amikor egy véres és vesztés világháború után a munkásosztállyal szövetkezve már-már úgy tűnt, végleg kiküzdötte magának az emberibb életet.

»Szegénylegénynek olcsó az vére...« — panaszták a bujdosók, s ebből is romantika lett. Még itt is, túl a bezdáni csárdában, még tíz év előtt is, fel-felhangzott csillagfényes nyári estéken öreg Rekettye István tárogatóján a kuruc idők siratása, úgy átitatta a századokat és az egész magyar érzelmvilágot a halálba hulló pusztulás, a finitizmus vigasztalansága. Ady verseit szavalta az ország népe, s Móricz Zsigmond egy noteszlapról olvasta fel a miniszterelnöknek minden regényénél megrendítőbben tényállását a paraszti nyomornak, miközben falukutatókat állítottak lázítá-

sért bíróság elé. S amíg Budapesten lelkesen tapsoltak a balmazújvárosi népi írónak, Veres Péternek, hazaérve már várta a csendőrmester idézése, hogy összepofoztassa és újlag megfenyegetve bocsássa el.

És mégis mintha ez a vérlázító valóság a romantikától is tápot kapva lángolt volna fel, hogy hol a parasztfőiskolák, hol a pártszervezés programját sürgesse, s utópiától korántsem mentesen a falu fiataljaiban, a puszták népének fiaiban láttassa a jövőt.

A Győrffy-kollégium még így szerveződött: etnográfiai kirándulások, népdalgyűjtések szinte filológiai feladataival, hogy aztán a második világháború vége felé a németellenesség góca legyen, majd a fegyveres ellenállás tűzfészke. Hogy most már a regényesség minden nyoma nélkül, nem a paraszti bezárkózás, hanem ellenkezőleg, a kitorés vágyával és egy fasisztaellenes frontba épülve, a munkásosztállyal teremtsen szövetséget. Járhatatlan lett akkorára a »harmadik út« is, akik pedig nemrég etnográfus nyitottak be a gerendás szobákba, most már a szabadulás lázító szavával keresték fel a falvakat és bujtatták a katonaszökevényeket.

A népi kollégiumok időben nem hosszú, de annál jelentősebb társadalomformáló és nemzedéknevelő mozgalmát az akkor már halott Győrffy István etnográfus nevét viselő kollégium indította el. Ennek vezetője — ide kell írni a nevét — Kardos László javasolta a kollégiumok szövetségbe tömörülését a háború után. S ugyanő Kossuth-díjat kapott egy nappal a kollégium feloszlása előtt!

A négy és fél száz oldalas könyv hatalmas anyaga azonban meg sem engedi állni az olvasót ennél az epizódnál, oly lenyűgöző a legapróbb beszámoló a három esztendő munkájá-

ról. Mert a népi kollégisták tízezer főnyi tagsága a legmélyebb társadalmi rétegből jött fel, összehabózott városok ablaktalan épületeiben, éhezve és fázva készült történelmi szerepére, a közéletnek, ha nem is mindig éppen irányítására, de fontos pozíciói betöltésére. Költők és képviselők, miniszterek és művészek sokasága került ki a népi kollégiumok új embert formáló kohójából, hogy mindmáig egy nemzet elitje legyen.

Pedig a mozgalom nem úgy indult, hogy hatalmat követeljen a népi fiataloknak. Még társadalmi felemelésükre se vállalkozott, hiszen arra ott volt az új demokratikus rendszer. A kollégiumok csak nevelni akartak. De az iskolák tananyagával világnézeti alapokat is adtak, a demokráciára neveltek egy újabb vesztett háború embertelen nyomorában. Mert aminek biztosítására vállalkoztak: a szállás és az ellátás is nagyon szűkös és szegényes volt. És még a kollégiumon kívüli provokációkat is le kellett küzdeni.

»Hatan voltunk kollégisták — írja visszaemlékezésében Vida Sándor —, akiket úgy tekintettek a többiek, mint »piszkos kommunistákat«, mert tagjai voltunk az úttörő szervezetnek, ahol keményen dolgoztunk, hirdettük a népi demokrácia eszméit, a Magyar Dolgozók Pártja politikáját, ahogy az a kollégiumban a vérünkbe ivódott. A nagy többség ellenünk volt. Kulágyerek, kispolgárok csemetéi és a nyílt osztályellenesség képviselőinek gyerekei is itt ültek a padokban.«

Egy külön forradalom zajlott le hát a parasztfiatalok soraiban. És mint minden forradalom, ez is sok mindent a felszínre hozott, itt-ott talán az ország társadalmi viszonyainak kibontakozását is hátráltatva, akaratlanul is, és elkerülhetlenül, ellentétet szítva. A bezárkózás veszélyét is folytonosan éreztetve. Hogy fel kellett oszlatni, nyilván ezért volt.

A hatalmas dokumentumanyag erre nézve nem ad világos választ. Nem is ez a célja. A naplófeljegyzések, visszaemlékezések, a fiatalok levelei és a kollégiumok jegyzőkönyvei ennek a belső forradalomnak progresszív erőit mutatják meg. És ma már senki sincs, a legfontosabb közéleti

személyiségektől kezdve lefelé, aki ne látna a haladás óriási tényezőjét a népi kollégiumok mozgalmában. »A kollégium megalakítása — írja Kádár János — fontos politikai tett volt, mert tömörítette azokat a munkás- és parasztfiatalokat, akikre a népi hatalom támaszkodni kívánt.«

A fényképmellékletek a maguk néma tanúságtételével nem kevésbé beszédeseek. A kollégiumok életének egy-egy mozzanatával a közelmúlt magyar történelmének legizgalmasabb időszakát idézik vissza. Az első fotón például, 1946 július tizedikén, a népi kollégiumi mozgalom meghirdetése napján, a pártvezetőket látjuk, a békés egyetértésben mutatkozó koalíciót. Rákosi, Tildy, Szakasits, Veres Péter és Rajk László ül egymás mellett. Mi lett volna, ha nem így lett volna? — ötlük fel az emberben önkéntelenül. És mindjárt utána: Mi lett volna, ha így maradt volna? Egy másik kép az önkormányzás egy pillanatát örökíti meg, hogy arra kelljen gondolnunk: csírájában fojtották el ezt a szép kísérletet! Egy harmadikon a kollégisták zászlót ajándékoznak a rendőrhadosztálynak, jelképesen is zászlót hajtva a hatalom előtt, s egyben a faluról felkerült rendőröket is a magukénak valva. Aztán ami bennünket oly közelről érint: a vasútépítő kollégisták Jugoszláviában! Egyik képen a reggeli raport, a másikon a hazatérés, a Keleti pályaudvar üvegcsarnokában, a kalapácsos ember plakátja alatt, magyar és jugoszláv zászlók között, a munkaruhás fiatalok fején titovkával! És a gondolatársítás egész sora indul meg újra bennünk, miközben a kötetből Sinkó szavait idézzük: »... az új jugoszláv valóság távlatából néztek hazájukra. Sokan közülük nemcsak Jugoszláviát, de talán Magyarországot is itt a vasútvonalon fedezték fel.«

Már ezért is szólni kellett erről a könyvről. És a mai magyar közélet vezető emberei egy csoportjának útjára visszanézve, a parasztság jelenlétét ebben a népi összeforrottságban is felismerve az egységet köszönteni. A biztos egyensúlyt, ami — akárcsak régen az irodalomban — népiek és urbánusok külön csoportjaival egy tökéletes társadalmi kohéziót tart fenn.

Az irodalmi példa nem ok nélkül való. A népi kollégiumok néhány éve főlé a szellemi Magyarország szivárványa feszült, miközben az új szelek, a kollégisták indulójában, melyekről már Ady beszélt, a nemzetköziség tájairól fújtak:

„Sej, a mi lobogónkat fényes szelek fújják,
Sej, az van arra írva: Éljen a szabadság!
Sej, szellők, fényes szellők fújjátok, fújjátok,
Holnapra megfogatjuk az egész világot.»

Ezzel a nemzetköziséggel épültek bele a népi fiatalok a magyar élet jövőjébe!

HERCEG JÁNOS

HAGYOMÁNYÖRZÉS ÉS MODERNSÉG

Romániai magyar népdalok.

Közzétette Jagamas János és Faragó József.
Kriterion, Bukarest, 1974.

Immár a kilencedik kötet reprezentálja az újabb romániai magyar népzeneét. A negyedszázados szorgos munka szép eredményei ezek a könyvek. A legújabb, csaknem ötszáz oldalas gyűjtemény méltó folytatása a *Balladák* könyvének (Bukarest, 1970), amely megjelenése idején nemcsak a népdalkedvelők, hanem a szakemberek csodálatát is kiváltotta archaikus balladáival; az előző kötet, a *Háromszéki népballadák* (Bukarest, 1973) figyelemre méltó anyagát a sepsiszentgyörgyi, diákok gyűjtötték, ami ösztönzőleg hathatna ránk is.

A most megjelent mű az 1949—1955 közötti gyűjtést tartalmazza. Hat év alatt a zeneszakemberek és a zenetanárokból toborzott önkéntes gyűjtők százharmincegy helységben mintegy tizezer változatot jegyeztek le. Ebből a gazdag anyagból választották ki azt a háromszázötvenet, amelyet a *Romániai magyar népdalokban* közltek.

A korábbi munkák elsősorban a szövegek közlését tartották feladatuknak. Ezért ezekre helyezték a nagyobb hangsúlyt. A mostani inkább a dallamkincs bemutatására törekszik, emiatt nagyrészt lírai dalokat tartalmaz, de

néhány klasszikus szép balladát (*Közműves Kelemen, Hegyi tolvaj, Fehér Anna*) és új stílusú népballadát is közöl (*Megöltek egy legényt, Bogár Imre* stb.). A szerkesztők az anyag feldolgozásában Bartók és Kodály 1923-ban megjelent korszakalkotó művét, az *Erdélyi magyar népdalokat* tekintették példamutatónak. Azt a korszerű rendszert tehát, amelynek a lényege az, hogy a dallamokat a sorzáró hangok (kadenciák vagy cezúrák) szerint kell rendszerezni. A kötetben részletesen olvashatunk erről az utóbbi időben kisebb-nagyobb módosítókkal korszerűsített elvről.

A dallamok lejegyzésében is a nagy elődök elvét alkalmazták, tehát jelzik mindazokat a finom árnyalatokat, amelyek egy-egy adatközlő előadásában jelentkeznek. A kutatópontok is nagyjából megegyeznek Bartók és Kodály gyűjtőterületével. Emiatt lehetőségünk nyílik a variálódás vizsgálatára is.

Nemcsak a dallamok tárháza ez a könyv. Fontos ismereteket közöl a variálódásról, a folklóralkotások alapvető tulajdonságáról. Megfigyelték a gyűjtők, hogy ugyanarra a dallamra egy faluban több szöveget is ismer-

nek. Megtörtént az is, hogy egy-egy adatközlő későbbi időpontban ugyanazt a népdalt másképpen énekelte. A dalok esztétikai értékét sokszor nem csökkentette az sem, ha a szövegnek egyik-másik része kimaradt, kerek egész kompozíciónak hatott. A gazdag jegyzetanyagban nem csupán erről szerezhetünk tudomást. Megtudhatjuk, milyen népszokások fűződnek egyes dalokhoz. Jelzik a szerkesztők az esetleges román—magyar interetnikus kapcsolatokat is. A kötet értékét nagyban növeli a hozzácsatolt daltam- és helynévmutató.

Hasznos ismereteket közvetít számunkra ez a gyűjtemény. A népzene-kedvelők sok új dallal gazdagíthatják ismereteiket, szakembereink pedig el-leshetnek belőle jó néhány szerkesztési megoldást. Nálunk is nagy szük-

ség lenne hasonló kiadványra, amely publicitásában túlnőné a *Zentai füzetekét*. Az anyag összeállítása nem okozna különösebb gondot dr. Kiss Lajos, Király Ernő, Tripolszky Géza és dr. Burány Béla gyűjtéséből. Hogy mennyire szükség volna erre, hadd hivatkozzunk mi is Kodályra, akárcsak a *Romániai magyar népdalok* szerkesztői: »Ránk nézve a zenei néphagyomány sokkal többet jelent, mint az európai művelt népek közül azoknak, amelyek már századokkal ezelőtt magasrendű műzenét teremtettek. Náluk a népzene felszívódott a műzenébe, s ők nagy mestereik műveiben megtalálhatják azt is, amit mi még csak a népzeneinkben találhatunk meg: a nemzeti hagyomány szervező folytonosságát.«

BESZÉDES VALÉRIA

A SZABADSÁG ÉNEKESEI

Lángoló vér. Válogatott szlovén partizándalok.

Fordította Csuka Zoltán.

Európa, Budapest és Pomurska založba, Murska Sobota, 1974.

A századok óta ismert mondás: »Ha szólnak a fegyverek, a múzsák hallgatnak« — ma már mindenképpen megkérdőjelezhető. Vagy legalábbis módosításra szorul, mivel a II. világháború idején, amikor pedig minden eddiginél hevesebben szóltak a fegyverek és lángoltak a torkollattüzek, meg a felperzselt falvak, városok, annyi jó, megrázó alkotás született a zenében, képzőművészetben, irodalomban egyaránt, hogy nélkülük szegényebb lenne az emberiség — az utókor pedig tudatlanabb. Mert ahogy az emberi sorsokat, nélkülözéseket, megpróbáltatásokat és kinszenvedéseket, úgy a történelmet is feledteti, elmossa az idő. Olykor még a leg-

nagyobb sorstragédiákat is, amelyeket pedig sohasem szabadna felednünk. Írók, költők, művészek, történészek — és egyszerű emberek — dolga, hogy akár a pokol tornácán, akár később elmondják az igazat. A II. világháború esetében például a fasizmus népirtó jellegéről, borzalmairól, retteneteiről, amelyek főképp a fennmaradásukért évezredek óta küzdő kis népet fenyegették végső pusztulással.

A maroknyi szlovén nép is azok közé tartozott, amelyek viharba kerültek és szembefordultak a vésszel, a pusztító áradattal. Fegyverrel, és a mozgósító, forradalmasító szó erejével is, mivel az igaz szó, a hites szó írók, költők s a nép vezetésére hi-

vatottak ajkán mindig fegyverré válik! Szellemi fegyverré és tetterővé, akár az eszme, a szabadság, a népek testvérisége — amelynek már annyi sok hadúr és kényúr ellene fenekedett, midőn a csatatereken ezrek, százezrek és milliók hagyták ott az életüket. Mint a fasiszta hordák, a »gépesített Dzsingisz kánok« dúlása idején, vagy még nemrég is Vietnámban, Kambodzsában...

Ezért kellene az idővel és a feledéssel perelő dokumentumok. Meg azért, mert a csatamezőkről csak az élők térnek vissza, hogy elmondják, mi történt. Am ha a csatáerről, akár egyszer is, visszatérhetnének a halottak, és elbeszélhetnék gyalázatos végüket a lövészárkokban, a bitófák alatt vagy a gázkamrákban, akkor — Szent-Györgyi Albert szavaival élve — »ma a történelem és a politika nem lenne ugyanaz«. És ez az igazmondóbb, hazugságoktól és hamisításoktól mentes történelem egyszerűbb is lenne az annyiszor átírt és annyiszor újraértelmezett másiknál.

A magyag—jugoszláv közös kiadásban megjelent *Lángoló vér* című verskötet is, a benne foglalt szlovén partizándalokkal, egy ilyen igaz és korhú dokumentum. Mert olyan ismert és kevésbé ismert költők írták, akik elejétől kezdve érezték, tudták, hogy a múzsa, ha félszárnyú, ha sebzett is, a fegyverek, az ézengések közt sem hallgathat. Ezért írtak az erőltetett menetek, a csaták rövid szünetközeiben, a rohamok előkészületeiben, a szeretteiktől, otthonuktól való búcsúzások, vagy épp akkor, amikor a vészesen komor és fogva-cogtató éjszakában már csak a majdan eljövendő szabadság hite világította be a lelkeket és előtűnt az utat. Ily módon a kötetbe foglalt »dalok«, ha mai igénnyel és mércével mérve nem is elégitik ki minden alkalommal az esztétikai követelményeket, az akkori idők és viszonyok mindenél fontosabb emberi és erkölcsi mércéinek mindenképpen szép mintadarabjai. Olyan darabjai, amelyek egy bátor, elszánt, igazában és hitében törhetetlen kis nép szívós élni akarásának, szabadságvágyának, emberi

méltóságának éppúgy tanúságtételét jelentik, mint ahogy a tiszta, magától értetődő hazaszeretethez, az emberiségben-közösségben való gondolkodásmódnak, vagy az erőszak és az elnyomás elleni lázadásnak is figyelmet érdemlő példái.

A partizánélet sajátos emberi helyzeit, a gonoszság és a barbárság féktelen tobzódását megvillantó »véres regéket«, balladisztikus költeményeket a fordító Csuka Zoltán többnyire sikeresen ültette át magyarra. Ilyen az *Egy elesett partizán édesanyjához* című vers is, amelyben az elesett fiú szavát hordozó szél megszűi üzenete nemcsak az őt visszaváró édesanyjához szól, hanem — a korabeli grafikákkal illusztrált megrendítő kötet üzeneteként — mindannyiunkhoz:

*»Az élet szép, anyám, és jó is megmaradni,
de amiért meghaltam, újból meg tudnák halni!«*

Kár, hogy e kétnyelvű és gondosan megszerkesztett kötetnek egy kis szépséghibája is van. Nevezetesen az, hogy a benne szereplő költők (Oton Župančič, Matej Bor, Karel Destovnik-Kajuh, Peter Levce, Ivan Minatti, France Kosmač, Tone Seliškar, Jože Udovič, Edvard Kocbek) nevét egytől egyig »magyarosan« írták. Holott Thomas Mann éppúgy nem lehet Mann Thomas, mint ahogy Karel Destovnik-Kajuh se Destovnik Karel-Kajuh!... És egy helyütt Ivan Seljak-Čopič *Bežeča mati* című fametszetét is *Futó anyának* »keresztelik át«, holott — gyermekével a karján — nyilvánvalóan a felgyújtott otthonából rémülten menekülő anyáról van szó.

De egy-két szépséghiba ellenére is csak köszöntení lehet ezt a magyag—jugoszláv könyvkiadási együttműködés keretében kiadott antológiát. Mert helytállásra, szabadságszeretetre tanít, az élők és a harcmezőkön esetettek szavával. Mint például e metaforagazdag sorokban is:

*»A csereszényvirágok oly fehérek,
a tűzok sírjai mind éjsötétek.
Mint víz felett a büszke, szép strályok,
úgy estek el s hozzák a szabadságot.«*

»CSAK ÜRESEN MARADT KEZEM A TISZTA«

KAJETAN KOVIČ: *Verseny, avagy hogyan töltötte Nikolaj építész mérnök a hétvégét.*

Fordította Gállos Orsolya.

Európa, Budapest, 1975.

Kajetan Kovič jeles szlovén költőnek ez a második regénye. 1970-ben jelent meg a maribori Založba obzorja kiadásában, s öt évvel később íme a magyar fordítás Gállos Orsolya jóvoltából. Magyar közvetítéssel a kortárs szlovén irodalom egy jelentős alkotásával ismerkedhet meg az olvasó.

Ami vonzóvá teszi a könyvet, témájának maisága. Olvasmányosságát fokozza élénk ritmusú stílusa, a »csuszamlások«, a lét különböző szintjeinek cseréi: álom, való, képzelet váltakozása s az irónia fénykévéje, amely kíméletlenül hol a hős arcán vesztegel, hol tovább siklik a mellékszereplőkre, vagy többszemélyes jeleneteken akasztja meg az író biztos keze.

Nagyon fontos ez a fénynyaláb. Könyv mellett tartja az olvasót. Nincs alkalma rossz diákként félretenni a történetet s egy sóhajjal elintézni: »Már megint lelkizik a kisöreg!« Mert az író még jóval előbb figyelmeztet: »Nyugodj, én magamat is figyelem. Látom és tudom, mit csinállok.«

Erkölcsei kérdésekről nehéz egyszerűen, mértéktartással írni, s úgy, hogy az író t komolyan is vegye az olvasó. A könyv pedig az igazság kereséséről, az igazság utáni vágyról szól. Nikolaj építész mérnöknek nemcsak hiúságát sérti a pályáztatón elszenvedett kudarc, de lázítja is a tény, hogy évek óta egyazon személy a díjazott. Nyilvánvaló tehát, hogy a tárgyilagosságot megkerülve Brejc mérnököt egyéb szálak és fuvallatok lendítik az első helyre.

Nikolaj víkendjét torlódó miértek hasogatják. Előlük emberek közé menekül: a kiállítás, az orgia forgatagába, majd a pásztoróra forró légkörébe. De nincs menekvés. A könyv utolsó huszonöt oldala a teljes kibontakozás fázisa: szemtől szembe kerül Nikolaj, a sértett és Brejc, a győző. Párbe-

szédjük mindkettőjük álláspontját tisztázza. Brejc nem olyan fekete, mint amilyennek Nikolaj látta, de a fiatal építész mérnök mégis korruptnak, szennyes kezűnek érzi személyét. Visszautasítja, hogy az idősebb kartársal együttműködjék. A hatalom emberségtorzító ereje jut kifejezésre. Nikolaj szavaiban. Kései visszhang Albert Camus és Jean Paul Sartre gondolataira. De az egzisztencialisták »tapasztalatain« kívül mintha Antoine de Saint-Exupéry létezője is ott lebegne Nikolaj hétfői zuhanyozása fölött, a reggeli kávéillat és a tiszta fehér ing mámorában. Mindezek a hatások azonban a könyv szerkesztés részét képezik immár, akár a dohányos vérben keringő idegen anyag, a niktin. Aztán a modern regény szálkáig részletező leírásai Kovičnál valahogy szintén megkapaszkodtak, lélektanilag igazoltakká váltak. Gyakran a képzelt szédítő játéknak tartanak tükröt.

A könyv sajnos néhány sztereotípiától sem mentes: orgiát, kosztümöset vagy anélkülit, féktelen szerelmi jelenetet annyit láttunk már az utóbbi tíz év olasz filmjeiben. Sőt az is elég szokványos fordulatnak látszik, bár az író valami titkos sorszerűséget szándékozik vele kifejezni, hogy Nikolaj tudtán kívül Brejc, a nagy ellenfél feleségével hál.

Nagyon visszafogott, erősen hangfogózt a könyv befejezése. Kovič érzi a halk hang meggyőző erejét: »Nem tudom, miért, de másként nem érhet véget ez a történet.« A legjobb-baknál, Füst Milánnál, Vercors-nál olvashattunk gerincroppantó szenvedélyek megjelenítése után ilyen köddé foszló befejezést.

Lelekiismeret-ébresztő, gondolatbontó könyv, amely a szlovén irodalom jó hírét csak öregbíti.

VIRÁG ÁGNES

GYERMEKEK, TÁJAK, ÁLLATOK

AHMET HROMADŽIĆ: *A különös tó titka.*

Válogatta és fordította Csuka Zoltán.
Forum, Újvidék, 1974.

Minden nép képzőművészetének legelső tárgya az állat (barlangrajzok), elbeszélő költészetének pedig legősibb megnyilatkozása az állatmese. Őseink közelről ismerték a legkülönfélébb állatokat, figyelték életüket és tulajdonságaikat, természetfölötti erőket tulajdonítottak nekik. A későbbi, irodalmi állatmesék már elvontabbak, tanító jellegűek. Ilyenek az ókori szanszkrit Pancsatantra és a görög Ezópus, az újkorban a francia La Fontaine meséi. (A délszláv irodalom klasszikus állatmeseirője Dositej Obradović, a magyar irodalomé Czuczor Gergely és Fáy András.)

Míg az ókor és a felvilágosodás laonikusan rövid állatmeséinek a célja mindig valamilyen tanulság leszűrése, a mai, modern, állatokról szóló mesék felépítésükben már novellaformájuk és fő céljuk az állatok, a természet közelebb hozása és megszeretése. Nevelő hatásuk így is kétségtelen: a gyermek képzelete, lelki világa gazdagodik az állatokkal való foglalataskodás által. Az a gyermek, aki az állatokat szereti, pajtásait is jobban kedveli, s felnőttkorában ember-társaihoz is több megértéssel közeledik majd, s így az életben is könnyebben feltalálja magát, mint az, aki környezetéből, gondolatvilágából kizárja »kiskorú testvéreinket«, az állatokat. Ilyen irányzatú állatmeséket tartalmaz Ahmet Hromadžić *A különös tó titka* című könyve is.

A kötet keretes meséit három ciklus öleli fel: *A különös tó titka* című ciklus madarakról szóló történeteit Zlatibor, a levelekből, virágokból életre kelt, képzelet szülte erdei manó mondja el. A másik két sorozat, a *Nagyanyó meséi* és a *Nagyapó meséi* különféle csodálatos állatokról és elvarázsolt tájakról szól.

Nem mindennapi madarak a hősei Zlatibor meséinek. Olyan madarak, amelyek valamilyen szokatlan tulajdonságuk révén különlegessé és

ezáltal magányosokká is váltak. Érdekesebbek, értékeesebbek, mint a többiek, s ezért nagyobb veszély is fenyegeti őket. Bujdosásra, bolyongásra vannak kárhóztatva. Mintha az író a magányos művész küzdelmes sorsát mutatná be jelképesen ezekben a mesékben. Ilyen például *A fehér csalogány*, amelynek gyönyörűséges énekét mindenütt megcsodálják, de sehol sem fogadják be szokatlan színű toltazata miatt, s így örökös bolyongásra ítélik. Vagy a tragikus sorsú *Aranycsőrű madár*, amely a rabság, a kalitka elől menekülve inkább a halált választja a különös tó hullámai között. Hasonló a sorsa nagyanyó meséi közül az *Aranykosznak*, a *Günymadárkának* és a *Szárnyas lovaknak*, nagyapó meséi közül pedig az *Elátkozott farkasnak*.

Gyermek és állat barátságát írja le meghatóan néhány mese. *A fehér furulyát*, amelynek hangjára minden énekesmadár előjön, egy hálás kis madár ajándékozta megmentőjének, egy kislfiúnak. *A kislfiú és a madár* című mesében pedig a télvíz idején gondozott madaracska tavasszal elhozza a beteg kislfiúnak a gyógyító számócát. A könyv leghosszabb és legtartalmasabb történetének hőse, *Miska mackó*, az évekig városról városra vezetett, táncoltatott medve önként tér vissza jóságos kis gazdájához, miután az szabadon engedte.

Különleges, varázslatos táj kelt életre *A jéghegy*, *Az álomba merült hegy*, *A különös csapda* és *A holt város* című mesékben. Veszéllyel, örökös rabsággal fenyegetik, de egyben lenyűgözik és elbűvölik az odatévedt idegent ezek a csodás élményt nyújtó tájak. S itt is ember és állat barátsága a megmentő. *A jéghegy* megolvad, amikor a forró szívű kislfiú megleli eltévedt kutyáját; nagyapó örömmel vagdossa szét a nyulakat fogva tartó vadszőlőindákat, a *különös csapdát*, de a nyulakat veszé-

lyezettő, vérengző farkasokat a csapdában hagyja; az elszunnyadt nagyapó csónakját pedig egy barátságos nagy hal viszi el a föld alatti, drágakövek-ből épült *Holt város vizeire*, s ugyan-az a hal hozza is vissza.

Állatok egymás közötti barátságáról, segítőkészségéről szól *A madársereg* és a *Lángocska* című mese.

A madárseregben a csókák együttes erővel győzik le a szüntelenül támadó héját. Lángocska pedig, a tűzvörös, világító tollú kis madár fekete fellegeken, viharos éjszakai sötétségben keresztül, erejének utolsó megfeszítésével élete árán vezeti el békés tájra a többi madarat.

KENYERES KOVÁCS MÁRTA

CSUPA RIM VERSIKÉK

RAJKO BALABAN-SIBIRSKI: *Neke važne stvari*.

Osvit, Subotica, 1975.

Rajko Balaban-Sibirski nem mindennapi egyéniség. Ezt nemcsak azok tudják róla, akik személyesen ismerik, de az a sok-sok gyerek és felnőtt is, akik versein keresztül ismerkedtek meg ezzel a sokoldalú, nagy képzeleterejű költővel. 1933-ban született egy Banja Luka környéki faluban, de már évek óta itt él közöttünk mint tanító, s a bácskai rónát éppúgy hazájának vallja, mint hegyes-völgyes szülőföldjét. Mint minden tehetséges költő, ő is keresi-kutatja egyéni kifejezési módját, ami néha egészen frappáns verseket eredményez, mint amilyenek például a *Ha úgy tartja kedved (Ako ti se bude dalo)* című második verseskötetében megjelentek, melyekben szórakoztató rejtvényeket és számtanfeladatokat ad fel kis olvasóinak a költészet nyelvén.

Legújabb verseskötete a *Néhány fontos dolog (Neke važne stvari)* már fejlettebb költői eszközökkel szól olvasóhoz, könnyedén, szellemesen, s versei között nem egyben felvillan jóízű humora is. Gyerekekről, a természetéről és az állatok világáról szóló, szójátékokra épült, csupa rím versikék ezek.

Az első részben (*Zsuzsi taxija*) a gyermekek képzeletvilágába viszi olvasóit, oda, ahol érdekes kérdések hangzanak el gyermekajkáról: Hol alszik éjjel a Nap?; honnan tudja a fa, hogyan kell nőni, s az emberek miért csinálnak fegyvereket; ahol egy

kisfiú a mezőn azon töri a fejét, mi lenne, ha ő lenne a császár, egy másik meg egy kék szemű kislányról, Snežanáról ábrándozik...

A második rész (*Gde spava mir*) a természetről szól és arról a mélységes kapocsról, mely a költőt elválaszthatatlanul összeköti vele. Melynek bölcs nyugalmaiban ott szunnyad a béke. Felhők, erdők, bokrok és madárijesztők népesítik be ezt a részt, és elevenednek meg a párbeszédnek nyomán.

Neke važne stvari (Néhány fontos dolog) a címe a harmadik résznek, mely az állatvilágból meríti ihletét. A gyerekek itt állatmésék formájában elrejtett ósrégi igazságokról olvashatnak, például a dongóról és a katicabogárról, »akik« — egymás ellentétéként — elindulnak a nagyvilágba, s útravalóul mindketten magukkal visznek valamit. A dongó egy pálcát, mert szerinte a világ sok különös dologgal van tele, s nem árt, ha az ember kezében pálcá van, míg a katicabogár egy szál virágot, mert: »Mít tehetek, mit tehetek, ha már ilyen a világ, ahová csak a lábam visz, jól jön egy szál kis virág...«

Jó ritmus, könnyed jelselés és szépen csengő rímek jellemzik ezeket a tartalmas, kedves versikéket. Az ízléses köntösű kötet, melynek fedőlapját Momo Kapor készítette, méltán sorakozik az Osvit hasonló jelle-gű kiadványai mellé.

BURKUS VALÉRIA

AZ ÉLETJEL MINIATÚRÖK — szellemi életünk dokumentumai

1. LÉVAY ENDRE: <i>ÚJ LÉLEKINDULÁS</i>
(Tanulmány)	elfogyott
2. SAFRÁNY IMRE: <i>ZSOMBÉKOK</i>
(Vallomás Vinkler Imre művészetéről)	elfogyott
3. DESI ÁBEL: <i>KORTARSAIM</i>
(Versciklus)	elfogyott
4. KOLOZSI TIBOR: <i>ÖRTÜZ FENYEBEN</i>
(Szabadkai folyóiratok és könyvek)	4 dinár
5. BALÁZS G. ÁRPAD: <i>BOLYONGÓ PALETTA</i>
(Önéletrajz)	3 dinár
6. DER ZOLTÁN: <i>AZ ÁRNY ZARANDOKA</i>
(Csáth Géza emléke)	4 dinár
7. LÉVAY ENDRE: <i>FÉLALOM UTAN</i>
(Monodráma)	elfogyott
8. BURKUS VALÉRIA: <i>IBOLYA</i>
(Ferenczi Ibi rivaldafényben)	elfogyott
9. GAJDOS TIBOR: <i>A CSILLAGOS HOMLOKÚ</i>
(Hangya András életútja)	4 dinár
10. GARAY BELA: <i>A KULISSZÁK VILÁGABAN</i>
(Önéletrajz)	elfogyott
11. BARANYI KÁROLY: <i>IKAROSZ SZARNYAN</i>
(Önéletrajz)	5 dinár
12. DER ZOLTÁN: <i>AZ ELSŐ MŰHELY</i>
(Kosztolányi Dezső önképzőkori évei)	5 dinár
13. PETKOVICS KÁLMÁN: <i>A TIZENNYOLC NYARFA</i>
(Dokumentumriport)	6 dinár
14. SOMOGYI PÁL: <i>MAGLYA</i>
(Egy életrajz vajdasági fejezetei)	6 dinár
15. BARANYINÉ MARKOV ZLATA: <i>VERGŐDÉS</i>
(Farkas Béla napjai)	5 dinár
16. SCHWALB MIKLÓS: <i>A SZÉN</i>
(A mártír költő versei)	6 dinár
17. FEKETE LAJOS: <i>A BUJIDOSÓ VISSZANÉZ</i>
(Önéletrajzi jegyzetek)	4 dinár
18. CSUKA ZOLTÁN: <i>»MERT VÉN SZABADKA, ÁLDALAK...«</i>
(Emlékezés két életkorszakra)	7 dinár
19. FEHER FERENC: <i>SZABADKAI DIAKÉVEIM</i>
(A költő kibontakozásának első szakasza)	elfogyott
20. LÁNG ÁRPAD: <i>IDŐ ÉS MŰVÉSZET</i>
(Aktivista írások)	6 dinár
21. KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: <i>NEGYVENNÉGY LEVÉL</i>
(Költő családon belül)	9 dinár
22. DER ZOLTÁN: <i>A TUDÓS TANÁR</i>
(Toncs Gusztáv élete és munkássága)	15 dinár
23. KOLOZSI TIBOR: <i>ERZSÉBETLAKTÓL A MAGLAJIG</i>
(Kizur István forradalmi életútja)	22 dinár
24. PETKOVICS KÁLMÁN: <i>ÁPRILISTÓL NOVEMBERIG</i>
(Dokumentumriport)	15 dinár
25. URBÁN JÁNOS: <i>HALÁLTÉPETT ÉLET</i>
(Bakos Kálmán, a forradalmár)	elfogyott
26. LÉVAY ENDRE: <i>EGY NEMZEDÉK ELINDUL</i>
(A szabadkai fiatalok harcos évei — 1931—1940)	10 dinár
27. IVÁNYI ISTVÁN: <i>VISSZAEMLEKEZÉSEIM ÉLETEM FOLYÁSÁRA</i>
(Önéletrajz)	5 dinár

MEGJELENT AZ ÉLETJEL KÖNYVEK 5. KÖTETE

CSÁTH GÉZA

ÍRÁSOK AZ ÉLET JÓ ÉS ROSSZ DOLGAIRÓL

(Kritikák, cikkek, karcolatok)

Mikor Csáth Géza novelláinak gyűjteménye, *A varázsló halála* 1964-ben megjelent, az olvasó épp csak gyaníthatta, hogy e különös elbeszélések szerzője más műnemekben is fontosat alkotott. Illés Endre nagyhatású előszava is figyelmeztetett erre. Arra, hogy Csáth Géza Bartók megértésében, a modern képzőművészet tendenciáinak fölismerésében is megelőzte kortársait.

Ezt a figyelmeztető »előrebecslést« azóta olyan kötetek igazolták, mint a drámákat tartalmazó *Hamvazószerda* és zenei cikkeinek gyűjteménye, az *Éjszakai esztétizálás*. Ezek a könyvek nemcsak igazolták a várakozást, hanem új kíváncsiságot is szítottak, hiszen aki ennyi területen otthonos, arról joggal föltételezhető, hogy más kísérleteiben is figyelemre méltót alkotott. Bekövetkezett, ami jelentékeny művek utóéletében általában történni szokott: napirendre került a teljes mű megismerésének igénye.

S a kutatás, mely egyben-másban meg is előzte ezt az igényt. Ismét gazdag anyagra bukkant. Van ebben az anyagban, ami talán csak arra jó, hogy a mű egészének hézagait kitöltse, hogy egy-egy vonást a szerző arcképén biztosabban lehessen általa kirajzolni. A lelet zöme azonban önmagában is értékes és méltó ahhoz a tehetőséghez, melyet a novellákból és a zenei tárgyú cikkekből ismerünk. Jelentőség dolgában persze nem érnek föl a legjobb elbeszélésekhez, de a természettudományos szemlélet, az orvosi kultúra és a korszerű világnézet összeforrottsága folytán így is lényegesen fölülmúlják a kor átlagpublicisztikáját, s abban sajátos jelleget képviselnek.

Sajátos réteget alkotnak az életművön belül is, mert közvetlenebbül tükrözik Csáth napi gondjait, az aktualitást. E tulajdonságaik révén lehetnek hasznosak az író esztétikai szemléletét motiváló tényezők kutatói számára, s forrásul szolgálnak az egykori Szabadka kulturális életének megismeréséhez is. A Nyugat-nemzedék eszméi, igényei szembesülnek itt a korabeli Szabadka viszonyaival. A klasszikussá távolodó művészt a mindennapok áramában láttatják ezek az írások, képet adnak műveltségének terjedelméről. Olyan képességekről is, melyek talán még az író őszinte tisztelőit is meg fogják lepni. Annyi bizonyos, a torzóban maradt élet szomorú tényével szemben ezek a cikkek egy teljességre törekvő alkotót reprezentálnak. Művészt, aki a művészetben inneni tényekkel, problémákkal szoros kapcsolatban élt, a kor eleven sodrásában, cselekvő részeseként annak a történelmi folyamatnak, melynek emberi titkait íróként kutatta.

A több mint hetven írást tartalmazó, 340 oldalas, vászonkötésű könyv előfizetési ára 30, bolti ára pedig 38 dinár.